

Львівський державний університет внутрішніх справ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет імені Івана Франка

Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

ВИНАРЧИК ОЛЕГ ПАВЛОВИЧ

УДК 34(477.8)''19''(091):343.2.01(438)''1932''(094.4)

ДИСЕРТАЦІЯ

СИСТЕМА ПОКАРАНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ ПОЛЬЩІ 1932
РОКУ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ
НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.П. Винарчик
(підпис)

Науковий керівник –
Кобилецький Микола Мар'янович,
доктор юридичних наук, професор

Львів – 2021

АНОТАЦІЯ

***Винарчик О.П.* Система покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 року та їх застосування на західноукраїнських землях (1921-1939 рр.).** - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». - Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, Львів, 2021.

У дисертації на підставі аналізу нормативно-правових актів, чинних на західноукраїнських землях у досліджуваний період, наукової літератури, архівних документів та інших писемних джерел комплексно досліджено систему та види покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 року та їх застосування на західноукраїнських землях у складі Республіки Польщі (1921-1939 рр.).

Проведено аналіз історіографічного матеріалу за темою дослідження з'ясовано особливості розробки окресленої проблематики. Здійснено класифікацію масиву історіографічної літератури за проблемно-хронологічним критерієм на чотири періоди. Характеризується джерельна база дослідження, яка включає нормативно-правові акти, опубліковані матеріали та неопубліковані документи із архівних зібрань.

Розпочато із встановлення особливостей правового становища західноукраїнських земель у складі Республіки Польща у досліджуваний період. Звернуто увагу на те, що остаточне захоплення західноукраїнських земель Республікою Польща відбулося на підставі рішення Ради послів держав Антанти від 14 березня 1923 р., коли остання, нехтуючи нормами міжнародного права, проводила на окупованих територіях політику насильницької асиміляції шляхом придушення політичного, громадського, економічного, культурного та релігійного життя українців.

Встановлені політико-правові передумови розроблення та прийняття польського кримінального кодексу 1932 року. З'ясовано, що процес кодифікації

кримінального права міжвоєнної Польщі проходив у декілька етапів. Перший етап охоплює 1919 р. та характеризується прийняттям закону від 03 червня 1919 р., яким Сейм постановив створити Кодифікаційну комісію. Другий етап фактично стосується роботи кодифікаційної комісії, який завершується прийняттям кримінального кодексу Польщі 1932 року та введенням його в дію розпорядженням президента Речі Посполитої від 11 липня 1932 року. Третій етап охоплює 1932-1939 рр., час застосування положень кодексу на практиці.

Проведений аналіз роботи кодифікаційної комісії та її логічного завершення свідчить, що комісії перебувала у залежності від політичної ситуації в II Речі Посполитій.

Розкрито види покарань за польським кримінальним кодексом 1932 року, висвітлено їх суть, зміст, особливості, порядок застосування та виконання.

Констатовано успішність щодо проведеної роботи кодифікаційною комісією та синтетичність правового акта прийнятого в результаті такої.

Значну увагу приділено діяльності професора Львівського університету Ю. Макаревичу, як одному із авторів кримінального кодексу та фактично доповідача усіх питань загальної частини такого. Звернуто увагу на постійну аргументованість позицій науковця та його практичний досвід з відповідних питань.

Відзначено про рівень злочинності у міжвоєнній Польщі, який був досить високим, зокрема, за майновими злочинами та кількістю вбивств, Польща посідала перше місце серед європейських країн. Протягом 1924-1934 рр. Кількість вбивств зросла на 60%.

Значну увагу приділену смертній карі, як основному та найважчому покаранню, формі його виконання та можливості заміни такого на інше покарання у вигляді позбавлення волі.

Окремо увагу звернуто на думки членів Кодифікаційної комісії з приводу необхідності відповідних покарань, доцільності їх застосування.

З'ясовано, що положення кодексу не передбачали дефініції понять злочину, покарання, відповідальності, суб'єкту злочину, при цьому такі можна було «вибудувати» враховуючи його приписи.

Відзначено, що до введення у дію польського кримінального кодексу 1932 року, на території Галичини основним джерелом кримінального права був Австрійський кримінальний кодекс 1852 р.

В умовах реформування кримінального законодавства України запропоновано звернути увагу на досвід щодо термінологічної чіткості норм кодексу, юридичну техніку в цілому, призначення та заміну покарань, а також шляхи та умови звільнення від відбування такого.

Ключові слова: міжвоєнна Польща, Кодифікаційна комісія, протокол засідання, кримінальний кодекс, злочин, проступок, покарання, додаткові покарання, умовне звільнення від покарання, смертна кара.

SUMMARY

***Vynarchyk O.P.* The system of penalties under the Criminal Code of Poland in 1932 and their application in Western Ukrainian lands (1921-1939).** - Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Candidate of Law Degree in Specialty 12.00.01 “Theory and History of State and Law; history of political and legal scholars”. - Ivan Franko National University of Lviv, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2021.

On the basis of the analysis of normative legal acts in force in the Western Ukrainian lands during the studied period, scientific literature, archival documents and other written sources, the system and types of punishments under the Criminal Code of Poland in 1932 and their application to the western Ukrainian lands in Poland (in the Republic of Poland) 1921-1939).

An analysis of the historiographic material on the topic of the research is conducted, the peculiarities of the development of the outlined problems are clarified.

The classification of historiographic literature is classified according to the problem-chronological criterion into four periods. The original research base is characterized, which includes regulations, published materials and unpublished documents from archival collections.

It began with the establishment of the peculiarities of the legal position of the Western Ukrainian lands within the Republic of Poland during the study period. It is pointed out that the final seizure of western Ukrainian lands by the Republic of Poland was based on the decision of the Council of Ambassadors of the Entente states of March 14, 1923, when the latter, while ignoring the rules of international law, pursued a policy of violent assimilation in the occupied territories by suppressing political, public, cultural and religious life of Ukrainians.

The political and legal prerequisites for the development and adoption of the Polish Criminal Code of 1932 were established. It has been found that the process of codification of criminal law between Poland has taken several stages. The first stage covers 1919 and is characterized by the adoption of the law of June 3, 1919, which the Seimas decided to create a Codification Commission. The second stage is in fact the work of the Codification Commission, which ends with the adoption of the Criminal Code of Poland in 1932 and its implementation by the order of President of the Commonwealth of July 11, 1932. The third stage covers 1932-1939, the time of application of the provisions of the Code in practice.

The analysis of the work of the codification commission and its logical completion shows that the commission was dependent on the political situation in the Second Commonwealth.

The types of punishments under the Polish Criminal Code of 1932 are revealed, their essence, content, features, procedure of application and execution are explained.

The success of the work carried out by the Codification Commission and the synthetics of the legal act adopted as a result of this were ascertained.

Much attention was paid to the activities of Professor Y. Makarevich, a professor at the Lviv University, as one of the authors of the Criminal Code and, in

fact, a speaker on all issues of the general part of it. Attention is drawn to the constant argumentation of the scientist's positions and his practical experience on the relevant issues.

Reported on the high crime rate in interwar Poland, which was quite high, in particular in terms of property crimes and the number of murders, Poland ranked first among European countries. During 1924-1934, the number of murders increased by 60%.

Considerable attention is paid to the death penalty, as the main and most severe punishment, the form of its execution and the possibility of replacing it with another punishment in the form of imprisonment.

Particular attention was paid to the opinions of the members of the Codification Commission regarding the need for appropriate penalties and the expediency of their application.

It was found that the provisions of the code did not provide for the definition of the concepts of crime, punishment, responsibility, and the subject of the crime, and they could be "built" according to its prescriptions.

It was noted that before the Polish Criminal Code came into force in 1932, the Austrian Criminal Code of 1852 was the main source of criminal law in Galicia.

In the context of the reform of the criminal legislation of Ukraine, it is suggested to pay attention to the experience in terminological clarity of the Codex norms, legal technique in general, imposition and replacement of punishments, as well as the ways and conditions of exemption from serving it.

Keywords: interwar Poland, Codification Commission, meeting minutes, criminal code, crime, misdemeanor, punishment, additional punishment, conditional release, capital punishment.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. **Винарчик О. П.** Кодифікація кримінального права у міжвоєнній Польській державі на початку ХІХ століття. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки.* 2016. Вип. 3. Т. 3. С. 12-16.

2. **Винарчик О. П.** Система покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 року. *Науковий збірник. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2017. Вип. 6 Т. 1. С. 12-17.

3. **Винарчик О. П.** Укладення польського кримінального кодексу 1932 р., його джерела, структура, зміст та особливості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право.* 2017. Вип. 44. Т. 1. С. 7-11.

4. **Винарчик О. П.** Смертна кара, як основне покарання за кримінальним кодексом Польщі 1932 р. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2019. № 1. С. 15-19.

5. **Винарчик О. П.** Злочин за кримінальним кодексом Польщі 1932 р. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2019. №4. Т. 30 (69). С. 21-25.

6. **Винарчик О. П.** Звільнення від відбування покарання за кримінальним кодексом Польщі 1932 р. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «юриспруденція»* 2019. №39. С. 9-14.

7. **Винарчик О.** Практика застосування окремих норм кримінального кодексу Польщі 1932 р. у політичних процесах щодо членів ОУН. *Visegrad Journal on Human Right.* Братислава. Словацька Республіка. 2021. №2. С. 197-202.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. **Винарчик О. П.** Підстави включення західноукраїнських земель у склад міжвоєнної польської держави. *Державотворення та право творення в контексті євроінтеграції: Тези доповідей, виступів і повідомлень учасників Всеукраїнського круглого столу.* (м. Львів, 03 грудня 2015 р.). Львів, 2015.

С. 32-38.

9. **Винарчик О. П.** Кримінальне законодавство на західноукраїнських землях у складі Австрії та Австро-Угорщини. *Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16-17 грудня 2016 р.). Харків, 2016. С. 10-13.

10. **Винарчик О. П.** Включення західноукраїнських земель у склад міжвоєнної польської держави: міжнародно-правовий вимір. *Реформування національного та міжнародного права: Перспективи та пріоритети*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20-21 січня 2017 р.). Одеса, 2017. С. 6-9.

11. **Винарчик О. П.** Вклад львівських правників у досягнення польської кодифікаційної комісії щодо кодифікації кримінального права (1919-1939). *Міжнародне та національне законодавство: Способи удосконалення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 29-30 березня 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 11-14.

12. **Винарчик О. П.** Додаткові покарання за кримінальним кодексом Польщі 1932 року. *Юридичні науки: Проблеми та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 21-22 червня 2019 р.). Запоріжжя, 2019. С. 9-12.

13. **Винарчик О. П.** Поняття та види злочинів за кримінальним кодексом Польщі 1932 року. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: Тенденції та перспективи розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2-3 серпня 2019 р.). Харків, 2019. С. 7-10.

14. **Винарчик О.** Суб'єкт злочину за кримінальним кодексом Польщі 1932 року. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи*: матеріали Міжнар. студ.-аспірант. наук. конф. (м. Львів, 22-23 квітня 2021 р.). Львів, 2021. С. 285-288.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	10
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	18
1.1. Стан розроблення теми в науковій літературі.....	18
1.2. Джерельна база дослідження	31
1.3. Підходи та методи дослідження	42
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ, ХІД І РЕЗУЛЬТАТИ КОДИФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ.....	52
2.1. Правовий статус західноукраїнських земель у складі Польської держави..	52
2.2. Особливості застосування на західноукраїнських землях австрійського та російського кримінального законодавства	61
2.3. Розробка та прийняття Кримінального кодексу Польщі 1932 р.	74
2.4. Структура та основні положення Кримінального кодексу Польщі 1932р. .	91
РОЗДІЛ 3. ІНСТИТУТ ПОКАРАНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ ПОЛЬЩІ 1932 Р. ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ	99
3.1. Поняття та види злочинів.....	99
3.2. Поняття, мета та класифікація покарань	110
3.3. Система покарань за Кримінальним кодексом Польщі 1932 р.	122
3.4. Застосування кримінальних покарань за кодексом 1932 р. на західноукраїнських землях	152
ВИСНОВКИ	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	181
ДОДАТКИ.....	201

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасне праворозуміння в Україні зазнає впливу двох, на перший погляд, взаємосуперечливих процесів – намагання держави досягти своєї ідентичності та інтеграція до Європейського Союзу та його правової системи. Історико-правова наука долає цю суперечність вивченням досвіду правового регулювання відносин на українських землях у складі різних держав. Такі дослідження дають можливість більш глибоко усвідомити загальноєвропейські закономірності розвитку правових інститутів, правові цінності, закладені в основу сучасних європейських стандартів державного та правового життя.

Актуальність окреслених у дисертації питань також пов'язана зі складними історично-обумовленими процесами впливу правової доктрини (правової науки) на становлення та розвиток окремих галузей права, в тому числі кримінального. Механізм реалізації правових доктрин у конкретних нормативно-правових актах потребує наукового вивчення не тільки з позицій сучасності, а й історичного досвіду. З огляду на це аналіз інститутів кримінального права Другої Речі Посполитої є актуальною спробою історико-правового дослідження дихотомії кримінально-правової доктрини та кримінально-правової політики на українських землях першої половини ХХ ст. Серед іншого поле дослідження усталить в українській історико-правовій науці розуміння кримінальних покарань на одному з етапів розвитку кримінального права в Україні.

Підхід до кримінального права міжвоєнної Польщі та одного з його інститутів – кримінальних покарань, з позицій української історико-правової науки зумовлюється також необхідністю аналізу тогочасного історико-правового контексту польсько-українських відносин загалом у міжвоєнний період, політичного режиму та його методів на українських землях Другої Речі Посполитої, кримінальної політики тогочасної Польської держави, кримінальних переслідувань учасників українських визвольних змагань.

Особливий інтерес львівської наукової школи історії права та держави становить кримінально-правова доктрина, розроблена представниками міжвоєнної наукової кримінально-правової школи Львівського університету та роль її очільника професора Ю. Макаревича у кодифікації кримінального права.

Важливість теми дисертації визначається, в тому числі, недостатністю наукових досліджень зі згаданої проблематики. Поточний стан історіографії теми характеризується тим, що деякі питання кодифікаційних процесів у зазначений період, участь у них професора Ю. Макаревича, застосування окремих видів покарань проаналізовано здебільшого у контексті інших самостійних наукових проблем – історії польської державності та права, історії судів і судівництва, історії польської поліції, історії юридичної науки та освіти, історії юридичного факультету Львівського університету.

Хронологічно дослідження обмежено періодом перебування західноукраїнських земель (Східна Галичина та Західна Волинь) у складі Республіки Польщі у міжвоєнний період 1921–1939 рр., яка увійшла в історію як Друга Річ Посполита.

Джерельна база дослідження заснована на архівних документах та матеріалах, що зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, Державного архіву Львівської області, Державного архіву Волинської області, Державного архіву Рівненської області. Проаналізовано нормативно-правові акти, які діяли у досліджуваній період, матеріали, які опубліковані у періодичних та статистичних виданнях, наукові праці, періодичні праці та інші історичні документи. Теоретичні та методологічні засади досліджень міжвоєнної польської державності та права в українській історико-правовій науці сформували: І. Бойко, М. Кобилецький, О. Козоріз, В. Кульчицький, О. Липитчук, А. Макарчук, О. Малишев, К. Марисюк, І. Музика, В. Нор, В. Окіпнюк, П. Рекотов, Є. Ромінський, О. Самойленко, М. Сірий, Б. Тищик, Т. Пащук, І. Усенко, М. Ходаківський, Л. Худояр, О. Ярмиш та ін. При цьому дослідження вітчизняних науковців історії кримінального права в Україні необхідно доповнити вивченням системи

покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 р., до складу якої входили західноукраїнські землі у міжвоєнний період 1921–1939 рр., що зумовило обрання теми дисертаційної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою є поглиблення наявних і вироблення нових історико-правових знань про джерела укладення, розробку та норми кримінального кодексу Польщі 1932 р. в частині системи покарань, а також особливості їх застосування на західноукраїнських землях.

Відповідно до поставленої мети дослідження спрямоване на вирішення таких *завдань*:

– з'ясувати стан наукового дослідження проблеми, описати її історіографію, сформувані джерельну базу дослідження, обґрунтувати його методологічні засади;

– охарактеризувати історико-правові процеси, які безпосередньо вплинули на становлення польського міжвоєнного кримінального права, його систематизацію, розвиток;

– виявити вплив тогочасної кримінально-правової доктрини на розвиток поняття кримінального покарання та систему кримінальних покарань, показати роль наукової кримінально-правової школи Львівського університету у процесі систематизації кримінального законодавства та правовому регулюванні кримінально-правових відносин;

– з'ясувати ознаки покарання та його мету за кримінальним кодексом 1932 р.;

– виокремити види покарань, порівняти їх, обґрунтувати систему кримінальних покарань;

– на основі узагальнення судової практики дослідити застосування кримінальних покарань на західноукраїнських землях у міжвоєнний період;

– оцінити вплив міжвоєнного польського кримінального права загалом та його інституту кримінальних покарань на становлення європейських стандартів кримінальної політики.

Об'єктом дисертаційного дослідження є кримінальні покарання, передбачені кримінальним кодексом Польщі 1932 р.

Предметом дослідження є історико-правові закономірності та особливості формування і адаптації системи покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 р. та їх застосування на західноукраїнських землях.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснювалося в межах науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права Львівського державного університету внутрішніх справ «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (державний реєстраційний номер 0119U001414).

Методи дослідження. Головні підходи, методи та прийоми дослідження об'єднані принципом його всесторонності, обрані з врахуванням об'єкта та предмета дослідження – історико-правових явищ. Центральним у дослідженні був історико-правовий підхід, який забезпечив виявлення закономірностей та особливостей системи покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 р. та їх застосування на західноукраїнських землях.

Інституційний підхід доповнив історико-правовий, дозволив виявити реальне співвідношення між кримінально-правовою політикою Другої Речі Посполитої, розвитком кримінального права та застосуванням кримінальних покарань на західноукраїнських землях.

Спеціальними методами дослідження вважаємо історико-понятійний, аксіологічний та порівняльно-правовий. Історико-понятійний метод дозволив з'ясувати історичний зміст таких понять, як «кримінальне право», «злочин», «покарання» та багато інших. За допомогою аксіологічного та порівняльно-правового методу у дисертаційному дослідженні з'ясовано відповідність чи невідповідність тогочасних кримінальних покарань правовим цінностям європейських держав.

Систему й особливості застосування методів цього історико-правового дослідження проаналізовано в підрозділі 1.3.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що дисертація є першим комплексним спеціальним науковим дослідженням системи покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 року та їх застосування на західноукраїнських землях (1921–1939 рр.). У результаті проведеного дослідження сформульовано основні положення і висновки, яким притаманні елементи наукової новизни:

уперше:

– показано єдність та суперечливість (дихотомію) двох історико-правових процесів – розвитку польської кримінально-правової доктрини та кримінально-правової політики II Речі Посполитої у першій половині XX ст., їх зв'язок з трансформацією польської державності та становлення модерної правової системи Польщі. З'ясовано визначальну роль кримінально-правової доктрини у становленні тогочасного кримінального права Другої Речі Посполитої та його систематизації;

– виокремлено ознаки історичної наступності у розвитку кримінально-правового інституту покарань, з'ясовані правові догми, конструкції, аксіоми, презумпції, які стали основою кримінального кодексу 1932 р. Наголошено на особливій ролі наукової школи кримінального права Львівського університету (очільник Ю. Макаревич) у становленні та кодифікації польського кримінального права, зокрема інституту кримінальних покарань, розробці понятійно-категоріального апарату, тогочасної юридичної техніки;

– з'ясовано історичні закономірності та особливості розвитку кримінально-правового інституту покарань у Другій Речі Посполитій першої половини XX ст., серед яких як закономірності виділено формалізацію європейського розуміння поняття кримінального покарання як заходу державного примусу, який полягав у позбавленні або обмеженні прав і свобод винного у злочині, а як особливість – формування окремого інституту кримінальних покарань у системі польського кримінального права;

– описано види кримінальних покарань, передбачених польським кримінальним кодексом 1932 р., які утворювали певну систему і поділялися на

основні й додаткові. До основних покарань належали смертна кара («kara śmierci»), ув'язнення (позбавлення волі) («kara więzienia»), арешт («kara aresztu»), штраф (грошове покарання) («grzywna»). Додатковими покараннями були: втрата громадянських прав («utrata praw publicznych»), втрата прав почесного громадянства («utrata obywatelskich praw honorowych»), втрата права професійної діяльності («utrata prawa wykonywania zawodu»), позбавлення батьківських прав чи опікунських («utrata praw rodzicielskich lub opiekunczych»), конфіскація майна та активів («przepadek przedmiotów majątkowych i narzędzi»), оголошення вироку в пресі («ogłoszenie wyroku w pismach»);

– на основі судової практики встановлено особливості застосування покарань за польським кримінальним кодексом 1932 р. на західноукраїнських землях. З'ясовано політику покарань щодо найпоширеніших злочинів, якими у 1937 р. були крадіжка та шахрайство (50% вчинених злочинів) і вирoki щодо яких 5 були достатньо м'якими. Обґрунтовано особливий лібералізм судів до злочинів на ґрунті ревності («z miłości»). Навіть серед громадськості, як і серед суддів, була поширена думка, що цей «модний» злочин має бути покараний мінімально, бо не загрожує суспільству. Вбивцю, як правило, засуджували до шести місяців ув'язнення, а часто і цей вирок скасовували;

удосконалено:

– історико-правове розуміння кримінально-правової політики Другої Речі Посполитої (міжвоєнної Польщі) як організаційної, регулятивної й контрольної діяльності, спрямованої не тільки на боротьбу зі злочинністю, а й реалізацію влади певними індивідуумами та соціальними групами, становлення суверенної Польської держави та права згідно з національними, історичними та культурними традиціями, домінуючою релігією, державним устроєм та пануючою ідеологією;

– вчення про застосування державою кримінального закону та кримінальних покарань як засобу вирішення національних, соціальних, економічних, політичних та інших проблем шляхом встановлення чи посилення покарання за вчинення певних дій;

– положення про історико-правовий досвід застосування покарань за польським кримінальним кодексом 1932 р. на західноукраїнських землях, який засвідчив, що деякі покарання не відповідали тогочасним тенденціям розвитку кримінального права європейських держав і використовувались для трансформації держави в авторитарну, кримінального переслідування політичних опонентів тогочасної влади;

набули подальшого розвитку:

– догматичне розуміння кримінального покарання, реалізоване у кримінальному кодексі 1932 р., яке пов'язує ідею кримінального покарання, догму кримінального права та норми кримінального кодексу і забезпечує наступність у розвитку польського кримінального права;

– положення про кримінальну політику Другої Речі Посполитої як складову її правової політики щодо українців, скеровану на їх асиміляцію, а також проти націоналістичних (національно-визвольних) та комуністичних рухів, політичних спроб українського державотворення;

– знання про застосування кримінального кодексу 1932 р. та кримінальних покарань, передбачених ним, на західноукраїнських землях у період нацистської окупації 1941–1944 рр.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані у процесі реформування сучасної системи правоохоронних органів України, кримінального законодавства; науково-дослідній діяльності; при підготовці навчально-методичних праць та у викладанні курсів «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Судові та правоохоронні органи», «Кримінальне право України» та ін.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження системи покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 року та їх застосування на західноукраїнських землях (1921–1939 рр.) були оприлюднені на наступних наукових та науково-практичних конференціях: Всеукраїнському круглому столі «Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції» (м. Львів,

03 грудня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі» (м. Харків, 16–17 грудня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування національного та міжнародного права. Перспективи та пріоритети» (м. Одеса, 20–21 січня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародне та національне законодавство: Способи удосконалення» (м. Дніпро, 29–30 березня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридичні науки: Проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 21–22 червня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: Тенденції та перспективи розвитку» (м. Харків, 2–3 серпня 2019 р.); Міжнародній студентсько-аспірантській науковій конференції «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, 22–23 квітня 2021 р.).

Публікації. Положення дисертації відображено в семи наукових статтях, які опубліковані у виданнях, що визнані фаховими з юридичних наук в Україні, чотири з яких включені до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща), один у науковому виданні, яке також включено до міжнародної наукометричної бази та зареєстроване в Міністерстві культури Словацької Республіки, а також семи тезах доповідей науково-практичних конференцій, у тому числі міжнародних.

Структура та обсяг дисертації. Структура роботи зумовлена предметом, метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 200 сторінок, з них основного тексту – 185 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан розроблення теми в науковій літературі

Питання кримінальних покарань, розвитку та систематизації кримінального права, кримінально-правової політики міжвоєнної Польщі розглядалися українськими ученими у межах історіографії польської державності та права, організації та діяльності правоохоронних і правозахисних органів, територіального самоврядування, польсько-українських відносин та конфліктів на західноукраїнських землях, юридичної освіти та науки (зокрема, історії юридичного факультету Львівського університету).

У межах історіографії польської державності та права, а також української державності та права на західноукраїнських землях окремі питання міжвоєнної історії кримінального права та кримінальної політики розглядалися науковцями Львівської наукової історико-правової школи І. Бойком, М. Кобилецьким, В. Кульчицьким, О. Липитчук, В. Макарчуком, І. Терлюком, Б. Тищиком та іншими. І. Бойко ввів історію міжвоєнного кримінального права на західноукраїнських землях у загальний історико-правовий контекст розвитку кримінального права в Україні [81, 82]. З метою досліджень впливу австрійського законодавства на правове регулювання діяльності польських правоохоронних органів та розвиток польського кримінального права у дисертації використані наукові праці професора В. Кульчицького [117]. Спроби обґрунтувати соціальні, політичні та економічні засади кримінальної політики Польської держави у міжвоєнний період засновані на доктринальних положеннях наукових публікацій М. Кобилецького [111] та Б. Тищика [160]. Критично осмислена О. Липитчук судова практика дала змогу проаналізувати застосування кримінальних покарань на західноукраїнських землях Другої Речі Посполитої [120, 124]. На окрему увагу заслуговує доктринальний аналіз міжвоєнного польського кримінального права, здійснений у монографії про

юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка [175].

Чимало наукових розвідок розглядають кримінальну політику Польської держави у міжвоєнний період в контексті українсько-польських відносин, зокрема кримінальних репресій щодо учасників українських визвольних змагань різних політичних переконань.

Серед цих праць виділяються дослідження, спеціальним предметом яких є кримінально-правова політика. Йдеться, передовсім, про монографію Константина Марисюка «Майнові покарання в Україні (911-2001 рр.). Питання кримінально-правової політики» [133]. У підрозділі 8.1 «Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань на території західноукраїнських земель у складі Польщі» узагальнено становлення кримінально-правової доктрини, кримінального права та кримінальної політики щодо майнових покарань та їх застосування на західноукраїнських землях. Науковий інтерес становить аналіз численних проєктів кримінального кодексу міжвоєнної Польщі, зокрема проєкту Кримінального кодексу для Польських земель А. Могільницького та Е.С. Раппапорта 1916 р., проєкту КК Польщі Е. Кшимуського 1917 р., проєкту, виробленого Кодифікаційною комісією, прийнятого зі змінами як кримінальний кодекс 1932 року. Ці проєкти фактично були певним чином формалізованою тогочасною кримінально-правовою доктриною. Ця доктрина закріплювала тенденцію до широкого застосування майнових покарань, що і було реалізовано у Кримінальному кодексі 1932 р. та практиці його застосування на західноукраїнських землях. Підсумовуючи цю позицію, К. Марисюк констатує, що «майнові покарання в системі кримінальних покарань Польщі досліджуваного періоду не втратили свого значення, а, навпаки, набули нового, раніше не притаманного їм, значення. Особливо це можна віднести до штрафу, який хоч і застосовувався в першу чергу за нетяжкі злочини та проступки, однак перетворився у центральний елемент виправного впливу щодо тих діянь, за які недоцільно було застосовувати інші покарання, передусім ті, що були скеровані проти особи» [133, с. 191]. Такий висновок щодо кримінальної

політики у сфері майнових покарань К. Марисюк обґрунтовує з допомогою аналізу судової практики на західноукраїнських землях. Це, а також те, що науковець розглядає кримінально-правову політику Польщі міжвоєнного періоду у сфері майнових покарань у історико-правовому контексті кримінально-правової політики з питань майнових покарань в Україні, дозволяє вважати описану монографію важливою складовою історіографічного знання про кримінальні покарання за кримінальним кодексом Другої Речі Посполитої та їх застосування на західноукраїнських землях.

За відсутності в українській історико-правовій науці наукових праць, спеціальним предметом яких було б польське кримінальне право міжвоєнного періоду приріст знань про це явище забезпечено дослідженням тогочасної юридичної науки, насамперед науки кримінального права, яка розвивалася у тому числі кримінально-правовою науковою школою Львівського університету на чолі з професором Ю. Макаревичем. З позицій історико-правової науки та науки кримінального права діяльність цієї наукової школи та доктрину, вироблену нею, проаналізовано у монографії «Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1601-2016) [175] та статтях співавторства В.К. Грищука та І.Ю. Гловацького [94, 97].

У монографії обґрунтовано особливу роль професора Ю. Макаревича та інших викладачів Львівського університету у кодифікації міжвоєнного кримінального права. На думку учених, саме новий Кримінальний кодекс Другої Речі Посполитої, який набув чинності 11 липня 1932 р., найкраще відображає погляди Юліуша Макаревича на проблеми кримінального права. За вагомий внесок Юліуша Макаревича у підготовку цього кодексу (був членом кодифікаційної Комісії) він отримав неофіційну назву «Кодекс Макаревича» [175, с. 230]. Аналізуючи погляди Ю. Макаревича на природу злочинності та покарання за злочини, автори монографії дійшли висновку, що вчений розглядає покарання як відповідь суспільства на злочинність, «оскільки посягання на його норми є посяганням на його буття» [175, с. 231]. З позицій науки кримінального права доктрину Ю. Макаревича та його роль у

становленні та кодифікації кримінального права з'ясовано у статтях В.К. Грищука, І.Ю. Гловацького «Юлій Макаревич та окремі питання кодифікації кримінального законодавства в Польщі 1919 – 1939 рр.» [94] та «Професор Юлій Макаревич – промотор кодифікації кримінального законодавства Польщі (1919 – 1932 рр.)» [97]. У цих статтях автори з'ясовують погляди Ю. Макаревича на концепцію кримінального кодексу, найважливіші теоретичні та практичні проблеми його Загальної частини: принципи її побудови, поняття злочину, класифікація злочинів, провини і її видів, результатів засудження винних, покарань, давності застосування кримінальної відповідальності, засобів безпеки. Серед програмних питань до загальної частини проєкту кримінального кодексу В.К. Грищук і І.Ю. Гловацький виділяють групу питань, які стосуються покарання. На думку учених «кардинальними Юлій Макаревич вважав питання:

- Чи запроваджувати смертну кару?
- Запроваджувати три чи два види позбавлення волі: тяжке ув'язнення (ув'язнення) й арешт?
- Чи запроваджувати особливий вид позбавлення волі – як утримання ув'язненого у фортеці, передбачене Кримінальними кодексами Німеччини з 1871 та Росії з 1903 р.?
- Чи доцільно залишити в кодексі як міру покарання догану?
- Чи можна надати суду право самому визначати, який тип позбавлення волі слід застосувати до винної особи, якщо в санкції норми особливої частини кодексу буде передбачено покарання у вигляді позбавлення волі?
- Чи слід формулювати альтернативні санкції?
- Чи доцільно в загальній частині проєкту вказувати на підстави та умови, коли саме суд та за яких обставин може обрати той чи інший вид покарання альтернативної санкції?

- Чи варто в проєкті закладати норми широкої свободи суддів при обранні міри покарання аж до права виняткового зменшення кари чи посилення покарання?[97, с. 9]

Далі у статті послідовно викладається позиція Ю. Макаревича з цих проблемних питань. З позицій нашого дисертаційного дослідження особливо цікавими є погляди на смертну кару як кримінальне покарання, мінімальний строк позбавлення волі, а також заходи забезпечення.

У підсумку В.К. Грищук і І.Ю. Гловацький оцінюють з позицій історико-правової науки та науки кримінального права кодифікацію кримінального права, проведену в Польщі в 1919 – 1932 рр. Учені вважають, що «кодифікація кримінального права, проведена в Польщі в 1919 – 1932 рр., була успішною. Сьогодні історики права вважають, що методологія якою керувалася Кодифікаційна комісія у міжвоєнний період, заслуговує на глибоке вивчення сучасниками і може сприяти глибшому усвідомленню наукового рівня суспільно-правової свідомості. Як би на підтвердження цієї тези часопис польських адвокатів зазначив, що Кримінальний кодекс 1932 р. з'явився як результат світогляду, представником якого на скандинавських теренах був професор Бернгард Гетц, творець норвезького карного кодексу 1902 р., а в Польщі – професор Юлій Макаревич, творець «польського Кримінального кодексу» [97, с. 17].

Про вплив ідей Ю. Макаревича на розвиток міжвоєнної науки кримінального права не тільки у Польщі, а й Данії, Швейцарії, Італії у статті «Розвиток сучасної науки кримінального права в Республіці Польща» пише М.М. Сенько. На його думку, «Ю. Макаревич є батьком Кримінального кодексу Польщі 1932 р., який цілком справедливо вважається найпрогресивнішим європейським кримінальним законом того часу і діяв у Польщі, незважаючи на зміну політичних орієнтирів після II світової війни, аж до 1969 року. Кодекс ґрунтувався на положеннях класичної й соціологічної шкіл кримінального права. До його основних принципів слід віднести принцип рівності усіх перед

законом, гуманізму, індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання тощо.

Цей кодекс дістав високу оцінку в науковому середовищі тогочасної Європи, що свідчило про зрілість польської кримінально-правової думки. Він був першим сучасним кодифікаційним актом міжвоєнної Європи» [154, с. 194]. Цю думку розвиває дослідниця суспільно-політичних поглядів Ю. Макаревича Зоя Баран. Вона стверджує, що «найвідоміший представник соціологічної школи кримінального права у Польщі Ю. Макаревич став головним творцем карного кодексу у Другій Речі Посполитій (відомий як «Кодекс Макаревича» 1932), який діяв до 1969 р., Новий кримінальний кодекс 1997 р. з багатьох вузлових питань повторює принципи «Кодексу Макаревича» [73, с. 195].

Ще одним напрямом досліджень кримінальних покарань за кримінальним кодексом 1932 року є вивчення їх застосування як складової діяльності судів, правоохоронних та правозахисних органів. Послідовно та систематично застосування судами кримінальних покарань у межах наукової проблематики судової системи та судочинства міжвоєнної Польщі вивчає О. Липитчук. Для нашого дисертаційного дослідження значущими є висновки ученої про суперечливість кримінального судочинства міжвоєнної Польщі, про ліберальні тенденції кримінального законодавства, про політичні чинники посилення репресивно-каральної функції кримінального процесу, про фактичну правову нерівність та незахищеність українців та інших національних меншин, які перебували у складі Польщі [123, с. 14]. На підставі аналізу нормативно-правових актів О. Липитчук довела, що «упродовж міжвоєнного періоду простежувалася тенденція до обмеження гарантій громадян у кримінальному судочинстві та пристосовування його до потреб авторитарного режиму. Це проявилось у розширенні переліку політичних злочинів, одноособового розгляду справ в окружних судах, посиленні поліцейного нагляду, поліційно-репресивних методів здійснення дізнання і слідства, застосуванні надзвичайного процесу, обмеженні можливостей обвинуваченого вносити додаткові докази, підстав для апеляції та касації, поновлення слідства на

користь обвинуваченого, принципу відкритості розгляду кримінальних справ, ліквідації судів присяжних. Суди намагалися відстоювати законність та виносити об'єктивні вироки, однак їм чимраз складніше було протистояти тиску адміністративної влади у політичних справах. Порухення норм та засад кримінально-процесуального кодексу в судовій практиці, недостатня професійна підготовка суддів негативно позначилися на ефективності кримінального судочинства, законності та справедливості у вирішенні кримінальних справ. Спроби вдосконалити кримінальне судочинство у 1938 р. лише погіршили становище обвинувачених і потерпілих» [123., с. 13].

Як видається, особливим внеском О. Липитчук стало оприлюднення у наукових статтях статистичних даних про злочинність у міжвоєнній Польщі та соціологічного знання про визначення суддями міри покарання за злочини [120, с. 50]. Фактично до наукового обігу в Україні повернуто узагальнені соціологічні матеріали опитування суддів і окремих судових працівників Другої Речі Посполитої про проблеми визначення суддями міри покарання за злочини, опрацьовані вченими Університету імені Стефана Баторія в Вільно – проф. Б. Врублевським та його учнем доц. В.Свідою та видані окремим виданням [252]. Коментуючи ці моменти, О. Липитчук звертає увагу на думку суддів про жорсткість кримінального кодексу 1932 р. в частині кримінальних покарань. Частина респондентів вважає, «що кодекс написано здебільшого для міського населення, без врахування мешканців села (з нижчою правовою культурою) і містить багато санкцій, які є з ненавмисної вини. Наголошуючи на надмірну суворість кодексу, судді висловилися за необхідність наділити суддю правом застосування надзвичайного пом'якшення покарання та збільшення кількості випадків його використання. Були внесені пропозиції щодо зменшення нижніх границь покарань: йшлося про те, що суддя повинен мати право пом'якшення покарання арештом – до одного дня, штрафом – до одного злотаго, ув'язненням – до одного тижня; особливо це стосувалося проступків» [120, с. 49].

В іншій науковій статті О. Липитчук «Суддя у міжвоєнній Польщі: правові та морально-психологічні вимоги (1918-1939 рр.) відтворено багато

цікавої інформації щодо характеристик морально-психологічного та етичного рівня стану суддівської корпорації, яка безпосередньо стосується застосування кримінальних покарань. Учена наводить окремі міркування: «Часто чую думку, що менших злочинців карають, а більших – ні, тож я цю думку поділяю: загалом, коли йдеться про вищих службовців і чиновників, то їх не притягують до кримінальної відповідальності, бо суд не починає слідства, а прокуратура з різних міркувань не хоче; «... судді застосовують покарання не відповідно до злочину, а враховують часто суспільне становище обвинуваченого, його заслуги, родинні зв'язки, що внаслідок призводить до несправедливого покарання...»; « Часто селяни подають скарги на суд старостам, оскільки незадоволені судовими вироками. Серед низів повага до правосуддя падає»; «Якщо селянин вкрав дерево – шість місяців ув'язнення, а пан викрав касу – то здійснив необережність, зроблять його вар'ятом і нічого йому не буде» тощо». [121, с. 49].

Окрім введення до наукового обігу великого масиву неопублікованих архівних матеріалів О. Липитчук продовжила дослідницьку традицію Львівської наукової школи історії права та держави, пов'язану з вивченням історії судів та судівництва на українських землях. Праці науковців, які досліджували судову систему та судову практику на західноукраїнських землях формують історіографічне знання про застосування судами кримінальних покарань. До таких праць необхідно віднести дослідження О. Кондратюка [114], Ю. Олійника [139, 140], Л. Трепак [162], П. Едера [99].

У цих працях аналіз судової практики не є основною метою дослідження, проте забезпечує обґрунтування висновків щодо історико-правового процесу трансформації судової системи та визначення її місця у модернізації суспільства міжвоєнної Польщі, а також негативних процесах перетворення держави в авторитарну.

Критичний аналіз застосування судами кримінальних покарань, особливо за так звані політичні злочини характерний для ще одного напряму історико-

правових досліджень в Україні – історії адвокатури. Таким аналізом відзначаються наукові праці І. Гловацького [88, 89, 90, 91, 92, 93].

На його основі науковець сформував своє трактування політичного злочину та уперше в українській історико-правовій науці обґрунтував неправосудність вироків польських судів у кримінальних справах з обвинувачення у політичних злочинах, винесених до 14 березня 1923 р. І Гловацький вважає, що «У теорії кримінального права та кримінальному законодавстві Польщі у міжвоєнний період не існувало визначення поняття «політичний злочин». Але, враховуючи розвиток теорії кримінального права та законодавства Польщі, можемо сформулювати загально визнане у той час трактування поняття “політичний злочин”. Під політичним злочином розуміли умисну суспільно небезпечну дію, вчинену з політичних мотивів, спрямовану проти незалежності держави, цілісності її території, політичного й конституційного ладу, проти глави держави, державних органів, внутрішніх і зовнішніх стосунків держави з іншими державами при відсутності низьких спонукань, як користь, особисті інтереси та ін... Політичним злочином міг визнаватися будь-який виступ проти основ держави, її органів та влади, якщо він здійснювався з політичних мотивів. ... Полонізаторська і колонізаторська політика офіційної польської влади щодо Східної Галичини була основною причиною появи великої кількості політичних злочинів, спрямованих проти польської держави» [93, с. 66].

Вивчення судової практики з метою критичного аналізу діяльності судів склало основу для ще одного напряму сучасних українських історико-правових досліджень – узагальнення практики виконання та відбування покарань в період перебування українських земель у складі Другої Речі Посполитої. Цей історико-правовий досвід став предметом спеціального дослідження Т. Пащука. У статті «Практика виконання та відбування покарань неповнолітніми в період перебування українських земель у складі II Речі Посполитої (1919-1939 рр.)» науковець робить висновок, що основною проблемою боротьби із злочинністю неповнолітніх у II Речі Посполитій було те, що відновлена польська держава

успадкувала кримінальне законодавство держав-окупантів, яке залишалося чинним протягом тривалого часу на її території й по-різному розмежовувало поняття неповнолітньої особи та міру покарання [145]. Констатація цього змусила Т. Пащука комплексно досліджувати проблему кримінальних покарань – їх доктрину (насамперед, у працях Ю. Макаревича) [144], застосування покарань судами у працях про кримінальне судочинство Другої Речі Посполитої [144]. Такий підхід дозволяє у становленні української історіографії проблеми кодифікації міжвоєнного польського кримінального права та його інституту кримінальних покарань виокремлювати основні найбільш продуктивні напрями досліджень.

Серед них:

- вивчення кримінально-правової доктрини, яка стала основою для кодифікації 1932 р., її становлення, розвитку, наступності, відповідності кращим європейським зразкам та демократичним принципам кримінального права;
- критичний аналіз діяльності Кодифікаційної комісії, її секції кримінального права, доктринальних положень членів кодифікаційної комісії, наукової дискусії між ними щодо проекту кримінального кодексу;
- дослідження практики застосування судами кримінальних покарань та запобіжних заходів.

За подібними напрямками розвивається польська історіографія проблеми, сформована у межах польського історіографічного знання – історії кримінального права.

На відміну від української її системність забезпечує спеціальний предмет дослідження – міжвоєнне кримінальне право та його окремі інститути, а також доктринальна основа – численні наукові праці Юліуша Макаревича [218, 219, 220, 221, 222, 223, 224].

Відтак особливістю польської історіографії міжвоєнного кримінального права Другої Речі Посполитої є його критичний аналіз як одного з етапів розвитку польського кримінального права. Таким підходом характеризуються

праці Данути Яніцької та Аліції Гжешковяк. Данута Яніцька вибудовує цілісну картину розвитку польської кримінально-правової доктрини, узагальнює результати досліджень історії сучасної польської науки кримінального права [259, 260, 261], розвиток польської кримінально-правової думки про покарання від становлення та трансформації класичної школи до соціологічної [261]. Проте найбільший інтерес у контексті дослідження покарань за кодексом 1932 року викликає аналіз основних концепцій кримінального покарання класиків кримінально-правової думки Р. Губе, Ю. Макаревича, В. Вольтера [259]. Впродовж століття і довше названі вчені досліджували природу кримінального покарання, його мету та цілі, реалізуючи свої концепції в нормах кримінального права. На думку Д. Яніцької, всі ці видатні польські вчені досконало знали європейську доктрину права та багато черпали з її доробку. Це дозволяє стверджувати, що польська кримінально-правова доктрина щодо покарань розвивалась у руслі європейської, збагачувалося її кращими зразками і забезпечувала наступність розвитку кримінального права.

Окремо заслуговують на увагу положення про роль доктрини Ю. Макаревича у кодифікації польського кримінального права міжвоєнного періоду. Д. Яніцька обґрунтовано вважає, що Ю. Макаревич ввійшов до історії як видатний догматик і філософ кримінального права та геніальний кодифікатор польського кримінального матеріального права [259].

На думку Д. Яніцької, Ю. Макаревич посвятив покаранню дуже багато уваги не тільки з погляду кримінального права, але й як предмет порівняльно-правового, історико-правового чи навіть етнографічного дослідження. У статті показано трансформацію поглядів Макаревича від розуміння покарання як відплати до змішаної концепції кримінального покарання. Ця концепція наголошувала, що хоча покарання є відплатою, помстою суспільства злочинцю, вона має виконувати цільові функції, передовсім індивідуальну превенцію [259].

Загалом Д. Яніцька обґрунтовує важливе для нашого дисертаційного дослідження положення про те, що Ю. Макаревич розумів вчення про

кримінальне покарання як одну з найбільш фундаментальних проблем кримінального кодексу Польщі 1932 р. Саме у нормах про кримінальне покарання, поряд з нормами про кримінальне правопорушення, найбільш повно реалізувалася соціологічна концепція Ю. Макаревича. Він стверджував, що кара не є витвором логіки чи дедукції, лише *de facto* помста суспільства як природна реакція на злочин [259].

Вплив соціологічної концепції Ю. Макаревича на норми кримінального кодексу 1932 р. про покарання детально досліджується у працях професора Люблінського Католицького Університету імені Яна Павла II Аліції Гжешковяк [201, 202].

Однак роль А. Гжешковяк та її колег з кафедри кримінального права названого університету у становленні історіографії міжвоєнного кримінального права Польщі полягає не тільки у системному вивченні кримінально-правових поглядів Ю. Макаревича та інших тогочасних учених. За редакцією А. Гжешковяк було опубліковано репринтні видання праць Ю. Макаревича, серед яких особливе місце займають його вибрані праці [202] та кримінальний кодекс з коментарем [54]. Саме повернення у науковий обіг численних праць Ю. Макаревича забезпечило системність польської історіографії кодифікації польського міжвоєнного кримінального права, яка показує взаємний вплив кримінально-правової доктрини, кримінального права та кримінально-правової політики.

В цьому контексті не можливо не відзначити праці та наукові досягнення відомих польських дослідників таких, як А. Редзіка [238, 239, 240, 241], С. Плази [234], А. Літинського [215, 216, 217].

Так, концептуальне та наукове значення мають публікації відомого польського юриста та історика, професора Варшавського університету, сьогодні судді Верховного Суду Польщі А. Редзіка, який ґрунтовно цікавився життям та науковою і практичною діяльністю професора Ю. Макаревича [240].

У своїх працях, краківський професор С. Плаза окреслив основні проблеми у польському кримінальному праві і судочинстві.

Протягом 1997-2001 років вийшли у друк доктринальні праці С. Плази, як дослідника історії права у Польщі, одна з яких напряму стосується досліджуваної нами проблематики, третя частина називається «Історія права Польщі на порівняльному тлі: міжвоєнний період» (2001 р.) [234].

Науковець А. Літинський, який народився у Львові та здобув освіту у Вроцлавському університеті, зокрема, ґрунтовно досліджував діяльність кримінального відділу Кодифікаційної комісії, аналізуючи відповідні протоколи засідань такої, з погляду їх правової оцінки сьогодення та тогочасної доктрини і розвитку права «Відділ карний кодифікаційної комісії Другої Речі Посполитої: результати праці над загальною частиною кримінального кодексу» («Wydział karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej : dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego») [217].

Праця А. Літинського «Два карні кодекси 1932: вісімдесята річниця» («Dwa kodeksy karne 1932 : wosiemdziesiątą rocznicę») (2012 р.) є до певної міри коротким екскурсом роботи кодифікаційної комісії з часу її першого засідання, думок членів такої з приводу відповідних проєктів кодексу та оцінки його застосування до 1969 року [215].

Ранні дослідження С. Гродзиського [198, 199, 200], К. Сойки-Зелінської [244] дали змогу дізнатись про процес створення Кодифікаційної комісії та її устрою, познайомили з особами кодифікаторів, їх долею у воєнний та повоєнний час.

Крім цього, стараннями кафедри кримінального права Люблінського Католицького Університету імені Яна Павла II під науковою редакцією професора Аліції Гжешковяк видано колективну працю «Право карне в поглядах професора Юліуша Макаревича» [202].

Застосування польського законодавства, у тому числі кримінального кодексу Польщі 1932 р. у діяльності польських (а з 1942 р. – ненімецьких) судів на окупованих польських та українських землях у роки Другої світової війни у складі Польського Генерального губернаторства досліджує професор Люблінського університету імені Марії Складовської-Кюрі Анджей Вжиш

[257].

Отже, про польську історіографію кримінальних покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 р. як окрему проблемну історіографію дозволяє говорити:

- численні монографічні дослідження, які прямо чи опосередковано вивчали інститут кримінальних покарань у міжвоєнній Польщі;
- тривалість розвитку цієї історіографії, становлення якої розпочалося у 20-30 роки ХХ ст., а розвиток триває й у наш час;
- різноманітність методологічних засад, які поєднують підходи та методи історико-правової науки, науки кримінального права та порівняльного правознавства;
- актуальність історико-правового досвіду кримінальної політики Другої Речі Посполитої для сучасної Польської Республіки.

Проте у межах польської історіографії проблеми не було здійснено монографічного дослідження застосування кримінальних покарань на західноукраїнських землях у складі Другої Речі Посполитої.

Загалом аналіз стану наукової розробки досліджуваної теми свідчить, що сьогодні у вітчизняній історико-правовій науці не проведено комплексного й узагальнюючого вивчення системи покарань за кримінальним кодексом 1932 р. у Другій Речі Посполитій та практики їх застосування на західноукраїнських землях, відтак, з врахуванням дослідження історії Польщі міжвоєнного періоду, важливим є встановлення та нарощення знань про розвиток кримінального права Другої Речі Посполитої з акцентом на систему покарань за цим кодексом та практику їх застосування.

1.2. Джерельна база дослідження

Концептуальне значення в об'єктивному історико-правовому дослідженні відіграє джерельна база.

Комплексна реконструкція та аналіз історичної дійсності є неможливим без всебічного та глибинного використання відповідних джерел. Як і при будь-

якому історичному дослідженні, джерела, які використовувалися при написанні нашого дослідження, умовно можна розділити на групи, а саме: нормативно-правові акти: Конституції Польської Республіки, закони, розпорядження та декрети Президента (Начальника Держави 1918-1922 рр.) Польської Республіки, закони сейму, розпорядження Ради Міністрів, міністра юстиції; ненормативні матеріали – проекти кримінального кодексу, коментарі кримінального кодексу 1932 року; протоколи засідань та інші документи Кодифікаційної комісії; конкретні кримінальні справи та вироки судів, які складають основу досліджених у дисертації архівних матеріалів.

Історичний період під час якого західноукраїнські землі були у складі Польщі багатий на велику кількість важливих фактів, дій та подій, які у свою чергу знайшли своє відображення не тільки у відповідних документах, а й у різноманітних історичних наративах, опублікованих тогочасними засобами масової інформації (переважно газетами та часописами), спогадах учасників історичних подій, серед яких виділяємо спогади адвокатів та інших учасників кримінального провадження.

Джерельна база дослідження системи покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 року та їх застосування на західноукраїнських землях (1921-1939 рр.) є доволі широкою. Виходячи зі специфіки юридичної науки, юридичне джерелознавство оперує переважно документальними джерелами, але в окремих випадках юристам-дослідникам слід звертатися до наративних і лапідарних джерел [166, с. 106].

Оскільки дисертаційне дослідження стосується кримінального права та сфери його застосування, першим джерелом, щодо їх законодавчого оформлення був Збірник законів Речі Посполитої Польської (далі–Збірник законів). За часів існування Другої Речі Посполитої Збірник законів був основною формою опублікування законодавчих актів, створених Кодифікаційною комісією Польщі та прийнятих Сеймом. У ньому були опубліковані закони, рішення уряду, укази президента, міжнародні угоди, підзаконні нормативні акти окремих міністерств. Збірник законів виходив з

1919 року та видавався наприкінці кожного року протягом всього існування Другої Речі Посполитої, а також після Другої світової війни.

У нашому дослідженні переважають документальні джерела.

Основою джерельної бази є польське кримінальне законодавство в період 1921-1939 рр., яке діяло на західноукраїнських землях, зокрема:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z r. 1921 r., Konstytucja marcowa, Конституція Польщі від 17 березня 1921 р., або Березнева Конституція [44, с.218–249] основні положення зводилися до поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову; адміністративного поділу держави на воєводства, повіти і гміни; рівності громадян перед законом; недоторканності приватної власності; охорони життя, свободи; таємниці приватної кореспонденції; заборони цензури [44].

2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z r. 1935r., Konstytucja kwietniowa, Конституція Польщі від 23 квітня 1935 р., або Квітнева Конституція, скасовувала демократичний устрій в державі та проголошувала президенсько-авторитарний режим. Президент ніс відповідальність лише перед Богом та історією та мав право видавати декрети та розпорядження, які мали силу закону [45].

3. Ustawa z dnia 3 czerwca 1919 r. o komisji kodyfikacyjnej, закон про створення кодифікаційної комісії, порядок її діяльності та повноваження, складався з 8 артикулів [66].

4. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1927 r. o zwolnieniu przedterminowym osób odbywających karę pozbawienia wolności, яке було першим уніфікованим юридичним актом у міжвоєнній польській державі, згідно з яким засуджені до позбавлення волі могли бути достроково звільнені, якщо відбули 2/3 визначеного покарання, але не менше шість місяців такого, а матеріальною підставою умовного звільнення, було добре поведження засудженого під час відбування покарання [61].

5. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny [62].

6. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Prawo o wykroczeniach [62].

7. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. o przepisach wprowadzające Kodeks Karny i prawo o wykroczeniach [62].

8. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1938 r. o ochronie imienia Józefa Piłsudskiego/[67].

9. Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 listopada 1938 r. o ochronie niektórych interesów państwa [46].

Крім цього, на сьогоднішній день у складі Національного архівного фонду України перебуває велика кількість матеріалів, які з різних сторін висвітлюють роль польських судових та правоохоронних органів у суспільно-політичному житті регіону міжвоєнного періоду.

Зокрема, в праці використані неопубліковані документи Центрального державного історичного архіву України у місті Львові (далі – ЦДІАЛ України у місті Львові), Державного архіву Львівської області (далі – ДАЛО), Державного архіву Волинської області (далі –ДАВО), Державного архіву Рівненської області (далі –ДАРО).

Великий масив документів, що стосуються застосування покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 року, діяльності польських правоохоронних та судових органів, містяться в ЦДІА України у місті Львові, відтак зазначимо фонди у яких містяться документи за досліджуваною нами тематикою.

Так, насиченими інформацією про суспільно-політичні процеси й національно-визвольні та революційні рухи є, зокрема фонди судових установ: Апеляційний суд у Львові [18, 19, 20].

Декретом президента Польщі від 08 лютого 1919 року Вищий крайовий суд у Львові був перейменований на Апеляційний суд у Львові і майже не відрізнявся від першого. Місцем його розташування була вулиця Стефана Баторія, 1. Юрисдикція суду поширювалася на територію трьох воєводств – Львівського, Станіславського і Тернопільського. Суд був апеляційною

інстанцією по справах, які розглядалися повітовими чи окружними судами, а також як перша інстанція розглядав особливо важливі політичні справи.

Ключовим документом, яким послуговувався у своїй діяльності Львівський апеляційний суд був Кримінальний кодекс Польщі 1932 року.

При кожній судовій установі Польщі існували прокуратури, зокрема при Апеляційному суді у Львові була Прокуратура Апеляційного суду, яку очолював прокурор Апеляційного суду та підпорядковувався головному прокуророві, який за посадою був міністром юстиції, а також прокуророві Верховного суду.

В свою чергу, прокурору Апеляційного суду підпорядковувалися прокурори, віце-прокурори і підпрокурори окружних судів у Бережанах, Золочеві, Коломиї, Львові, Перемишлі, Самборі, Станіславові, Стрию, Тернополі та Чорткові.

Прокуратура Апеляційного суду у Львові припинила свою діяльність у вересні 1939 року.

Натомість фонд 205 у ЦДІАУ, м. Львів Прокуратура Апеляційного суду, м. Львів налічує 3163 справи з 1919 по 1939 роки та дає можливість зрозуміти діяльність прокуратури та суду.

Так, списки справ за 19-24 жовтня 1938 року свідчать про кількість справ, які слухалися судом, зокрема за цей період суд розглянув 60 справ. Справи призначалися з 09 години ранку із розрахунком 10-30 хв. на справу та розписом справ лише до обіду [1].

Судова практика, матеріали якої зосереджені у названих архівах, піддається узагальненню за різними критеріями. Зокрема, вона дозволяє визначити найбільш поширені на західноукраїнських землях кримінальні правопорушення та встановити покарання, які застосовувалися судами за них. Вироки апеляційного суду дозволяють охарактеризувати вплив кримінально-правової доктрини при застосуванні кримінального матеріального права. Окрім того, вони свідчать про тлумачення суддями норм кодексу 1932 р. міжвоєнної Польщі. Окремий науковий інтерес складають матеріали кримінального

переслідування за політичні злочини, особливо учасників українських визвольних змагань.

Узагальнена судова практика Львівського апеляційного суду свідчить, що найпоширенішим злочином у міжвоєнний період залишалося шахрайство.

Так, Львівський апеляційний суд впродовж 1933–1939 років розглядав справу цілої групи місцевих шахраїв: Кароля Климта, Валеріана Ковальчука, Софії Макох та інших, які незаконним шляхом заволоділи чужим майном шляхом обману і фальсифікацій. У даних матеріалах на арк. 7-17 наявні протоколи допиту свідків, які свідчать про коло питань, які задавалися для з'ясування та розуміння останніми сутності злочину [3].

Також у 1932 році в Апеляційному суді у Львові був розпочатий розгляд справи львівського адвоката Юзефа Рапса і судового асесора Юзефа Хаєка, які обвинувачувалися у шахрайстві, що завдало шкоди потерпілому. Розгляд справи тривав до 1939 року [2].

Із наявної в архіві справи Нафталі Ротгові, який обвинувачувався у нанесенні матеріальної шкоди співвласникам маєтку, апеляційний суд ухвалою від 23.03.1938 залишив в силі рішення окружного суду в Станіславі від 25.11.1937 [4].

Цікавими є справи про фінансові зловживання міських посадовців, як приклад такої справи можна навести справу за зловживанням службовим становищем і присвоюванням державних коштів, яке мало місце у Дрогобичі. Зокрема, справу Леона Кропивницького, який був уродженцем Румунії та провадив свою злочинну діяльність впродовж 1926-1931 років, у 1934 році після попереднього розгляду в окружному суді, розглядав апеляційний суд у зв'язку з оскарженням прокурором вироку окружного суду в Самборі. У даній справі обвинуваченому інкримінувалася ч. 2 арт 262 Кримінального кодексу, яка передбачала відповідальність за привласнення особою довіреного їй майна [5, арк.45.].

Часто привласнення коштів супроводжувалося підробленням документів, для прикриття слідів злочинів. Такого злочину стосувалася справа службовців

повітового суду Щирця Йосифа Колодзєя і Михайла Вовка (розгляд такої затягнувся на декілька років) [6, арк.135].

У більшості випадків факти шахрайства були доведені і в апеляційному порядку і вироки судів першої інстанції та покарання були залишені в силі.

Зміст рішення апеляційного суду у кримінальних справах складався із вступної, мотивувальної та резолютивної частин. У вступній частині зазначалися дата і місце її прийняття, назва апеляційного суду, імена та прізвища суддів, які розглядали апеляційну скаргу, найменування кримінального провадження, імена та прізвища обвинувачених і потерпілих, зазначення інкримінованого закону. Мотивувальна частина містила короткий виклад апеляційної скарги і судового рішення у першій інстанції, перелік доказів і встановлених обставин злочину, мотивів, якими керувався Апеляційний суд при ухваленні рішення. У резолютивній частині містився висновок суду щодо заявлених вимог, розподіл судових витрат, строку і набуття законної сили судового рішення.

Аналіз представленої дає підстави для висновку, що у судовій практиці Апеляційного суду у Львові переважали справи про шахрайство, виборчі та трудові спори, завдання майнових збитків, крадіжки.

Фонд 805 Окружний суд у м. Любліна містить лише 16 справ, які були виділені при удосконаленні науково-технічного упорядкування Фонду 656 Тюрма у Короново.

Зокрема, наявне рішення суду у справі Стемковської Розалії, Рочинської Стефанії, Скіби Марії та інших обвинувачених у проведенні абортів. Обвинуваченим інкримінувалися арт 231, 232 КК, санкції за які були передбачені у вигляді арешту та ув'язнення на 3 та 5 років відповідно. Визнавши останніх винними суд визначив Р. Стемковській покарання у вигляді 10 місяців ув'язнення, а Скібі М. і С. Рочинській по 6 місяців арешту кожній та звільнив їх від сплати судових витрат, які у розмірі 40 злотих стягнув із Р. Стемковської [10].

Попри незаперечну джерельну цінність архівних матеріалів з описаних фондів необхідно пам'ятати, що вони представляють офіційну правову позицію, тобто правову позицію державних органів. Для того, щоб показати позиції інших учасників кримінального судочинства, у дисертації вивчалися фонди, які містять матеріали про діяльність правозахисників – адвокатів, громадських діячів тощо.

У фонді Шухевич Степан (1877-1945), адвокат, громадський і військовий діяч, видавець, публіцист, містяться матеріали службової діяльності: обвинувальні акти, протоколи допитів, вирoki, листування та інші документи у справах осіб, як звинувачувалися у приналежності, зокрема до ОУН, УВО та інших політичних і військових, націоналістичних, соціалістичних, комуністичних організаціях, антидержавних діяч, поширенні нелегальної літератури. Матеріали судових процесів проти С.Бандери, М. Лебеда, Р. Шухевича та ін., листування з адвокатами та родичами підсудних [22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29].

У цих фондах зберігаються матеріали кримінальних справ (акти оскарження, видані прокурором, протоколи допиту свідків та обвинувачених, вирoki суду, відомості про особу засудженого, вчинене ним кримінально каране діяння, вид покарання), дослідження яких дозволяє детальніше проаналізувати систему покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 року та їх застосування на західноукраїнських землях.

Чимало архівних матеріалів про діяльність адвокатів на західноукраїнських землях міжвоєнного періоду ввів до наукового обігу І. Гловацький. У дисертаційному дослідженні «Українські адвокати Східної Галичини як захисники у кримінальних справах по обвинуваченню у вчиненні політичних злочинів у міжвоєнний період (1918-1939 рр.)» оприлюднено фонди адвокатів ЦДІА у Львові - фонд 359 (Назарук Осип (1883-1940), адвокат, журналіст і публіцист, письменник, громадський і політичний діяч) [14], фонд 360 (Старосольський Володимир-Степан (1878-1942), адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, член НТШ, професор) [15], справа 370 (справа

про обвинувачення Федака С. та ін. про вчинення замаху на Пілсудського Ю.) та ін. [16].

Архівні матеріали про діяльність українських адвокатів, їх участь у судових процесах за звинуваченням у політичних кримінальних злочинах оприлюднені у монографії М. Петріва «Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурноосвітні діячі кінця ХІХ - першої половини ХХ ст.» [146].

Крім архівних документів важливе місце у нашому дослідженні займають опубліковані матеріали.

Таким чином, у сьогоденні великий масив документів перебуває у відкритому доступі, що дало можливість повною мірою реконструювати процес захоплення Польщею західноукраїнських земель, проведення у цей період масштабної кодифікації, що мало наслідком прийняття кримінального кодексу в 1932 році та застосування його норм на західноукраїнських землях.

Більше того, великий масив опрацьованих документів дозволив повною мірою зрозуміти діяльність кодифікаційної комісії та необхідність уніфікації кримінального права міжвоєнної Польщі.

Крім цього, в дослідженні використано велику кількість досі неопублікованих та невідомих документів.

Опублікований статистичний матеріал допоміг краще зрозуміти якісні та кількісні показники нашої проблематики [246, 247].

Поряд з цим, дослідження обраної нами проблематики не було б можливим без аналізу протоколів засідань кодифікаційної комісії, тому аналіз протоколів, як одного із автентичних джерел нашого дослідження, які є доступними для вивчення у Цифровій бібліотеці Вроцлавського університету був одним з найважливіших завдань для формування джерельної бази дисертації [37, 38, 39, 40].

Це зумовлено низкою об'єктивних причин. Зокрема, в повоєнний період радянські вчені розглядали окреслену проблему опосередковано, а саме в контексті соціально-економічного поневолення українських земель «панською

Польщею». По-друге, в Польській народній республіці ця тема перебувала під негласною забороною до падіння комуністичної системи. В свою чергу, після 1991 р. в українській історіографії досліджувана нами тематика вивчалась, як правило в руслі досліджень феномену кодифікаційної комісії того часу, доробку її одного із основних членів, а також боротьби польської влади з українським національним рухом.

Специфічним джерелом дисертаційного дослідження є проєкт кримінального кодексу, розроблені польськими ученими та юристами-практиками у міжвоєнний період. Ці проєкти показують розвиток тогочасної польської кримінально-правової доктрини, у тому числі щодо інституту кримінальних покарань. Окрім того вони дозволяють простежити наступність у розвитку не тільки доктрини, а й самого кримінального права як галузі права міжвоєнної Польщі, виокремити ті його принципи, презумпції, конструкції, догми, які так чи інакше ґрунтуються на нормах австрійського, російського, пруського кримінального права, що діяло на польських землях до відновлення Польської держави. Наприклад, у проєкті кримінального кодексу для польських земель А. Могільницького та Е. Раппапорта серед покарань пропонується зберегти таке покарання як утримання в замку (фортеці), навколо якого розгорнулася в подальшому широка наукова дискусія і яке було остаточно відкинуте Кодифікаційною комісією як архаїчне.

Як джерело кодифікації міжвоєнного кримінального права проєкти кримінальних кодексів у частині передбачених ними майнових покарань вивчав К. Марисюк [134]. Учений дослідив систему майнових покарань у проєкті Кримінального кодексу для польських земель А. Могільницького та Е.С. Раппапорта 1917 р. та у проєкті кримінального кодексу Польщі Е. Кшимуського 1917 р. та прийшов до висновку, що «обидва досліджувані законопроєкти мали достатньо високий науковий та практично-застосувальний рівень. Найрозробленішою в них можна вважати систему кримінальних покарань, у тому числі майнових. Не можна заперечувати й вплив згаданих розробок на

подальшу законопроектну роботу в цьому напрямку, яка вилилась у прийняття в 1932 р. Кримінального кодексу Польщі [133, с.15-16].

Важливою складовою джерельної бази дисертаційного дослідження є опубліковані та неопубліковані проекти кримінального кодексу 1932 р., випрацьовані на різних стадіях діяльності кримінальної секції Кодифікаційної комісії. Для українських істориків права вони стали доступними завдяки оцифрованим джерелам Бібліотеки Вроцлавського університету та науковим публікаціям В. К. Грищука [97].

Проекти кримінального кодексу 1932 р. та зміни до них показують поступове формування головних засад кримінального кодексу 1932 р. – суб'єктивізму, індивідуалізму, гуманізму та обрання запобіжного заходу як захисту суспільства від злочинців.

Ще одним специфічним джерелом дослідження є коментарі кримінального права. З позицій сучасного українського правознавства коментарі є неофіційним доктринальним тлумаченням права, яке фактично впливає на юридичну практику. Зокрема судді при здійсненні правосуддя нерідко звертаються до науково-практичних коментарів кодексів та законів, практикуючі юристи звертають увагу не тільки на зміст нормативно-правових актів, а й на їх доктринальне тлумачення [137, с. 92]. Така практика застосування коментарів кодексів є не тільки сучасною, а й історичною. Зокрема, застосування норм кримінального кодексу 1932 р. суддями викликало труднощі, пов'язані з надмірною «загальністю» (абстрактністю) норм та широким діапазоном кримінальних санкцій за окремі злочини [245, с. 652]. З огляду на це судді у мотивувальній частині рішення суду у кримінальних справах широко використовували коментарі кримінального кодексу 1932 р. [6]. Серед наукових коментарів кодексу 1932 р. виділяються коментарі авторства Ю. Макаревича [53, 54]. У дисертації вони використані не лише для з'ясування поглядів ученого на кримінальне покарання, а й для аналізу його тлумачення окремих видів покарань, зокрема штрафу. Поза увагою дисертаційного дослідження не полишилися також інші коментарі – К. Соболевського та

А. Ланєвського [58], С. Глясера та А. Могільницького [49], Є. Нісенсона і М. Сіврського [133], Й. Перацького [133].

Разом з цим, узагальнення багатого наукового доробку дало можливість відбутись цьому дослідженню.

Так, основою висвітлення проблеми стали численні нормативно-правові акти, доповнені та проілюстровані архівними матеріалами. При вивченні теми дисертаційного дослідження було виявлено, що її характеристика неможлива без встановлення причин перебування відповідних територій України під владою Польщі.

При цьому, усі міжвоєнні процеси та утворення держави – Другої Речі Посполитої (Польщі) чітко та детально описані у сучасних історико-правових джерелах.

Натомість, що стосується характеристики системи покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 р. це є малодослідженим фактом і потребувало детального вивчення.

Разом з цим, непоодинокі праці науковців дають підстави для безумовного висновку про те, наскільки обрана проблематика була закритою чи навіть негласно забороненою у певний час, однак настільки ж вона є цікавою та корисною, в контексті історичної та практичної цінності.

Таким чином, різноманітність бази, її ґрунтовність і достовірність дали можливість всебічно дослідити в історико-правовому вимірі обрану тему, визначити систему покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 року та практику їх застосування на західноукраїнських землях.

1.3. Підходи та методи дослідження

Основою та підґрунтям дослідження системи покарань за польським кримінальним кодексом 1932 р. та практики їх застосування на західноукраїнських землях повинні бути методологічні можливості історико-правової науки. Це передбачає оптимальний баланс традиційних і сучасних принципів, підходів, методів, прийомів та засобів дослідження. Процес пізнання,

як основа будь-якого наукового дослідження, є складним і потребує концептуального підходу на основі певної методології. Під методологією варто розуміти систему підходів і методів, способів і засобів наукового дослідження [137, с. 181]. Вибір конкретних методів, способів і засобів наукового пізнання залежить від об'єкта і предмета, мети і завдань дослідження. Етимологічно термін методологія (з грецької «methodos»–метод і спосіб пізнання і «logos»–вчення) означає вчення про способи організації та побудови теоретичної і практичної діяльності людини. Професор П. Рабінович одним із загально методологічних постулатів, якого варто дотримуватися під час дослідницького процесу, називає об'єктивну обумовленість обраних методів дослідження його предметом, адже саме предмет дослідження «веде» за собою дослідницький метод, визначає межі його застосування, придатності і прийнятності [150].

Таким чином, вибір методологічних складових у межах цього дисертаційного дослідження зумовлений його предметом, системою покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 р. Будь-який аналіз передбачає оптимальний баланс традиційних і сучасних принципів, підходів, методів, прийомів та засобів дослідження, відтак історико-правове дослідження системи покарань за польським кримінальним кодексом 1932 р. та практики їх застосування на західноукраїнських землях ґрунтується на трьох класичних методологічних рівнях: емпіричному, теоретичному і практичному.

Емпіричний рівень передбачає безпосередній контакт дослідника з історичною реальністю шляхом аналізу першоджерел – опублікованих і неопублікованих. На цьому рівні автор ознайомився з наявною історико-правовою літературою, у якій досліджується питання системи покарань за польським кримінальним кодексом 1932 р. та практики їх застосування на західноукраїнських землях, а також проаналізував наявний з досліджуваного питання емпіричний матеріал – тексти законодавчих актів (законів, розпоряджень президента), вироків судів першої інстанції у кримінальних справах, апеляційні скарги, а також інших процесуальних документів, які зберігаються в відповідних фондах.

Зібравши відповідні дані через аналіз документального матеріалу, переходимо до нового рівня – теоретичного, перед яким стоять завдання щодо систематизації матеріалу за напрямками історико-правового дослідження, подати інтерпретацію фактів, зіставити власні думки з уже висловленими іншими авторами, сформулювати гіпотези й обґрунтувати їх відповідно до принципів об'єктивності, історизму, системності [172, с. 27].

Наприклад, польський кримінальний кодекс 1932 р. не містив визначення покарання. Проте з аналізу загальнотеоретичних положень про сутність покарання тогочасної польської кримінально-правової науки та аналізу змісту норм кодексу можна зробити висновок, що під покаранням тогочасний польський законодавець розумів захід державного примусу, який призначався від імені держави за обвинувальним вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінально караного діяння, і полягав у втраті або обмеженні прав і свобод засудженого та який згідно тогочасній доктрині мав бути справедливим і корисним, як для засудженого, так і для інших осіб і держави в цілому [261].

На практичному рівні, узагальнивши положення правового досвіду, потрібно запропонувати способи використання історико-правового досвіду для вирішення сучасних державно-правових проблем.

Так, досвід кодифікації кримінального законодавства у міжвоєнній Польщі довів, що її ефективність, як у Другій Речі Посполитій так і у ХХІ ст. залежить від того, чи відповідає закон рівню соціально-економічного, політичного, культурного розвитку суспільства, чим враховано недоліки і прогалини правового регулювання тощо.

Важливе значення в історико-правовому дослідженні має вибір підходу до періодизації історії держави і права України. У висвітленні питань виникнення та розвитку держави і права у сучасній українській та закордонній історико-правовій літературі простежується боротьба двох основних підходів: формаційного, що базується на марксистській періодизації історичного процесу (первісно-громадський устрій, рабовласницький лад, феодалізм, капіталізм, комунізм), і цивілізаційного, яких виходить з аналізу не лише, безумовно, важливих об'єктивних виробничих зв'язків, а й суб'єктивних. Оскільки об'єктивні історичні процеси значною мірою опосередковуються особистістю, за цивілізаційного

підходу на перше місце ставиться людина [181]. Визначаючи слушність такого підходу, в роботі визначено, що для об'єктивного висвітлення державно-правових реалій прийняття польського кримінального кодексу 1932 р. та його застосування на західноукраїнських землях, ці два методи об'єднані.

Вибраний у цій роботі цивілізаційний підхід забезпечує важливу методологічну установку, яка слугує основою побудови загальної теорії (філософії історії) еволюції права і держави, а саме – врахування загального (всесвітньо-історичного) і особливого (цивілізаційного) в їхньому розвитку [172, с. 28]. На відміну від формаційного підходу, для якого характерною є соціально-економічна причинність розвитку суспільства та держави, для цивілізаційного підходу характерним є ширше бачення причин їх розвитку: акцентується увага на факторах (культура, свобода особистості, техніка тощо), пов'язаних з діяльністю суб'єкта історичного процесу, його свободою, інтелектуальною діяльністю [172, с. 28]. У дисертаційному дослідженні зроблено спробу реалізувати цю методологічну установку, акцентуючи увагу на загальних засадах кодифікації кримінального законодавства у Польщі, яка проходила фактично впродовж усього міжвоєнного періоду і специфіці її проведення на території Галичини, для виявлення зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливали на цей процес.

Загалом, методологічну базу даного дисертаційного дослідження становлять філософські, загальнонаукові, спеціально-юридичні та логічні методи дослідження.

З-поміж філософських методів (концептуальних підходів) у дослідженні перевагу було надано діалектичному підходу.

Діалектичний підхід дав змогу простежити динаміку змін в польському кримінальному законодавстві у досліджуваній період 1918-1939 рр., виявити їх суспільно-правові детермінанти, розкрити спільні та відмінні риси діючих у цей період норм.

Серед загальнонаукових методів в дослідженні застосовано історичний, системний, герменевтичний та соціологічний.

Історичний метод було використано для визначення тенденцій розвитку системи покарань в польському кримінальному законодавстві, їх закріпленні у

кодексі 1932 р., як акті, який став результатом кодифікаційної роботи та його застосування на західноукраїнських територіях.

Системний метод дав змогу проаналізувати систему покарань за польським кримінальним кодексом 1932 р. та визначити систему судових і адміністративних органів, до компетенції яких входило питання їх застосування, і встановити зв'язки між ними. Наприклад, до компетенції суду належало лише встановлення у обвинувальному вирокі основного чи додаткового покарання, при цьому рішення щодо звільнення від відбування покарання з кримінальних установ, приймав Міністр юстиції, враховуючи думку прокурора чи колегії установи позбавлення волі, тобто таке мало адміністративний характер.

Герменевтичний метод використано для тлумачення опублікованих документів і неопублікованих джерел архівних фондів.

Спеціально-науковими методами дослідження є порівняльно-правовий, історико-правовий, формально-догматичний, герменевтико-правовий та соціологічно-правовий.

Серед згаданих методів значної уваги заслуговує порівняльно-правовий метод, адже за його допомогою було вивчено систему покарань, передбачену нормами кримінального кодексу Польщі 1932 р.

Герменевтико-правовий метод дав змогу тлумачити текст польського кримінального кодексу 1932 р. та тексти спеціальних кримінальних законів, які регулювали питання, пов'язані із системою покарань та процедурою їх застосування, зокрема Закону про правопорушення.

Історико-правовий підхід як основний підхід дослідження кримінальних покарань за кодексом міжвоєнної Польщі 1932 р. та їх застосування на західноукраїнських землях зумовлює виділення серед багатьох загальних і спеціальних методів дослідження історико-понятійного та історично-порівняльного-правового. Ці методи забезпечують виконання одного з найважливіших і найскладніших завдань дослідження – формування та обґрунтування його поняттєво-термінологічного апарату. Складність цього завдання пояснюється щонайменше трьома обставинами. По-перше, основні поняття дослідження – злочин, покарання, основні покарання, додаткові покарання тощо – є водночас історичними та сучасними (актуальними)

поняттями (термінопоняттями). Відтак, їхнє розуміння залежить від соціального та політичного контексту минулого та теперішнього часу. Історико-понятійний метод дозволяє завдяки діахронному принципу співвіднести розвиток конкретно-історичного поняття з соціальним і політичним розвитком суспільства.

По-друге, становлення основних понять дослідження у міжвоєнний період у Другій Речі Посполитій відбувалося в умовах відновлення польської державності та становлення і систематизації модерного (новочасного) польського права. Попри позірну відмову від правової спадщини імперій, до складу яких входили польські та західноукраїнські землі, попередній історико-правовий досвід чинив сильний доктринальний та прикладний вплив на новосформовані термінопоняття. Наступність у розвитку основних термінопонять тогочасного кримінального права помітна не тільки у наукових працях, наприклад, Ю. Макаревича, який у Львівському університеті викладав австрійське кримінальне право, а й у судовій практиці навіть після прийняття кримінального кодексу 1932 року. Ця наступність обумовила необхідність окремого підрозділу дисертації, в якому аналізується кримінальне законодавство Австрійської (згодом Австро-Угорської) та Російської імперій на предмет сформованих законодавчих понять кримінального права.

По-третє, кримінальний кодекс 1932 року та інші кримінальні закони не містять законодавчого визначення (дефініції) таких понять як кримінальне правопорушення та кримінальне покарання. У тогочасній доктрині кримінального права знаходимо різні дефініції, які ґрунтуються на різних теоріях покарання. Проте ці поняття розвиваються як поняття загальної теорії кримінального переслідування, історично сформованої у межах західної традиції права [156]. Теорія кримінального переслідування, генезу якої в українському правознавстві описала Г. Федущак-Паславська, виокремлює етапи у розвитку поняття кримінального покарання, пов'язані з пізнавальною діяльністю наукових шкіл права. Для початку і середини ХХ ст. характерним є домінування соціологічної школи права, яка вважала злочин явищем суспільним, а не правовим, заперечуючи те, що покарання повинне мати характер справедливої відплати. Проте помста теж була в переліку цілей

кримінального покарання, а «саме: 1) залякування оточуючих негативним прикладом злочинця; 2) запобігання повторному вчиненню злочинцем злочинних дій; 3) виправлення особи злочинця (в дусі досліджень кримінології, ототожнюючи злочинність із захворюванням, вважають, що багато злочинців перейдуть з-під юрисдикції юристів до рук лікарів); 4) задоволення почуття обурення несправедливістю у суспільстві, а також заспокоєння несвідомого прагнення відплати, яке відчуває не лише скривджена, ображена особа, а ціле суспільство» [156, с. 35].

Історико-понятійний метод дозволяє аналізувати саме такі окремі історико-термінологічні етапи, які у підсумку складаються як історія певного поняття, наприклад, кримінального покарання.

Як окремий напрям історичної науки історію понять започаткували німецькі вчені з ініціативи Р. Коззелека. Оpubлікований ними десятитомний «Словник основних історичних понять» серед іншого досліджує історію правових понять (наприклад, держава, громадянство тощо) [209].

Інтелектуальним поштовхом до обґрунтування та ширшого використання історико-понятійного методу в українській історико-правовій науці стало проведення у 2009 р. XXI Міжнародної історико-правової конференції «Поняття, терміни і категорії історико-правової науки». Учасники конференції обговорили методологічні принципи, вимоги для розробки і використання історико-правових понять, серед яких виокремили ті, які відповідають вимогам до історико-понятійного підходу. На думку М. Дамірлі, такими можна вважати:

- адекватність змісту історико-правових понять дійсності;
- необхідність при розробці та використанні історико-правових понять проникнення у внутрішнє життя досліджуваної епохи;
- використання, перш за все, понять досліджуваної епохи, і лише у випадку необхідності – понять, не пов'язаних з дослідженим часом [98, с. 10].

Відповідність історико-понятійного методу цим вимогам та його потенційна результативність уможливили його задеклароване та незадеклароване використання у багатьох сучасних історико-правових дослідженнях [172]. Проте цей метод не є абсолютно новим для українських правознавців. Його опосередковано використовували українські учені в процесі

формування української правничої термінології в кінці XIX – на початку XX ст. Серед цих учених у нашому дослідженні варто виділити викладачів Львівського університету австрійського періоду Івана Добрянського та Петра Стебельського. І. Добрянський з 1868 р. працював на кафедрі австрійського кримінального права з українською мовою викладання, читав лекції не лише з теорії кримінального права і процедури, а й з історії цих дисциплін [174]. Аналіз викладацької та наукової діяльності П. Стебельського засвідчив його особливу роль у становленні українських термінів для понять кримінального права, зокрема «кара», «карне право», «умовна кара», «судовий вирок» та інших. Окрім того, П. Стебельський очолював комісію, яка працювала над офіційним перекладом австрійських законів українською мовою [174]. Термінологічна діяльність П. Стебельського, окрім іншого, засвідчує, що становлення українських термінів для основних кримінальних понять на західноукраїнських землях відбувалося у той час, що і становлення польських, зазнало впливу австрійської доктрини кримінального права. Зрозуміло, що у пізніший, міжвоєнний період, попри перешкоди політичного характеру, українська та польська доктрини кримінального права, у тому числі в частині кримінальних покарань зазнали взаємних впливів. Незважаючи на традицію історико-понятійних досліджень основних кримінально-правових понять, сучасні дослідження історії кримінального права в Україні історико-понятійний метод майже не використовують. Винятком можна вважати окремі наукові праці К. Марисюка [134].

Ширше цей метод застосовують польські учені в дослідженнях кримінально-правової думки [259]. У розлогій статті «Губе-Макаревич-Вольтер. Три концепції покарання протягом ста років» Д. Яніцька простежує розвиток поняття «кримінального покарання» у концепціях трьох видатних польських учених, які представляють три покоління польської юриспруденції. Авторка декларує завдання статті – через розуміння поглядів на покарання, його зміст, засади і цілі, а також систему покарань – показати напрями розвитку польської кримінально-правової думки, як догматичної, так і політично-кримінальної [259, s. 5-6]. У результаті перед читачами постає історія поняття

«кримінального покарання» впродовж ста років, яка була формалізована статтями кримінальних законів, зокрема, кримінальним кодексом 1932 року.

Окрім ефективності використання історико-понятійного методу характерним для наукових праць Д. Яніцької є його поєднання з іншими методами – догматичним і доктринальним. Своєрідний синтез догматичного та доктринального методів дослідження є результатом поєднання дослідницьких традицій у двох правових системах – континентальній та системі загального права. Англійські та американські учені вважають, що впродовж історії доктринальний метод був домінуючим у світі загального права. Його міждисциплінарний характер дозволяє здійснювати критичний концептуальний аналіз усіх необхідних законів і норм прецедентного права. Такий аналіз враховує правила офіційної інтерпретації судового прецеденту, визнані методи судження, запозичені з філософії, логіки, передовсім індукції та дедукції [203].

У дослідженні кримінальних покарань за кримінальним кодексом 1932 р. пізнавальні можливості доктринального методу пов'язані з критичним аналізом взаємозв'язків і взаємних впливів доктрини (науки) кримінального права, норм кримінального кодексу та його доктринального тлумачення, відображеного у наукових коментарях.

Інакше кажучи, доктринальний метод дозволяє виявити, які наукові положення були реалізовані у кримінальному кодексі 1932 р. і як ці положення тлумачилися науковцями вже як норми кримінального закону. Для застосування цього методу у джерельній базі дослідження виділені та описані специфічні джерела: проекти кримінального кодексу, його редакції, офіційний текст та його наукові коментарі.

Застосування доктринального методу мало на меті довести чи спростувати гіпотезу нашого дослідження про те, що кримінальний кодекс міжвоєнної Польщі 1932 р. сформований на засадах і положеннях тогочасної доктрини кримінального права і є результатом її розвитку.

Отже, досягнути систему кримінальних покарань за кримінальним кодексом Другої Речі Посполитої 1932 року вбачається неможливим без повного та всебічного аналізу кримінально-правової політики, яка виявлялася у застосуванні кримінальних покарань. Це зумовило методологічний плюралізм

дослідження, який ґрунтується на тому, що вкрай важко розкрити окрему проблему, використовуючи лише один метод [78]. За умов методологічного плюралізму найважливішим методологічним завданням було знайти баланс між спеціальними методами загальної історії держави та права та науки кримінального права, оскільки об'єкт дисертаційного дослідження може виступати об'єктом обидвох наук. За таких умов перспективним видається комплексний дослідницький підхід, який би поєднував методи різних юридичних наук, зводив у єдину систему всі знання про предмет дослідження, інтегрував його.

В якості такого підходу у дослідженні виступає історико-правовий підхід, заснований на тезі про власну логіку розвитку права, у тому числі кримінального.

У межах цього підходу поєднання історико-понятійного, догматичного, аксіологічного, інституційного та системного методів забезпечило синергію знань про історичний розвиток поняття «кримінальне покарання», «систему кримінальних покарань», розуміння мети і завдань у розвитку кримінально-правових догм тощо.

Використання описаних у підрозділі підходів, методів та прийомів дослідження підтвердили місце досліджуваного об'єкта саме у предметному полі історії права та держави.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕДУМОВИ, ХІД І РЕЗУЛЬТАТИ КОДИФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ

2.1. Правовий статус західноукраїнських земель у складі Польської держави

Після Першої світової війни з побудовою нових кордонів національних держав, у Східній Європі формувався новий політичний порядок. При цьому, з врахуванням тих чи інших обставин не всі народи змогли реалізувати принцип самовизначення націй. Військовою агресією за допомогою та активного сприяння з боку країн Антанти було знищено ЗУНР, а західноукраїнські землі були розірвані між кількома окупантами, зокрема Східна Галичина, а згодом і Західна Волинь увійшли до складу Польщі, що в свою чергу було «легалізовано» низкою міжнародних угод Версальської системи мирних договорів.

Державні кордони в повоєнній Європі фактично визначені мілітарно, та були в залежності від багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників, а в подальшому такі були узаконені Версальським мирним договором, підписаним учасниками Першої світової війни 28 червня 1919 року. Так звану Віденську політичну систему змінила Версальська, яка проіснувала до початку Другої світової війни [1, с. 184].

Відповідно до положень Версальського мирного договору, підписаного 28 червня 1919 року, та конституції, прийнятої в березні 1921 року, Польща гарантувала всім громадянам, незалежно від національності, раси чи віросповідання, рівність перед правом, свободу відправлення релігійних обрядів, доступ до публічних органів, можливість користуватися власною мовою та утворення власного шкільництва.

У цій ситуації країни Антанти та США не могли стояти осторонь “польського питання”. Польський історик Г. Дильонгова вважає, що вони були змушені, під впливом воєнної ситуації, виробити спільну позицію з цієї

проблеми. Британський прем'єр Д. Ллойд-Джордж (1863-1945) не симпатизував Польщі, але в січні 1918р. заявив, що необхідно її відновити. Найважливішу заяву стосовно майбутнього Речі Посполитої зробив американський президент Т.В. Вілсон (1856-1924). У його проєкті повоєнного врегулювання, відомого як "14 пунктів", передбачалося створення незалежної Польської держави з виходом до моря. Проте у цій декларації чітко не встановлювались межі майбутньої Польщі та не обговорювалось правове становище Галичини. Але це не завадило більшості польських політиків бачити край у складі відновленої польської держави.

У цей період серед польських політичних груп існувало два підходи щодо відбудови Речі Посполитої. Один табір, на чолі з Ю. Пілсудським (1867–1935) підтримував «федеративну» концепцію встановлення кордонів Польщі. Вона полягала у створенні на сході Європи національних утворень (Литви, Білорусі, України), поєднаних з Варшавою системою державних союзів. Вони мали б становити бар'єр від більшовицької Росії. До складу нової Речі Посполитої мали увійти: Польське, Литовське, Поліське, Волинське, Галицьке, Подільське королівства [70, с. 25].

Іншу частину польської політичної еліти очолював лідер польської національної демократії Р. Дмовський (1864–1939). Він стверджував, що з огляду на цивілізаційне домінування польського етнічного елемента на «східних кресах»: «майбутня польська держава має право вийти з польських етнографічних меж такою мірою, щоб відповідати цінностям історичної Польщі і реалізувати цивілізаційний потенціал великого народу» [182, s. 377-378]. Оптимальним варіантом, на його думку, мала б стати межа, що проходить по лінії другого поділу Речі Посполитої від 1793 р. Цей, окреслений лідером ендеції східний кордон майбутньої Польщі, отримав у липні 1917р. назву «лінії Дмовського» [70, с. 12-13]. Отже, ці дві концепції жодним чином не враховували національних інтересів українського народу. Тогочасний польський політик, незалежно від своїх політичних уподобань, розглядав українців як "матеріал" для побудови "відновленої" Польської держави.

Питання про статус Східної Галичини було актуальним та обговорювалось країнами Антанти в різноманітних комісіях, місіях і радах Паризької мирної конференції. За її рішенням від 25 червня 1919 р. Польща вважалася формально лише військовим окупантом Західної України.

На Паризькій мирній конференції, яка розпочала свою роботу 18 січня 1919 р., польська делегація, посилаючись на принцип “етнографічних кордонів”, принципи реституції, а також вільного виходу до моря, вимагала включення до складу відродженої Польщі всієї Галичини й Волині, Верхньої та Середньої Сілезії, Познаньщини, Помор’я, Вармії та Мазур, Литви, переважної частини Білорусі, територій Полісся й Поділля в Україні. Позиція, яку зайняла в цьому питанні польська сторона, навіть із точки зору польських дослідників носила ознаки територіального експансіонізму.

З цього приводу відомий сучасний польський науковець М. Калляс зазначив, що на практиці межі поширення польського панування на сході залежали від результатів військових дій, які завжди можна було чимось обґрунтувати [207, s. 302].

Разом з цим, треба відзначити, що визначенню кордонів зі сторони поляків передувала громіздка підготовча робота з численними матеріалами для аргументації своїх територіальних претензій, які готувались великою групою польських науковців – географів, істориків, економістів, етнографів.

10 вересня 1919 року був підписаний Сен-Жерменський мирний договір із Австрією, який зафіксував визнання нових кордонів, що утворилися після ліквідації Австро-Угорської імперії. Юридичною основою галицької проблеми була стаття 91 договору, яка декларувала, що Австрія зрікається на користь союзних держав, тобто Антанти, всіх прав до територій, які перед тим належали до Австро-Угорської монархії і які залишилися поза кордонами самої Австрії [157].

20 листопада 1919 р. Найвища Рада на засіданні прийняла опрацьований комісією для польських справ проєкт статуту під назвою “Договір між Союзними державами і Польщею щодо Східної Галичини”. Згідно з цим

проектом, Галичина мала стати окремою автономною країною, якою впродовж 25 років мала адмініструвати Польща на основі окремого мандату і під контролем Союзу Народів.

За цим статутом між Польською республікою і Галичиною мав бути встановлений кордон, який не зовсім збігався з етнографічним. Польща набула права представляти Галичину у міжнародних відносинах. Важливою умовою проекту була заборона впроваджувати в Галичині колонізаційний режим. Після спливу 25-річного терміну, Рада Союзу Народів мала право продовжити дію цього статуту, або змінити його.

Разом з цим, одразу після затвердження цього Статуту, польський уряд, за підтримки Франції, виступив проти 25 річного строку мандату, і 25 грудня Рада голів делегацій зняла з Статуту строк мандату [157, с. 82].

Україна у 1920 р. опинилася у вирі радянсько-польської війни та ведення переговорів між сторонами. 2 вересня 1920 р. відбулося заключне засідання Мінської конференції, і з огляду на те, що договірні сторони не дійшли згоди в жодному із спірних питань, переговори були перенесені до Риги.

Англійський прем'єр Д. Ллойд-Джордж, який піддав сумніву право на включення до складу Польщі територій, де поляки становили меншість населення та в цілому виступав проти амбіцій поляків, послідовно відстоював принцип плебісциту, протиставляючи його збройному насильству.

Принципову позицію відстоював також і президент США В. Вільсон, яка зводилась до того, що новостворена II Річ Посполита має включати лише території, заселені “недискусійно польським населенням” (пункт 13), що теоретично вирішувало справу майбутнього національно-державного статусу Східної Галичини на користь українців [160, с. 184].

12 жовтня 1920 р. укладено перемир'я та прелімінарний (попередня угода) договір, яким визнавалась незалежність радянської України і Білорусі, визначалася лінія державного кордону між Польщею і радянськими республіками.

Разом з цим, 18 березня 1921 р. у Ризі між Радянською Росією (яка водночас представляла Радянську Україну і Білорусію) та Польщею був укладений мирний договір, за яким до Польської держави відійшли Східна Галичина та Волинь. Доля Галичини була вирішена Радою послів країн Антанти дещо пізніше. Такий східний кордон Польщі проіснував 18 років. В 1-й статті договору на базі засади самовизначення народів обидва уряди визнали незалежність України та Білорусі і погодилися на визначення польсько-радянського кордону. У 2-й статті обидві держави зобов'язувалися взаємно поважати їх суверенітет та не втручатися у внутрішні справи. У 3-й статті РСФСР і УССР зрікалися будь-яких прав і претензій на українські землі, що опинилися на захід від встановленого кордону. Так само Польща зрікалася будь-яких прав і претензій на українські і білоруські землі на схід від встановленого кордону. Стаття 7 забезпечувала рівноправність громадян польської, російської, білоруської та української національностей щодо національно-культурного розвитку. Між тим, жодна із сторін не виконала цих зобов'язань [160, с. 188-189].

Правовий статус українців, як і інших національних меншин, в Польській державі визначали як міжнародні угоди, так і внутрішнє законодавство, поступово державно-правовими актами Польщі скріплювалась і тимчасова воєнна окупація Галичини. Зокрема, 30 січня 1920 р. було скасовано Галицький крайовий сейм, створений австрійським урядом 1861 р., як орган крайового самоврядування.

Рада послів визнала 14 березня 1923 р. суверенні права Польщі на Східну Галичину.

Наведене безспірно свідчить про те, що Ризький договір був великою поразкою української дипломатії. Деякі автори називають Ризький договір також Ризьким Андрусовим, бо Польща і Москва поділились українськими землями, як в Андрусові 1667 року.

Відтак, не лише Польщею, а й іншими великими державами було проігноровано право населення шляхом плебісциту визначити свою долю, що

свідчить про суперечливий характер “мирного” договору та порушення чинних на той час норм міжнародного права.

Разом з цим, Ризький мирний договір був вигідним для Польщі, оскільки визначав збереження її незалежності, сприяв консолідації нації, піднесенню патріотизму.

Окупувавши Західну Україну, правлячі кола Польщі поспішили змінити назву споконвічних українських земель. В березні 1920 р. західноукраїнські землі були офіційно перейменовано польськими властями в «Східну Малопольщу», а потім у Польщу «Б» на відміну від корінної Польщі «А». Край був поділений на п'ять воєводств – Волинське, Львівське, Польське Станіславське та Тернопільське [157, с. 10].

Польський режим характеризувався відсутністю демократії, а головні його ознаки – авторитаризм з окупаційними особливостями управління підтверджуються встановленням контролю над територією шляхом військової інтервенції; проведення політики (в сферах політичного, економічного, культурного життя) на захоплених землях в інтересах окупаційної влади; придушення національних виступів місцевого населення на окупованій території силовими методами (створення оперативних спецпідрозділів, використання регулярної армії, мережі спецзакладів пенітенціарної системи); цілеспрямована політика національної асиміляції; обмеження доступу мешканців окупованої території до вищих державних посад; депортації місцевого населення окупованих територій; притягнення місцевого населення до служби у збройних силах держави-окупанта [157].

На посади воєвод і староств та працівників органів державної влади і місцевого самоврядування приймалися особи польської національності. У 1924 р. був виданий закон про заборону української мови в усіх державних і муніципальних установах, у тому числі сільських.

Поділ краю на воєводства суперечив Статуту для Галичини. 11 вересня 1922 року Радою Міністрів було схвалено і відправлено на сеймове обговорення проєкт статуту для Галичини. Щоб якось пом'якшити цей факт 26

вересня 1922р. польський сейм прийняв закон про воєводську автономію у Східній Галичині та про утворення тут українського університету, який називався «Закон про принципи загального воєводського самоврядування, зокрема Львівського, Тернопільського і Станіславського воєводств». Закон мав три розділи: «Загальні постанови», «Окремі постанови, які стосуються Львівського, Тернопільського і Станіславського воєводств» та «Заключні постанови». Другий розділ стосувався зокрема, сфери освіти [100].

Разом з цим, цей закон ніколи не був виконаний [102].

Незважаючи на намагання врегулювати відповідні сфери суспільних відносин, правове регулювання виявилось декларативним та тактичним маневром, продиктованим діями польської дипломатії, спрямованим на визнання західними державами східного кордону Речі Посполитої.

Окремим засобом утвердження окупаційного режиму слугувала розгалужена система державної поліції. До її правоохоронних функцій додавалися й функції політичного тиску: з 1921 р. поліція розслідувала політичні справи, щоквартально готувала звіти про настрої українського населення, давала характеристику політичним та громадським організаціям.

Відбувалося стеження за українськими службовцями, звіти містили інформацію про конкретних осіб, їх національне та соціальне походження, членство у політичних та громадських організаціях та "ступінь небезпеки", що вони становлять для польської влади.

Наприклад, ось що писали про українця, який працював на львівській пошті в липні 1931 р.: "Костишин - русин, посідав посаду в Українській раді в 1919 р. за часів української війни, керівник відділу листів. Перебуває у контакті з українськими організаціями. У передвоєнний час відомий як затятий гайдамака [прихильник незалежної української держави - автор]. Необхідно його вислати на пенсію" [32].

У штаті державної поліції було введено посаду „конфідента” - таємного агента, завданням котрого було постачання для поліції інформації про антидержавні дії.

Український політичний діяч, журналіст, історик З. Книш (1906-1999) у своїй праці “З таємних документів польської окупації Західної України” розглядав методи боротьби польської поліції з українським національним підпіллям у 1920рр. Також у цьому дослідженні вперше були опубліковані польські документи з Тернопільського воєводського управління, адресовані повітовим управлінням поліції та старостам, з грифом “цілком таємно”. Вони ілюстрували плани боротьби з ОУН та УВО в 1925-1938рр. [110].

У своїй науковій праці Я. Кутько “Темна сторона місяця. Історія поліційної провокації Романа Барановського в українським підпіллі” аналізував методи роботи політичної поліції з вербування членів ОУН. Наводиться справа Р. Барановського, який під тиском польських слідчих почав працювати на польську поліцію та “здав” своїх побратимів [119, с. 48.]. Український політичний діяч, історик, журналіст П. Мірчук (1913-1999) у праці “Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Перший том: 1920-1939” також наводив методи вербування польською поліцією українських підпільників. Як правило, такі дії відбувались після затримання членів ОУН. Польські слідчі у таких випадках пропонували співпрацю в обмін на позбавлення від кримінальної відповідальності [135, с. 156].

Характер окупаційної влади історики визначають наступними критеріями:

- встановлення контролю над територією шляхом військової інтервенції;
- проведення політики (в сферах політичного, економічного, культурного життя) на захоплених землях в інтересах окупаційної влади;
- придушення національних виступів місцевого населення на окупованій території силовими методами (створення оперативних спецпідрозділів, використання регулярної армії, мережі спецзакладів пенітенціарної системи);
- цілеспрямована політика національної асиміляції;

- обмеження доступу мешканців окупованої території до вищих державних посад;
- депортації місцевого населення окупованих територій;
- притягнення місцевого населення до служби у збройних силах держави-окупанта.

Крім створення воєводського управління, польський уряд вирішив ліквідувати Галицький Крайовий сейм та його виконавчий орган – Крайовий відділ (місцевий бюджет) були скасовані, оскільки існування автономних самоврядних інституцій не було в інтересах польських правлячих кіл. 30 січня 1920 р. дані інституції були ліквідовані. Планувалось створити Тимчасовий відділ самоврядування (ТВС) на період до запровадження воєводського самоврядування [160, с. 354].

У сфері освіти від 16 серпня 1919 р. впроваджена заборона навчатися в університетах Львова українській молоді, яка не прийняла польського громадянства та не відбула військової служби у польському війську.

За декілька років окупації від 1923 р. до 1926 р. у Західній Україні було закрито 1377 початкових шкіл, звільнено близько 3 тис. вчителів. Якщо у 1925 р. налічувалось 1055 українських початкових шкіл, у 1927–774, а до вересня 1939 р. залишилось тільки 139 шкіл. Сотні тисяч дітей не вчилися зовсім. Значна частина населення Західної України залишилась неписьменною. Особливо високий відсоток неписьмених був серед жінок. З 28700 початкових шкіл у Польщі в 1937-1938 навчальному році було тільки 420 (1,4%) з українською мовою навчання, з 769 загальноосвітніх гімназій – 24 (3,4%), з 691 ліцею - 21 (3%) [102, с. 11].

Вищі навчальні заклади повністю полонізувались. Доступ у вузи української молоді був фактично закритий. Для осіб української національності встановлювалась процентна норма. Внаслідок цього у Львівському університеті 1923-1924 навч. році з 2354 студентів налічувалось близько 100 українців. А в 1937-1938 навч. році з 48,2 тис. студентів, що навчались у вузах Польщі, українці становили 3,1 % [102, с.11].

У 1920 р. польською владою було проведено нелегітимний перепис населення Західної України з метою призову українців в 1921 р. до служби у Війську Польському.

З березня 1920 року в офіційному діловодстві було запроваджено термін "Малопольска Вєходня" і заборонено вживання назви Західна Україна.

Також замість етноніму "українець" ввели стародавнє визначення часів Речі Посполитої - "русін", "руські" та "русінські".

В органах місцевого самоврядування шляхом ускладнення процедури виборів згідно закону від 23 березня 1933 р. була обмежена кількість українців.

У системі виконавчих органів державної влади керівні посади займали виключно поляки, а в законодавчих органах польської влади (сейм і сенат) участь українців ускладнювала нова конституція Польщі від 1935 р.

Таким чином упродовж наступних двох десятиліть, до початку Другої світової війни, власне уряд Польщі визначав політико-правове та соціально-економічне становище місцевих українців.

Досліджені джерела дають підстави для беззаперечного висновку про те, що характер польського режиму не був демократичним, а головними його ознаками був авторитаризм з окупаційними особливостями управління.

2.2. Особливості застосування на західноукраїнських землях австрійського та російського кримінального законодавства

Карта Європи наприкінці XVIII ст. змінювалась відповідно до геополітичних інтересів великих держав, яких цікавили західноукраїнські землі. Значний інтерес в цьому контексті викликає, зокрема період перебування українських земель у складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918).

Так, анексувавши Галичину за результатами поділу Речі Посполитої у 1772 році, австрійський уряд розпочав процес заміни польського законодавства австрійським. Правові положення, обов'язкові на території Галичини, друкувались польською і німецькою мовами [71].

Поштовхом для початку кодифікаційних робіт у галузі кримінального права в Австрійській імперії були розбіжності у тогочасному кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві, що полягали у наявності у кожній коронній землі імперії свого кримінального та кримінально-процесуального закону. Для їх усунення та уніфікації норм кримінального та кримінально-процесуального права імператриця Марія Терезія у 1752 р. сформувала кодифікаційну комісію, результатом діяльності якої був затверджений 31 грудня 1768 р. кримінальний кодекс – перший загальноавстрійський кримінальний та кримінально-процесуальний кодекс.

Кримінальний кодекс 1768 р., який характеризувався дуже жорстокою системою покарань, мав інквізиційний характер. Кодекс містив норми матеріального та процесуального права, однак не діяв в Галичині в частині матеріального права, але був запроваджений з 1774 року в частині процесуального права. Кодекс містив 104 артикули, складався з двох частин, питання кримінального судочинства (перша частина), а друга частина була присвячена матеріальному кримінальному праву [172, с. 96].

Кримінально карані діяння кодекс ділив на дві групи: злочини, спрямовані проти публічних інтересів та злочини, спрямовані проти приватних інтересів [178].

Нововведенням кодексу було встановлення відповідальності за злочини, вчинені шляхом публікації (пасквіль, карикатури та інші), допускалось застосування аналогії стосовно злочинів, не передбачених у ньому [172, с. 36] крім цього, кодекс виділяв дуже тяжкі, тяжкі та легкі злочини. За дуже тяжкі злочини загрожувала кваліфікована смертна кара, за тяжкі – проста смертна кара або інше суворе покарання (пожиттєве ув'язнення, каторга, оголошення злочинця поза законом); за легкі – інші покарання (тілесні покарання, штраф, конфіскація майна) [173, с. 75]. Проста смертна кара виконувалась через повішення або через відрубання голови. Кваліфікована смертна кара виконувалась через спалення живцем чи спалення особи після відрубання голови, четвертування та ламання кісток палкою згори донизу чи знизу догори. Смертна кара стосовно жінок

виконувалась тільки через відрубання голови. В останні роки свого правління Марія Терезія часто використовувала своє право на помилування до осіб, засуджених до смертної кари [210, s. 338].

Кримінальний кодекс 1768 р. передбачав застосування тортур у вигляді лещат для рук і ніг, “іспанські чоботи”, припалювання свічками, розтягування на драбині.

Однією із підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності за цим Кодексом була давність скоєння злочину. Строк давності переважно становив п’ять років [172, с. 39].

Важливим моментом у кримінальному кодексі 1768 р. також було закріплено право аболіції (припинення розгляду кримінальної справи на стадії, коли винність обвинуваченого ще не встановлена) та амністії. Цими правами володів імператор [172, с. 34].

В подальшому імператором Йосифом II (син, наступник Марії Терезії) 13 січня 1787 р. був затверджений новий кримінальний кодекс – “Всезагальний закон про злочини і їх покарання”. Під впливом духу гуманізму були скасовані судово-слідчі тортури, гарантувалося надання деяких прав обвинуваченому, зокрема права на захист, скасовувалось застосування норм кримінального закону за аналогією [172, с. 48].

Кримінальний кодекс 1787 р. не передбачав такої підстави звільнення від кримінальної відповідальності, як давність скоєння злочину. Нововведенням також було те, що він прирівнював за правовими наслідками закінчений та незакінчений злочин. Смертна кара призначалась лише при надзвичайному судочинстві, у випадку бунтів, повстань, насильної зміни існуючого державного устрою, державного правління та державного режиму, а також у випадку образи чи посягання на особу імператора [172, с. 42].

Наступник Йосифа II – Леопольд II Імператорським патентом у 1790 р. відмінив удари батогами чи палицями, таврування і приковування ланцюгами та розпочав реформу виконання покарань, створив кодифікаційну комісію та дав їй завдання розробити новий кримінальний закон, однак роботу над кодифікацією

кримінального права продовжив уже його наступник – імператор Франц II, який у 1795 р. своїм патентом відновив застосування смертної кари у випадку вчинення державної зради [172, с. 45]. 17 червня 1796 р. Франц II оприлюднив один із проєктів кримінального кодексу, розроблений австрійським криміналістом Й. Зонненфельсом, під назвою “Кримінальний кодекс для Західної Галичини”, який був покладений в основу загальноавстрійського кримінального кодексу від 3 вересня 1803 р. Цей кодекс набрав чинності 1 січня 1797 р. і поширював свою дію лише на територію Східної та Західної Галичини [207, с. 409–410], регулював питання матеріального та процесуального кримінального права. Кодекс складався з двох частин, поділених на п’ятсот шістдесят вісім статей. Перша його частина (§ 1–232) містила норми про злочини і їх покарання, друга (§ 233–568) була присвячена питанням кримінального процесу. Кодекс впроваджувався на території Галичини для його практичного випробування [170, с. 1–2], з врахуванням якого кодифікаційна комісія розробила новий проєкт загальноавстрійського кримінального кодексу, який був схвалений та 3 вересня 1803 р. оприлюднений під назвою “Кримінальний закон про тяжкі злочини та тяжкі поліцейські проступки”.

Тяжкими поліційними проступками, які були віднесені до юрисдикції адміністративних органів – поліції та губернських правлінь, були усі кримінально карані діяння (дія або бездіяльність), що були вчинені неумисно, а також легкі тілесні ушкодження та діяння, що порушували добрі звичаї [172, с. 42].

Інквізиційний характер кримінального процесу проявлявся випадками винесення вироку підсудному за його відсутності, навіть без заслуховування справи [172, с. 42-43].

З метою швидкої розправи з особливо небезпечними особами кодекс передбачав скорочене судочинство. Для цього були введені так звані наглі суди, вирок яких не оскаржувався та мусив бути винесений і виконаний упродовж 24 годин. Єдине покарання, яке застосовувалося цими судами – смертна кара [170, с. 226].

Новий кримінальний кодекс було прийнято уже після революції 1848–1849 рр. – 27 травня 1852 р.

Суб'єктами кримінальної відповідальності за вчинені тяжкі злочини, нетяжкі (звичайні) злочини та проступки згідно з § 37, 38, 39, 234 кримінального кодексу 1852 р. могли бути не лише піддані Австрійської імперії, а й іноземці.

Розгляд справи розпочинався і з подання скарги потерпілим, і за поданням прокурора. Прокурор перед ініціюванням розгляду справи повинен був переконатись, що потерпілий погоджується на порушення кримінальної справи. У випадку, коли з'ясувати позицію потерпілої особи було неможливо, він ініціював початок розгляду справи, якщо це входило до його компетенції.

Наведене дозволяє зробити висновок, що основним джерелом кримінального кодексу 1852 р. були положення кодексу 1803 р., в основу якого було покладено норми кримінального кодексу для Західної Галичини 1797 р. та практика його застосування на території Західної та Східної Галичини.

Кодекс 1852 р. залишався основним джерелом кримінального права на території Східної Галичини до 1932 р., часу коли був прийнятий Польський кримінальний кодекс. В Австрії нові кодекси вводились в дію у Галичині для того, щоб перевірити їх ефективність. Після цього австрійські кодекси поширювалися на всі інші території Австрії, що слугувало ефективністю реалізації норм права.

Що ж стосується спеціальних кримінальних законів, то залежно від того, чи вони були видані до прийняття кримінального кодексу 1852 р. чи після, науковець М. Шуп'яна їх поділяє на дві групи:

- *Спеціальні кримінальні закони, видані до прийняття кримінального кодексу 1852 р.:*

1) Патент імператора від 21 травня 1805 р. про проступки, пов'язані із порушенням правил запобігання поширенню чуми;

2) Патент імператора від 18 січня 1818 р. про заборону володіння та носіння зброї, здатної спричинити смерть людини;

3) Патент імператора від 19 жовтня 1846 р. про охорону літературної та артистичної власності;

4) Загальний регламент морської санітарної служби від 13 грудня 1851 р., що встановлював відповідальність за проступки, пов'язані з недотриманням правил запобігання поширенню чуми та жовтої гарячки на морських судах.

- *Спеціальні кримінальні закони, видані після прийняття кримінального кодексу 1852 р.:*

1) Патент імператора від 24 жовтня 1852 р. про відповідальність за недотримання правил виготовлення, торгівлі, володіння та носіння зброї та предметів амуніції;

2) Військовий кримінальний кодекс від 15 січня 1855 р.;

3) Закон про охорону особистої свободи від 27 жовтня 1862 р.;

4) Закон про недоторканність помешкання від 27 жовтня 1862 р.;

5) Закон про видавничу справу від 17 грудня 1862 р., який встановлював правила здійснення видавничої діяльності, а також містив норми про покарання, що застосовувались у випадку їх недотримання;

б) Закон про внесення змін до кримінального кодексу від 17 грудня 1862 р. Цим законом було внесено зміни в об'єктивну сторону таких тяжких злочинів: державної зради – § 58 кримінального кодексу (до діянь, що становили об'єктивну сторону цього тяжкого злочину, додано також діяння, метою яких була насильна зміна конституції) та загрозу громадському спокою – § 65 кримінального кодексу (до діянь, що становили об'єктивну сторону цього тяжкого злочину додано також вираження презирства або ненависті до конституції). Цей закон відніс образу честі (§ 487 кримінального кодексу) до злочинів приватноправового характеру, справи про які порушувалися з ініціативи потерпілої особи чи з ініціативи компетентних органів державної влади. Згаданим законом було криміналізовано такі суспільно-небезпечні діяння: 1) підкуп виборців; 2) розголошення до встановленого терміну за допомогою друкованого засобу обвинувального акту прокурора у кримінальній справі; 3) поширення чуток, після публікацій в друкованих засобах обвинувального акту прокурора у кримінальній справі, про *правдивість* зібраних

у кримінальній справі доказів, коли така справа ще розглядається судом, розголошення своїх припущень про те, чим може закінчитись судовий розгляд цієї кримінальної справи; 4) розголошення за допомогою друкованого засобу військової таємниці, якщо винна особа могла передбачити, що цим заподіє шкоду державі, викличе небезпеку для неї, або ж розголошення даної інформації було заборонене розпорядженням міністра юстиції, а дане діяння не містило ознак складу злочину “шпигунство” (§ 67 кримінального кодексу);

7) Закон про відповідальність міністрів від 25 липня 1867 р.;

8) Закон про регулювання процедури створення товариств від 15 листопада 1867 р.;

9) Закон про реалізацію права на зібрання від 15 листопада 1867 р.;

10) Закон про тимчасове призупинення дії деяких конституційних прав від 5 травня 1869 р., § 9 якого передбачав відповідальність за недотримання розпоряджень органів влади, виданих під час такого призупинення;

11) Закон про охорону таємниці листування від 6 квітня 1870 р.;

12) Закон про охорону конкуренції (у історико-правовій літературі його ще називають законом про заборону зловживання правом на укладення коаліцій) від 7 квітня 1870 р.;

13) Закон про виконання покарання ув’язнення в одиночній камері та створення комісії з нагляду за дотриманням виконання норм цього закону від 1 квітня 1872 р.;

14) Закон про боротьбу з неробами та волоцюгами від 10 травня 1873 р., яким врегульовувалися питання застосування поліцейного нагляду;

15) Закон про затримання п’яних від 19 липня 1877 р. (цей закон поширював свою дію лише на територію Галичини та Буковини);

16) Закон про застосування засобів дезінфекції при транспортуванні великої рогатої худоби від 19 липня 1879 р.;

17) Закон про запобігання заразливим хворобам великої рогатої худоби та знищення хворих тварин від 29 лютого 1880 р.;

- 18) Закон про запобігання чуми у великої рогатої худоби та знищення хворих тварин від 29 лютого 1880 р.;
- 19) Закон про виробництво і продаж напоїв, подібних до вина, від 21 червня 1880 р.;
- 20) Закон про неправомірну процедуру укладення кредитних зобов'язань від 28 травня 1881 р.;
- 21) Закон про відповідальність за перешкоджання примусовому виконанню кредитних зобов'язань та зобов'язань щодо;
- 22) Закон про промислових інспекторів від 17 червня 1883 р.;
- 23) Закон про прийнятність утримання у виправному будинку та будинку примусової праці від 24 травня 1885 р.;
- 24) Закон про створення будинків примусової праці та виправних будинків від 24 травня 1885 р.;
- 25) Закон про неправомірне використання вибухових речовин від 27 травня 1885 р.;
- 26) Закон про продовження дії привілеїв австро-угорського банку від 21 травня 1887 р.;
- 27) Закон про охорону телеграфних кабелів, що знаходяться під морем, від 30 березня 1888 р.;
- 28) Закон про введення в дію нового закону про військову службу від 11 квітня 1889 р.;
- 29) Закон про наслідки невиконання наказу про призов до війська від 28 червня 1890 р.;
- 30) Закон про охорону фабричних марок (товарних знаків) від 6 січня 1890 р.;
- 31) Закон про авторське право на літературні твори, твори мистецтва та фотографії від 26 грудня 1895 р.;
- 32) Закон про торгівлю продуктами харчування та іншими пов'язаними з ними товарами від 16 січня 1896 р.;
- 33) Закон про особисті безпосередні податки від 25 жовтня 1896 р.;

34) Закон про охорону винаходів від 11 січня 1897 р.;

35) Закон про заборону неправомірного та ненадійного здійснення еміграційного промислу від 21 січня 1897 р.;

36) Закон про внесення змін до закону про діяльність бірж від 4 січня 1903 р.;

37) Договори Австрійської імперії з іншими державами про видачу злочинців. Договори були укладені з такими державами: Іспанія, Франція, Чорногорія, Німецька імперія, Бельгія, Нідерланди, Російська імперія, Швейцарія, Швеція, Норвегія, Туреччина, Велика Британія, Італія [172, с. 55-59].

Кримінальний кодекс 1852 р., що був зреформованим перевиданням кримінального кодексу 1803 р., не відповідав вимогам нових соціально-економічних та політичних відносин другої половини XIX ст. Проте, не зважаючи на це, тогочасна влада не вбачала потреби у прийнятті цілком нового кримінального кодексу. Прийняття нового кримінального кодексу вимагало б скасування кримінального кодексу 1852 р., що було неможливо в умовах панування в Австрійській імперії у 1849–1860 рр. неоабсолютизму [172, с. 59]. Неоабсолютизм був періодом відновлення абсолютної влади імператора, загострення національних відносин, відсутності загальнодержавного представницького органу та конституції. Це була реакція консервативно налаштованих правлячих кіл на перші спроби втілення в життя ліберально-демократичних реформ, пов'язаних з революцією 1848 р. [172, с. 60]. Тому зреформоване перевидання кримінального кодексу 1803 р. (тобто кримінальний кодекс 1852 р.) тогочасна влада вважала завданням, виконання якого вимагало менше часу, ніж прийняття нового кодексу, а по-друге, вона хотіла зберегти кодекс 1803 р., як “діло, яке було натхненне духом більшого консерватизму”.

Норми австрійського кримінального кодексу 1852 р. здебільшого виступали як норми-заборони. Вони забороняли певні вчинки людей, а саме злочинні діяння, під загрозою застосування за їх вчинення примусових заходів – кримінальних покарань. Основним завданням австрійського кримінального кодексу 1852 р. була охорона державного ладу Австрії від злочинних посягань, забезпечення захисту

життя і здоров'я, власності, громадського спокою та викорінення порушень правопорядку [172, с. 64].

Отже, кодифікаційні процеси у галузі кримінального права в Австрійській імперії в другій половині XVIII – першій половині XIX ст. відбувалися з врахуванням тогочасних соціально-економічних і політичних відносин та були спрямовані на пом'якшення кримінальних покарань та забезпечення захисту життя, здоров'я, честі громадян, викорінення порушень правопорядку. Кримінальний кодекс Австрії 1852 р. діяв у Західно-Українській Народній Республіці.

На Волині, яка за другим поділом Речі Посполитої 1793 р. та третім поділом Речі Посполитої 1795 р. увійшла до складу Російської імперії поступово було запроваджено російське законодавство [82, с. 237]. У 1832 р. у Російській імперії було складено 15-томний «Звід законів Російської імперії», об'єднаний у 8 книг. Кримінальне право містилось у XV томі «Зводу законів Російської імперії».

У 1840-1842 рр. «Звід законів Російської імперії» було поширено на українські землі. Від моменту введення його в дію на території України було ліквідовано попереднє польське законодавство, Литовський Статут та українське звичаєве право. Звід законів Російської імперії складався з 11 розділів, які поділялись на 765 статей. У «Зводі законів Російської імперії» було виділено Загальну і Особливу частини. До «Зводу законів Російської імперії» вносились зміни та доповнення.

У 1845 р. у Російській імперії було прийнято «Уложення про покарання кримінальні та виправні», яке складалось з 12 розділів, які поділялись на глави, а глави – на 2224 статті. До кримінальних покарань було віднесено: позбавлення усіх прав стану, поєднаних зі смертною карою або заслання на каторгу, на поселення в Сибір або на Кавказ. Позбавлення усіх прав стану тягло за собою втрату усіх привілеїв щодо стану, позбавлення права на майно, позбавлення батьківських прав, припинення подружніх стосунків [171]. Позбавлення усіх прав стану та позбавлення усі особистих та станових прав і

привілеїв російське самодержавство особливо широко застосовувало щодо польської шляхти Волині та Поділля, які брали участь у повстаннях проти російської влади з метою відновлення незалежної Польської держави. До виправних покарань належало: позбавлення усіх особливих особистих та станових прав і привілеїв, поєднання із засланням до Сибіру або інше місце, позбавлення волі шляхом ув'язнення у фортеці, тюрмі, робітничому будинку, монастирі, тимчасовий арешт, грошове стягнення і догана тощо. Уложення зберігало тілесні покарання у вигляді побиття батоном, хлистом, палицею, мотузками. Також передбачались особливі покарання за злочини та провини по службі (звільнення зі служби, зміщення з посади, зауваження, догана) [82]. У 1866 р. та 1885 р. було прийнято нові редакції Уложення. З Уложення 1966 р. було виключено статті про малозначні злочини та провини, а також доповнено новими складами державних злочинів [171].

Рецепція Уложення 1885 р. відрізнялась від редакції 1866 р. деякими новими складами державних злочинів. Було, наприклад, встановлено відповідальність за поширення творів, які закликали до повстання проти верховної влади серед військових, посилення кримінальної відповідальності за страйки тощо [82, с. 105].

До початку ХХ ст. на території Російської імперії, крім Уложення про покарання кримінальні та виправні 1885 р., Статут про покарання, які накладаються мировими суддями 1864 р., Статут про заслання 1909 р., діяло військове та військово-морське кримінальне законодавство [82, с. 138].

Підготовка проєкту нового Кримінального уложення почалася 2 травня 1881 р. та тривала до 17 травня 1882 р. Для підготовки проєкту кримінального уложення був створений Особливий комітет, а 2 травня 1881 р. цей комітет вибрав редакційну комісію з 7 осіб, куди увійшли відомі російські криміналісти Н. Таганцев, Й. Веклюдов, І. Фойницький та ін. [82, с. 288-289].

До початку 1895 р. було створено проєкт кримінального уложення, що складався з 35 глав, які об'єднували 589 статей і передано на розгляд імператора. Проте, не дивлячись на те, що в законопроєкті відображалися

досягнення російської науки кримінального права, судова практика, принципи буржуазного права і зберігалися окремі положення кріпосного кримінального права, імператор Олександр III розглядав його по суті. 19 квітня 1895 р. імператор повернув проєкт в редакційну комісію для надання висновків і відгуків всім міністерствам і головним управляючим для доопрацювання. Редакційна комісія доопрацювала законопроєкт і у травні 1895 р. передала в міністерство юстиції, яке в липні розіслало його для висновку і відгуків всім міністерствам і головним управляючим [82, с.917].

Розгляд висновків і відгуків було доручено Особливій нараді під керівництвом міністра юстиції М.Муравйова, яка у жовтні 1897 р. завершила роботу, а в березні 1898 р. передала в Державну Раду остаточний законопроєкт з відповідними додатками. Для попереднього розгляду цього проєкту указом від 3 червня 1898 р. було створено Особливу нараду при Раді Міністрів, 6 жовтня 1901 р. законопроєкт поступив на розгляд «особливого прісутствія» всіх департаментів Державної Ради, яке закінчило роботу 17 травня 1902 р. [81, с. 655]

В повному складі Державна Рада розглянула законопроєкт лише 10 лютого 1903 р., змінила деякі статті законопроєкту і передала на розгляд імператору. Указом від 22 березня 1903 р. імператора Миколи II було затверджено проєкт Кримінального уложення. Кримінальне уложення 1903 р. або Кримінальний кодекс Російської імперії 1903 р. структурно складався з Загальної та Особливої частин. До загальної частини відносилось 1 глава та 72 статті, а до особливої – 36 глав та 615 статей [82, с. 290].

Після прийняття Кримінального уложення 1903 р. воно вводилось окремими главами та статтями. У 1904 р. набула чинності третя глава Уложення 1903 р. «Про бунт проти верховної влади і про злочинні діяння проти священної особи імператора і членів імператорського дому». Глава четверта «Про державну зраду», статті 121, 123, 126-134 глави п'ятої «Про смуту». Пізніше поступово набули чинності інші глави та статті Кримінального уложення 1903 р. про протидію судочинству, про порушення постанов про

нагляд за друком, про порушення постанов, що захищали громадський спокій тощо [82, с.290].

Однак у повному обсязі його не було введено в дію до кінця існування Російської імперії у 1918 р.

Кримінальне уложення 1903 р. поділило злочинні діяння на 3 групи: тяжкі злочини (за них призначалась смертна кара, каторга та заслання); злочини (вони тягли за собою ув'язнення у виправному домі, фортеці, тюрмі) та проступки, що карались арештом або грошовим штрафом. Суб'єктом злочину вважалась особа, яка досягла 10-річного віку. Законодавець передбачав ситуацію «зменшення» осудності від 10 до 17 років та від 17 до 21 року [171, с. 402].

Обставинами, які виключали кримінальну відповідальність у Кримінальному уложенні 1903 р. були малолітство, хворобливий розлад душевного стану, випадок, необхідна оборона, непереборна сила. Обставинами, що підвищували відповідальність, вважали рецидив, здійснення двох або більше злочинів. Покарання поділялися на головні, додаткові та замінні. Передбачалось 8 основних та 8 родів додаткових покарань. [171, с. 402]. При визначенні покарання суд враховував стану приналежність злочинця та жертви. Смертна кара виконувалась через повішання публічно і не застосовувалась до осіб молодше 17 років та старших 70 років. Каторга призначалась на строк від 4 до 15 років або без строку, заслання без строку, але з правом дострокового звільнення за зразкову поведінку. Ув'язнення у фортеці призначалось на строк від 2 тижнів до 6 років, у тюрмі – до 2 років, арешт – на строк від 1 до 6 місяців, перебування у виправному домі – до 8 років. Засудження до смертної кари, каторги або заслання на поселення супроводжувалось позбавленням прав стану. Передбачалися також такі додаткові покарання як позбавлення права займати окремі посади тощо [77, с. 402].

Кримінальне уложення 1903 р. продовжувало діяти на українських землях і після утворення Центральної Ради на основі закону від 25 листопада (7

грудня) 1917 р. «Про правонаступництво» та закону Української Народної Республіки від 8 (21) грудня 1917 р. «Про порядок видання законів» [77, с. 141]. Даний кримінальний кодекс продовжував діяти в Україні і у період правління Гетьмана Павла Скоропадського. Так, у п. 23 Закону Української держави «Закон про тимчасовий державний устрій України» від 29 квітня 1918 р. було вказано, що «Українська держава керується на твердих основах законів, виданих в установленій черзі» [77, с. 141]. У період Гетьманату П. Скоропадського не було прийнято кримінального законодавства, тому на землях Української держави, до яких відносилась і Волинь, продовжувало діяти кримінальне законодавство Російської імперії [77, с. 141].

У період Директорії Української Народної Республіки було прийнято низку законодавчих актів щодо протидії окремим видам злочинів, а також продовжив дію кримінальний кодекс Російської імперії 1903 р.

Кримінальні закони Австрійської, пізніше Австро-Угорської імперії та Російської імперії мали істотний вплив на становлення міжвоєнного польського кримінального права, кримінально-правової доктрини, систематизації кримінального законодавства. Вплив австрійського кримінального права на систему покарань за кримінальним кодексом Другої Речі Посполитої передусім відображається у гуманізації покарань, зменшенні кількості їх видів, поділі на основні та додаткові. Окрім цього австрійські та російські кримінальні закони в частині кримінальних покарань застосовувалися судами на західноукраїнських землях і після прийняття кодексу 1932 року.

2.3. Розробка та прийняття Кримінального кодексу Польщі 1932 р.

Польща відновила свою незалежність в 1918 році, після 123 років неволі. Досліджені факти та обставини безумовно вказують на те, наскільки великим було бажання здобуття незалежності, тому завданням тодішнього покоління було створення максимально єдиної держави.

Отримавши у спадщину кримінальне законодавство, відновлена у 1918 р. Польська держава, користувалась таким протягом тривалого часу у міжвоєнний період [160].

В свою чергу, різноманітні зміни та доповнення до старих, непольських кримінальних кодексів, які вносилися польською владою, перетворювали кримінальне право у складну та заплутану систему норм, яка була фактично «мозаїкою» різних правових систем, що підтверджувало необхідність та було поштовхом уніфікації та кодифікації кримінального права.

Думки щодо уніфікації та кодифікації права, а навіть надання йому народного характеру, зародились в польському правничому середовищі ще під час Першої світової війни. Організаційні межі в цьому контексті були встановлені Тимчасовою Радою Держави, яка з метою виконання своїх завдань, визначених артикулом 25 Регламенту про Раду, організувала 30.01.1917 року Департамент Справедливості з С. Буковецьким в якості директора та В. Маковським, як віце-директором.

Не може залишитися поза увагою те, що обговорення з приводу нової польської системи права, яка нав'язувала традиційне право, відтак використовувала здобутки доктрини (науки) і законодавства, точилися в пов'язаних з університетами Правничих Товариствах у Варшаві, Кракові та Львові, власне результатом їх діяльності стала пропозиція щодо створення кодифікаційної інституції.

Так, серед членів відділу кримінального права Кодифікаційної комісії дискутувалося питання щодо можливості адаптувати для цілої держави російський кримінальний кодекс 1903 р. (так званий кодекс Таганцева) чи працювати над розробкою та прийняттям польського кримінального права, однак категоричне відношення Ю. Макаревича до цього питання мало наслідком початок робіт над удосконаленням власне польського кримінального права [238, s. 2-3].

Ще до створення кодифікаційної комісії частина польських правознавців, зокрема Еміль Станіслав Раппапорт, член комісії кримінального права при

міністерстві справедливості (юстиції) в уряді Регентської Ради, підтримував ідею запровадження кримінального кодексу Російської імперії 1903 р. як загальнодержавного кримінального кодексу до прийняття нового кримінального кодексу Польщі [237, s. 211]. Дану ідею підтримували і інші польські політики та науковці. Так, у 1929 р. адвокат та політик Ян Пірацькі писав: «у галузі кримінального права після відновлення державності найкращим варіантом була рецепція одного з діючих на польських землях кримінального кодексу з внесенням деяких змін» [215, s. 217].

Запровадження кримінального кодексу Російської імперії 1903 р. як загальнодержавного кодексу Польщі міністерство юстиції підтримувало до початку 1919 р. Також передбачалось перекласти даний кодекс на польську мову.

Сучасні польські науковці говорять про зосередження потужної польської правової думки в університеті Я. Казимира (нині Львівський національний університет) [241].

Характерною рисою уніфікації законодавства в II Речі Посполитій був подвійний шлях проведених робіт, який забезпечувався державою, зокрема через міністерство юстиції та Кодифікаційну комісію.

На сьогоднішній час можна з упевненістю говорити про те, що програма та обсяг роботи з кодифікації, а також організація та функціонування Кодифікаційної Комісії Другої Речі Посполитої, питання характеру її діяльності, розміщення і роль серед інших установ у державному апараті, набули досить широкого обговорення у польській науковій літературі, зокрема першими хто досліджував ці питання були С. Гродзиський, К. Сойка-Зеленська, а в подальшому Л. Горніцький, праці котрих дозволили пізнати процес створення комісії та її устрою [198, s. 59; 244, s. 271; 196, s. 21].

Закон «Про Кодифікаційну комісію» був ухвалений односторонньо польським Сеймом 03 червня 1919 року та складався з 8 артикулів, а обов'язок по його виконанню був покладений на міністра юстиції («Ministra Sprawiedliwości») [37].

Законом врегульовувалось питання завдань, які стояли перед комісією, порядок внесення опрацьованих законів до Сейму, склад та кількість кодифікаційної комісії, її призначення, а також набрання ним (законом) чинності.

Комісія була створена, як спеціальний орган, завданням якого було опрацювання єдиної системи польського права у будь-якій галузі, за «раптовою» законодавчою ініціативою знаного краківського адвоката, депутата Зигмунда Марека, підтриманою 50 депутатами щодо створення спеціального органу та об'єднала у собі групу фахівців, які не брали участі у політичній діяльності [37].

Зокрема, згідно арт. 2 Закону, завданням кодифікаційної комісії було опрацювання проєктів цивільного і кримінального кодексів.

Таким чином, робота над кодифікацією кримінального права розпочалася з прийняття Закону від 3 червня 1919 р., яким Сейм постановив створити Кодифікаційну комісію у складі голови комісії, трьох його заступників і 40 членів, призначених Начальником держави. Першим головою комісії став професор К. Фіріг, а після його смерті (1928) Голова Верховного суду (за сумісництвом) Б. Погорецький. До складу комісії ввійшли видатні науковці-професори та практики. Комісія створила для кодифікації основних галузей права секції, які мали право залучати до своєї праці експертів і консультантів. У 1920 р. кримінальний відділ Кодифікаційної Комісії був поділений на дві секції: кримінального матеріального права та процесу. До складу першої секції, метою якої була підготовка польського кримінального кодексу, увійшли відомі професори кримінального права провідних польських університетів, які репрезентували різні правові школи. Головою секції став Ю. Макаревич, заступником – В. Маковський, які були професорами Львівського університету, провідна роль належала також суддям А. Могільницькому і Ст. Раппапорту [217, s. 88].

П'ять членів кодифікаційної комісії із поміж 44 походили зі Львова, а саме: Е. Тілл, М. Аллерханд, О. Долінський, Ю. Макаревич, Ю. Новотний, Ф. Цолль.

Е. Тілл, як представник Львівського університету, власне був віцепрезидентом кодифікаційної комісії [175, s. 185].

Урочисте засідання комісії, відбулося 10 листопада 1919 р. у Королівському замку у Варшаві.

В склад комісії входили найвидатніші та найвідоміші представники тогочасної правничої науки, творці «шкіл», які діяли в Ягелонському університеті, університеті ім. Я. Казимира у Львові та третьому осередку, який був у Варшаві і зосереджувався навколо Правничого Товариства.

Свої функції у комісії її члени могли виконувати тільки поряд із своєю основною професійною діяльністю.

У кодифікаційній роботі брали участь психіатри, психологи, соціологи, спеціалісти з судової медицини та ін. Матеріали комісії, зокрема, окремі розділи проєкту Кримінального кодексу, надсилали на обговорення в суди, на юридичні факультети, до правничих інституцій. Відбувались консультації і за кордоном.

Одною із найважливіших була львівська школа, оскільки в університеті ім. Я. Казимира у Львові розвивались, як цивілістика, так і кримінальне право.

Кримінальний відділ Кодифікаційної комісії складався з 13 членів.

Професор Ю. Макаревич був головним доповідачем під час обговорення проєкту кримінального кодексу, брав активну участь у розробці основних його засад та положень, відстоюючи свої принципи і намагаючись обмежити тиск влади, яка схилилася до крайніх засобів у кримінальній політиці відповідно до посилення авторитарного режиму в Польщі [97].

Фактично Ю. Макаревич з 1921 року був керівником Секції Кримінального Права Кодифікаційної комісії та не тільки автором загальної концепції кримінального кодексу, але й головним доповідачем більшості його норм, а у тих випадках де доповідачами по відповідних приписах були інші

особи, під час обговорення та дискусії чи голосуванні, його думка брала гору [97].

Видатний науковець Ю. Макаревич досягнув особливих заслуг у кодифікаційній роботі щодо кримінального права, зокрема, відома його праця «Польське кримінальне право. Загальна частина» [222].

Польський науковець А. Літинський у своїй монографії, яка стосується праць Кримінального Відділу Кодифікаційної Комісії, так описував особистість Ю. Макаревича: «Ерудиція, сучасність думки, ширина і глибина погляду, судова точність та блискавичні рефлексії переважали над іншими членами відділу, які також були видатними у своїх міркуваннях. Безцінною перевагою львівського професора була велика майстерність синтетичної постановки думок, правових конструкцій та концепцій, які в подальшому бездоганно знайшли своє відображення у кримінальному кодексі, позитивно відрізняючи його від інших кримінальних законів, діючих одночасно з ним» [217, s. 48].

Роботи кримінального Відділу Кодифікаційної Комісії над проектом кримінального кодексу є гарним прикладом того, як працював цей орган, оскільки комісія зібрала видатних теоретиків, які представляли різні тенденції у галузі кримінального права, однак пошук єдиного шляху подальшої кодифікаційної діяльності був не легкою справою, оскільки у відділі не бракувало розбіжностей у поглядах.

Ще до початку роботи в Комісії з'явилися два приватні проекти загальної частини Кодексу. Перший, розробниками якого в 1915–1916 роках були А. Могільницький та Е. Раппапорт, опирався на принципи соціологічної школи, другий (розробник Е. Кшимуський) – на принципи класичної школи кримінального права. Проект загальної частини Кримінального кодексу 1932 р. розробили Ю. Макаревич, Е. Раппапорт і В. Маковський, його було опубліковано в 1922 р. Робота над спеціальною частиною Кодексу тривала наступні 10 років. Головним референтом був В. Маковський, контреферентом – Ю. Макаревич [37; 39; 40; 41].

Так, широкої дискусії набуло питання класифікації злочинних дій, які Ю. Макаревич настоював залишити на рівні подвійного поділу, звертаючи увагу на необхідності розробки поліцейного кодексу (декриміналізувавши деякі злочини), натомість Е. Кшимуський, який у інших питаннях поділяв думку львівського науковця, в даному випадку висловився за потрібний поділ злочинів. Після тривалих та гарячих дискусій, занепокоєнь, які не приховував Макаревич, було прийнято рішення про потрібний поділ. При цьому, для досягнення компромісу, зроблено специфічну інтерпретацію в класифікації злочинних дій, за якою злочини і проступки були однією категорією, а правопорушення - другою [38].

Після реорганізації Кримінального Відділу Комісії, на секції кримінального права (матеріальна частина) і секцію кримінального процесуального права, головою першої залишився Ю. Макаревич.

В склад відповідних окремих секцій входили К. Прибуловський, М. Аллерханд, К. Стефко, В. Абрахам, А. Червінський, М. Хламтач, П. Стебельський.

Будучи найактивнішим, Макаревич розіслав проекти артикулів до багатьох спеціалістів, прохаючи їх думки, відтак вже в 1922 році проект разом з експертними висновками був предметом дискусії в секції.

Разом з цим, варто відзначити, що робота кодифікаторів не зводилась до виключно одного проекту кодексу львівського професора, версій кодексу було п'ять, однак саме робота Макаревича була орієнтиром для дій секції [216].

Для забезпечення організаційної діяльності Кодифікаційної комісії були створені офіси, Головний у Варшаві, Офіс при президенті комісії у Кракові, Офіс при віце-президентах у Львові та Познані.

Видавалось, що роботу секція закінчить швидко, але в реальності такі тривали до 1931 року, в результаті чого на засіданні колегіуму прийнято текст цілого проекту кодексу.

Так, проект Кримінального кодексу було затверджено 9 березня 1932 р. на внутрішній комісії при Міністерстві юстиції (внесено незначні зміни за

консультаціями з Ю. Макаревичем, Е. Раппапортом та В. Маковським). Остаточний варіант КК, схвалений урядом і виданий за підписом Президента 11 липня 1932 р., набув чинності з 1 вересня 1932 р.

Незважаючи на скрізь позитивну оцінку роботи Кодифікаційної комісії сам же тодішній перший глава відродженої польської держави Ю. Пілсудський ще у 1921 році зазначав, що недолік Кодифікаційної комісії полягає у її членах, оскільки більшість із них є професорами та прагнуть до досконалості, тим самим затримують підготовку єдиних кодексів. Він вважав, що з точки зору позитивного вектору та згуртованості держави, набагато важливіше мати єдині закони, ніж те, щоб вони були досконалими, крім цього покращувати їх завжди можна в подальшому. Зазначав, що члени комісії недооцінюють політичну важливість якомога швидшої уніфікації, тому забагато уваги приділяють юридичним тонкощам, які забирають час [37, s. 204-205].

Також Ю. Пілсудський зазначав, що втратив надію щодо швидкої діяльності правників та у випадку необхідності поспіху, волів би просити про допомогу у військових, а не юристів.

Польський кримінальний кодекс налічував 42 розділи і 295 статей, з яких 203 відносились до особливої частини. Складався з загальної (16 розділів) та особливої (26 розділів) частин (9).

Розділи позначались римськими цифрами, а статті арабськими. Об'єднання статей у розділи відбувалось на підставі родового об'єкту злочину.

В загальній частині йдеться про засади кримінальної відповідальності, намір учинити злочин, підбурювання й допомогу в його здійсненні, види покарань, умовне засудження, умовне звільнення, покарання неповнолітніх, давність, пояснення формулювань, стосунків до спеціальних законів.

Особлива частина виокремлює поділ злочинних діянь на злочини та проступки. Злочини каралися позбавленням волі від 5 років і більше - аж до смертної кари; проступки - позбавленням волі до 5 років, арештом до 3 місяців або штрафом понад 3 тис. злотих.

Питання дрібних (адміністративних) правопорушень і відповідальність за

них урегулював окремий закон, що набув чинності разом з КК з 1 вересня 1932 р., «Закон про правопорушення», що сприяло одночасній уніфікації положення про злочини і правопорушення на території Польщі [160, с 255-256].

За новим Кримінальним Кодексом, злочином вважалася дія, заборонена законом. Закон не мав зворотної дії. Злочинні діяння поділялися на дві категорії: злочини (ув'язнення понад п'ять років або смертна кара) та проступки - (ув'язнення строком до п'яти років, арешт понад три місяці або штраф понад три тисячі злотих). Покарання поділяли на основні (страсти, ув'язнення, арешт, штраф від п'яти до 200 тис злотих) та додаткові (позбавлення громадських, почесних, професійних, батьківських, опікунських прав, конфіскація майна та зброї) [59].

Прийнятий Кримінальний Кодекс був побудований на засадах ще римського кримінального права *Nullum crimen, nulla poena sine lege* («Немає злочину, немає кари без закону»), а також формальної рівності всіх перед законом (з урахуванням реалій суспільного життя). У ньому відображені суб'єктивізація й індивідуалізація відповідальності, поєднання суворості покарань з новою теорією гуманізму, ідеєю захисту суспільства від особливо небезпечних і невинуватих злочинців-рецидивістів за допомогою відповідних засобів їх ізоляції [160, с. 256].

Сама ж польська правнича література виділяє три основні загальні засади КК 1932 р.: суб'єктивізм, гуманізм, запобіжні заходи.

Суб'єктивізм означав, що кримінальна відповідальність випливала з урахуванням суб'єктивного ставлення винного до скоєного злочину й була залежна від стану його підсудності та свободи керування своєю волею. Допускалось притягнення до відповідальності лише за бажані або ж передбачувані злочинцем наслідки. Тому неповнолітніх до 13 років не притягували до відповідальності, а від 13 до 17 років їхня відповідальність була умовною, тобто залежною «від розумового розвитку і моральності».

Індивідуалізм Кодексу був покликаний забезпечити відмову від попередніх залишків колективної, групової відповідальності. З цього погляду

новим явищем стало визначення відповідальності підбурювача та спільника злочинця. Вони теж несли відповідальність у межах своїх намірів, причому незалежно від злочинця. Індивідуалізм покарання виявлявся і через урахування (за оцінкою вини особи) обставин, які впливали на вид покарання: причини злочину, спосіб його здійснення, стан відносин з потерпілим (скажімо, спорідненість), розумові здібності, минуле життя т. ін.

Гуманізм, відроджений ще з традицій так званої гуманістичної школи XVIII ст., виражений у КК в тому, що система покарань (принаймні теоретично) стала «людянішою» (лише вкрай потрібними засобами, що виправдовували мету покарання).

В свою чергу, залишена смертна кара, як вища міра покарання, була винятковим покаранням у декількох видах злочинів (п'ять). Гуманізм полягав також у тому, що до неповнолітніх (від 13 до 17 років) застосовували лише м'які («поплавкові») покарання, причому з можливістю їхньої заміни виховними заходами. Гуманістичні риси КК - це також можливість якомога більшого пом'якшення покарання, умовне відкладення застосування покарання, умовне звільнення після відбуття певного терміну покарання, реабілітація (на підставі закону або судового рішення), зняття судимості [160, с. 256].

Ідея обрання запобіжного заходу (у новітньому сенсі) як захисту суспільства від злочинців з'явилася на зламі XIX-XX ст. у вченні соціологічної школи права. Практично її суть зводилася до ізоляції злочинців від суспільства вже після відбування ними покарання.

КК передбачав ізоляцію чотирьох категорій злочинців: психічно хворих, алкоголіків і наркоманів; тих, що не бажали займатися суспільно корисною працею; рецидивістів; злочинців-професіоналів. Першій категорії суд призначав примусове лікування у спеціальних закритих закладах, причому замість кари; другу - примусово скеровували до лікувальних закладів, але вже після відбування покарання; злочинців третьої і четвертої категорій після відбування ними покарання поміщали у спеціальні заклади на термін від двох до п'яти років з можливістю його продовження.

Введення до КК інституту «запобіжних заходів» ліберальні кола польських правників розкритикували, оскільки вважали це порушенням засади «немає кари без закону» і громадянських прав у галузі правосуддя, адже ці заходи були додатковим покаранням. «Запобіжні заходи» все ж стали вигідним інструментом у боротьбі з опозицією для авторитарного режиму, способом ізоляції її найактивніших діячів [160, с. 257].

У КК передбачено правові форми оскарження вироків - апеляція (коли оскаржувалися фактичний бік вироку, підстави визнання особи винною, обрання міри покарання тощо) та касація (за порушення норм матеріального чи процесуального права). Причому вища інстанція не могла виносити суворішого покарання - або залишала його попереднім, або ж пом'якшувала [160, с. 259].

Разом з цим, необхідно звернути увагу не те, що застосування норм польського кримінального кодексу в судовій практиці було пов'язано з певними труднощами, передусім недостатньою професійною підготовкою суддівського корпусу. Найбільше занепокоєння у суддів викликало «безладдя» у визначенні міри покарання за злочин одного й того ж виду в різних судах. З цього приводу були нарікання на надмірну «загальність» норм кодексу та широкий діапазон кримінальних санкцій за певні злочини. Суддя мав самотійно індивідуалізувати факти, що раніше робилось законодавцем.

Таким чином, судді не могли тільки механічно застосовувати норми кодексу, враховувались індивідуальні обставини, які пов'язані зі злочинцем і впливають на розмір покарання. Кожен суддя повинен був не тільки знати норми кримінального права, а й мати знання з різних галузей науки.

З наведеного слідує, що Кримінальний кодекс 1932 р. визначав верхні та нижні межі покарання, при цьому залишав за суддею право його уточнювати в кожному окремому випадку (так звана система «суддівського виміру покарання»). «Кодекс Макаревича» також забезпечував надзвичайне пом'якшення покарання (наприклад, у випадку крайньої необхідності, необхідної оборони) та надзвичайне збільшення покарання (неодноразові порушення положень Кримінального кодексу).

Незважаючи на те, що велику участь у розробці остаточної версії проєкту кодексу взяли і інші криміналісти Кодифікаційної Комісії, а саме В. Маковський, Е.-С. Раппапорт, досліджуваний нами кодекс іменується «Кодекс Макаревича» [97, с. 18].

З французького права була запозичена засада щодо давності переслідування та запроваджена інституція припинення кримінального переслідування за строком давності.

За основною ідеєю кодекс відповідав концепції соціологічної школи, яка трактувала злочин як соціальне явище, що виникає з умов життя особистості [261].

Даний кодекс містив норми матеріального права, а процесуальні ж аспекти регулювались окремим актом - Кримінально-процесуальним кодексом 1928 р.

Таким чином, у польському кримінальному кодексі були реалізовані найважливіші засади тогочасного кримінального права – «без закону немає ні злочину, ні покарання» («*nullum crimen, nulla poena sine lege*»), формальна рівність перед законом і гуманізм. Кримінальна відповідальність набувала суб'єктивного характеру і була індивідуалізована. Крім покарання, передбачалися запобіжні заходи (лікувальні заклади для психічно хворих, наркоманів, алкоголіків та примусові для тих, хто уникає роботи, рецидивістів, професійних злочинців) – нові сучасні засоби захисту суспільства від тяжких злочинів [160, с. 257].

Відомі європейські фахівці кримінального права П. Гаррауд, В. Хіппел, Е. Мезгер, К. Стосс та ін., високо оцінивши польський кодекс, як вияв творчої наукової думки та виваженого компромісу між різними науковими напрямками, відзначили, що він – найсучасніша кодифікація кримінального права.

При цьому, політичні авторитарні сили в польському суспільстві намагалися змінити деякі важливі положення кримінального кодексу та обмежити демократичні засади у польському кримінальному судочинстві. Вимагали застосування більш жорсткого покарання, перегляду засад та норм

кримінального кодексу, поширення принципу колективної вини. У 1934 р. вийшло розпорядження Президента Польщі про деякі злочини проти державної безпеки (це стосувалося шпигунства та розголошення державної таємниці) та запроваджено нові запобіжні заходи (встановлення поліцейного нагляду від одного до п'яти років) [46].

З наведеного можна дійти висновку про те, що Кримінальний кодекс Польщі 1932 р., який був розроблений польськими законодавцями та науковцями, ґрунтувався на сучасних для того часу демократичних засадах.

Використовуючи польський історико-правовий досвід і найновіші досягнення європейської правничої науки, Кодифікаційна комісія намагалася зробити проєкти чіткими, обґрунтованими, логічними, вбачаючи в них важливий інструмент прискорення суспільно-економічного та господарського розвитку країни.

Окрему увагу у цьому контексті хочеться приділити Ю. Макаревичу, як творцю досліджуваного нами кодексу, оскільки останній народився 1972 р. у м. Самборі (тепер Україна, місто, районний центр у Львівській області), однак в силу об'єктивних причин назавжди увійшов в історію польської юридичної науки, при цьому до кінця своїх днів залишився у Львові та викладав європейське право. Середню освіту майбутній науковець здобув у гімназіях Тарнова і Кракова. У 1893 р. закінчив відділ права та адміністрації Ягеллонського університету, де у 1894 р. здобув ступінь доктора права. Тоді ж розпочав практичну діяльність у краківському Крайовому суді. Згодом студював в університетах Німеччини (Галле, Берлін) та Франції (Париж). З 1897 р. працював доцентом австрійського кримінального права в Ягеллонському університеті.

З 1901 р. – член екзаменаційної комісії для службовців судових відділів, а з 1904 – член комісії для складання суддівських екзаменів. Ю.Макаревич був також членом Міжнародного соціологічного інституту у Парижі, Міжнародного криміналістичного об'єднання (Брюссель-Берлін) та членом юридичної комісії академії наук у Кракові.

З 1907 р. Ю. Макаревич працював професором кримінального права Львівського університету. З цим навчальним закладом пов'язана уся його подальша науково-педагогічна діяльність. Упродовж дев'ятнадцяти років він завідував кафедрою кримінального права, декан (1909-1910р.р.) і продекан юридичного факультету (1910-1911 рр.). У 1928 р. – дійсний член Польської Академії наук у Кракові. У 1933 р. був обраний почесним членом американської Академії Мистецтв та наук у Бостоні, у 1937 р. дістав ступінь почесного доктора юридичних наук Львівського університету, а у 1938 р. обраний дійсним членом польської Академії наук у Кракові. Упродовж 1925-1935 рр. Ю.Макаревич обирався сенатором сейму, входив до парламентської опозиції режиму Юзефа Пілсудського [175].

Результатом наполегливої роботи з кодифікації протягом 1919-1920 рр. став друк особистого вступного проєкту загальної частини кримінального кодексу.

У 1918 році правниче академічне середовище розпочало дискусію над реформою правознавства, спеціальну роль в якій зайняв юридичний факультет університету Яна Казимира (тепер Львівський національний університет ім. Івана Франка) з огляду на оригінальні ідеї професора Ю.Макаревича, підтримані радою факультету [175].

Юридичний факультет, який був одним із 5 факультетів, мав найбільшу кількість студентів, чудовий академічний характер та репутацію, що було заслугою викладацького корпусу. Студенти права складали майже 50 відсотків усіх студентів університету.

Відділ права університету Яна Казимира був найсильнішим науковим центром правової думки у міжвоєнній Польщі, що підтверджується внеском представників цієї школи в міжнародно-правове та загально-польське наукове життя та уособлювався в тому числі, з Ю. Макаревичем. Найвищу владу на правничому факультеті згідно з австрійським законодавством і законами про академічні школи з 1920 і 1930 років мала рада факультету [175].

Раду факультету склали належні до факультету професори звичайні і надзвичайні, два доценти (вибрані на рік з числа доцентів факультету), професори гонорові, якщо попередньо вони були професорами факультету, а також у виняткових випадках професори гонорові та професори з інших факультетів, які викладали на юридичному факультеті [175].

Ю. Макаревич був другим ректором-правником університету Яна Казимира, з 1923 по 1924 рік.

Цікавим для уваги є те, що Ю. Макаревич був науковим керівником роботи на здобуття докторського ступеня Р. Лемкіним в літку 1926 року, тобто останній будучи юристом із світовим ім'ям та фахівцем міжнародного права, людиною, яка внесла геноцид і злочини проти людяності до Нюрнберзького процесу, навчався у Макаревича.

Професор Ю. Макаревич викладав австрійське кримінальне право, студентом його також був Герш Лаутерпахт (1915-1919 роки), тому зміна політичних порядків та нових реалій, професор фактично перекваліфіковувався з австрійського кримінального права на польське [153, с. 130].

Звичний навчальний процес в університеті Яна Казимира зазнав змін внаслідок приходу радянських військ на Західну Україну, і зокрема, до Львова у вересні 1939 р., оскільки радянське керівництво взялося за реформування освітнього та навчально-виховного процесу в університеті на основі статуту вищих шкіл УСРР і ССРР.

За переказами очевидців більшовицький терор до інтелігенції був набагато страшніший, аніж німецький, що мало наслідком більшу прихильність поляків та українців у ставленні до німців.

В процесі реформування навчально-виховної роботи університету, НКВС проводило цілеспрямовану політику позбавлення праці інтелектуалів у навчальних закладах. З приходом більшовиків складна ситуація склалася для факультету права, особливо для викладачів-поляків, що пояснюється мовним питанням та підтверджується кількісними втратами, яких зазнав факультет.

У березні-квітні 1940 р. ув'язненими радянського окупаційного режиму стали доценти Зенон Вахльовський, Владислав Мікушевський, Казимир Гжибовський; викладачі Альфред Ланєвський, Станіслав Постемпський; магістр Віктор Турек. У червні 1941 р. трагічну долю вчених розділив також магістр права Владислав Ренбіш. З-поміж усіх постраждалих вдалося врятуватися лише одному доценту кафедри кримінального права Здзіславу Паперковському [175]. Ті науковці, які не зазнали арешту - залишилися працювати у складних тогочасних умовах. Ряд доцентів було понижено до становища лаборантів. Професор Ю. Макаревич, був у числі тих, кого перевели на контрактну основу, на попереднє становище було вирішено повернути лише у червні 1941 р., однак, цього ректорат не встиг здійснити через прихід нацистів 09.06.1941 р. до Львова [35].

Ю. Макаревич був одним із тих, хто викликався на зібрання почесних професорів ради факультету, яке відбувалось в січні 1940 р. з приводу своєї наукової діяльності. Вимогою було відмовитися від своїх поглядів, висловлених у наукових працях, однак професор на це не погодився [35].

Наслідком відмови професорів у співпраці з карально-репресивними органами була відсутність належних умов для праці та життя.

З розв'язанням німецько-радянської війни (22.06.1941) у Львівському університеті був перерваний навчальний процес. Деякі викладачі були мобілізовані в ряди Червоної Армії. Решта радянських кадрів разом зі студентами особливо, єврейського походження, виїхали на Схід, в азійську частину СРСР.

Зі січня 1945 р. в контексті зростання активності акції проти польських землевласників і націоналістів, були заарештовані професори юридичного факультету К. Пшибиловський та Ю. Макаревич, яких із в'язниці на вул. Лонського у Львові вивезли у табір на Донбасі та призначили до праці у шахтах [73, с. 195].

У 1945 році КДБ арештував і вислав Макаревича до Сибіру, однак за втручанням групи польських професорів його випустили на свободу і він

повернувся в радянське місто Львів, для подальшої викладацької роботи на юридичному факультеті.

Після звільнення професор Ю. Макаревич, на відміну від професора К. Пшибилловського, який переїхав до Кракова у вересні 1945 р., виїжджати відмовився, оскільки не бачив відмінностей між комунізмом польським і радянським.

Таким чином, Ю. Макаревич був одним із небагатьох викладачів Львівського університету, який після Другої світової війни залишився працювати у Львові [73, с. 195].

Помер видатний польський науковець, правник, криміналіст, професор кримінального права та ректор Львівського університету, академік, сенатор II Речі Посполитої у 1955 році в м. Львові у віці 82 роки.

За сприяння польського уряду відреставровано пам'ятник на могилі Ю. Макаревича на Личаківському кладовищі у Львові.

Серед заслуг науковця — запровадження принципів суб'єктивної (винної) відповідальності, індивідуалізації покарання, врахування суспільної небезпеки як ознаки злочину, новаторський підхід до підбурювання й пособництва. Концепції Ю. Макаревича в міжвоєнний період знайшли своє відображення в кримінальних кодексах Данії 1930 р., Італії 1930 р., Швейцарії 1937 р.

Ю. Макаревич є автором низки монографій («Суть злочину» (1896), «Ідеальна сукупність злочинів в австрійському кримінальному кодексі» (1897), «Вступ до філософії кримінального права» (1906), «Юридичні статті» (1907), «Кримінальне право світу» (1914), «Польське кримінальне право» (1919), «Кримінальне право: порівняльний аналіз» (1924)); автор Загальної частини Кримінального кодексу Польщі 1932 р. (відомого як «кодекс Макаревича») та коментаря до нього [218; 219; 220; 221; 222].

Ю. Макаревич народився євреєм, пізніше перехрестився на католика, мав опубліковані праці про національні меншини, які в подальшому стали ідеологічною платформою політичної партії, яку він підтримував – Польської християнсько-демократичної партії.

Маючи праві політичні погляди та будучи націоналістом, ненавидів Польський договір про меншини 1919 року, оскільки той дискримінував поляків, а саме останні не могли скаржитись до Ліги Націй у разі порушення їх прав, на відміну від меншин.

Євреїв та українців у Львові Ю. Макаревич розглядав як особливу «небезпеку» для відновленої незалежної Польщі.

Сучасний підручник з польського кримінального права не обходиться без використання праць Ю. Макаревича, його ідеї викладені у коментарях продовжують і сьогодні цитувати у своїх рішеннях Найвищий Суд Польщі, а також Конституційний Трибунал.

До сьогоднішніх днів кримінальний кодекс Польщі 1932 року уособлюють з особою Ю. Макаревича, якого ще називають «батьком польського кодексу», а також усім правникам відомий вислів «кодекс Макаревича».

Також наведені обставини у їх сукупності дають підстави для висновку про те, що сучасні, зокрема польські науковці цілком виправдано та справедливо стверджують про важливе місце «Львівської школи права» часів міжвоєнного періоду у кодифікаційних процесах Польської держави та її високий юридичний рівень.

Чіткість та зрозумілість приписів кодексу, їх компактність, послідовність та сучасність підходу, зробили Кримінальний кодекс 1932 року зразком і для інших країн.

2.4. Структура та основні положення Кримінального кодексу Польщі 1932 р.

З часу проголошення незалежності і до моменту включення західноукраїнських земель до складу УРСР (1918-1939 рр.) Польська республіка розпочала та об'єктивно продовжувала працювати над законопроектною роботою, наслідками якої стали відповідні нововведення в тому числі у кримінальному законодавстві, оскільки цього виправдано вимагали суспільні відносини.

Робота над кодифікацією кримінального права розпочалася з прийняття Закону від 3 червня 1919 р., яким Сейм постановив створити незалежну від уряду Кодифікаційну комісію у складі президента, трьох віце-президентів і 40 членів, призначених Начальником держави. Комісія функціонувала аж до Другої світової війни. До складу комісії ввійшли видатні науковці-професори та практики. Комісія створила для кодифікації основних галузей права секції, які мали право залучати до своєї праці експертів і консультантів. Перший склад комісії був призначений начальником держави Ю. Пілсудським 22 серпня 1919 р. [38].

Таким чином, науковці та практики були покликані згрупувати та запровадити в життя кримінальне законодавство, яке б відповідало вимогам часу та потребам суспільних відносин.

Першим президентом комісії був призначений професор Ягеллонського університету Францішек Ксавері Феріх, який помер 1928 р., а на його місце 1932 р. прийшов голова Найвищого суду Богдан Погорецький. Віце-президентами комісії були призначені проф. Ернест Тілл з Львівського університету, Станіслав Буковецький з Генеральної прокуратури у Варшаві та адвокат з Познані Людвик Ціхович [38].

Фактично комісія розпочала свою роботу 30 вересня 1919 р. Того ж дня всі члени комісії приїхали до Кракова, де в житловому будинку проф. Ф. Феріха відбулося пленарне вступне засідання. Інавгурація та урочисте засідання комісії відбулося 10 листопада 1919 р. у Королівському замку у Варшаві. Комісія поділялася на два основні відділи: законодавства кримінального і цивільного, а ті, своєю чергою, — на секції з матеріального і процесуального права.

На першому засіданні відділу кодифікації кримінального законодавства 12 листопада 1919 р. у приміщенні Найвищого Суду шляхом таємного голосування головою відділу було обрано Францішека Новодворського, віце-головою - Юлія Макаревича, секретарем - А. Могільницького [38, с. 2].

Будучи промотором усієї складної роботи з кодифікації кримінального законодавства Юлій Макаревич на пропозицію В. Маковського, якій

передували професійні дебати відділу, вже 13 листопада 1919 р. представив для обговорення перелік програмних питань до загальної частини проєкту кодексу кримінального права, при цьому, як визнавав сам автор перелік питань охопив далеко не всі проблеми загальної частини майбутнього кримінального кодексу [38, с. 5].

Наведений перелік програмних питань Юлія Макаревича був предметом широкої і принципової дискусії на пленарних засіданнях відділу 17, 18, 19, 20, 21, 22 і 23 січня 1920 р. Протоколи дискусії містяться на 220 сторінках друкованого тексту [39, с. 23-242].

Актуальними питаннями на думку професора Макаревича були ті, що стосувались групування в проєкті кодексу злочинів, їх поділ, підхід до поняття вини, також наголошувалось на тому, що кожен член комісії має визначитись, з відповідним логічним та послідовним обґрунтуванням позиції, стосовно охоплення новим кодексом складів злочинів, які містяться в додаткових законах.

Так, фактично після трьох з'їздів (листопад 1919 р., січень 1920 р. та травень 1920 р.) відділу (секції) кримінального права, основна частина засад загальної частини кримінального кодексу була сформульована та оголошена, у наступних місяцях завершено роботу над іншими загальними засадами.

В 1922 році Ю. Макаревич друкує окремою книжкою, яка складається з двох частин: проєкту загальної частини кримінального кодексу, та другої — міркування вчених і практичних працівників щодо тих чи інших артикулів проєкту, свій вступний проєкт загальної частини кримінального кодексу, як результат наполегливої роботи з кодифікації протягом 1919-1920р.р. [55].

Високий рівень контролю, який був у формі численних відгуків теоретиків кримінального права і практичних працівників, неодноразово змушував членів Кодифікаційної комісії повертатися до обговорення питань, з яких уже раніше було досягнуто певного рішення.

Робота над систематизацією, яка визначається, як діяльність із упорядкування та удосконалення нормативного матеріалу шляхом його

зовнішньої та внутрішньої обробки з метою підтримання системності законодавства та забезпечення суб'єктів права необхідною нормативно-правовою інформацією, підвищення поінформованості громадян та розвитку правової держави [150, с. 148], яка здійснювалась з метою удосконалення та впорядкування змісту і форми законодавства, зведенням всіх чинних нормативно-правових актів у цілісну, внутрішньо і зовнішньо узгоджену систему, завершилась прийняттям у 1932 р. Кримінального кодексу Польщі, який у науковій літературі називають Кримінальним кодексом Ю. Макаревича.

Незважаючи на те, що до трактувань, опосередкованого дослідження, характеристики положень кодексу вдавались немало вітчизняних науковців, останні лише констатували факт його існування, або ж зосереджували свої дослідження на окремих проблемах такого в контексті інших наукових питань державно-правового розвитку на західноукраїнських землях у складі міжвоєнної Польщі, тому великої спадщини, яка б стосувалась системи кримінальних покарань, передбачених КК Польщі 1932 р. та його загалом, немає, що цілком обґрунтовано надає йому статус одного з найменш досліджених нормативно-правових актів, що діяли на українських землях першої половини ХХ ст.

Польський кримінальний кодекс налічував 42 розділи і 295 статей, з яких 203 відносились до спеціальної частини. Складався з загальної (16 розділів) та спеціальної (26 розділів) частин.

Розділи позначались римськими цифрами, а статті арабськими. Об'єднання статей у розділи відбувалось на підставі родового об'єкту (групи цінностей на які посягає злочин) злочину.

В загальній частині йдеться про засади кримінальної відповідальності, намір учинити злочин, підбурювання й допомогу в його здійсненні, види покарань, умовне засудження, умовне звільнення, покарання неповнолітніх, давність, пояснення формулювань, відношення до спеціальних законів.

Загальна частина складалася з наступних розділів.

Розділ I Межі сили кримінального закону (статті 1-11).

- Розділ II Принципи відповідальності (статті 12-23)
- Розділ III Стосується спроб, намірів (замах) (статті 23-25).
- Розділ IV Підбурювання і пособництво (статті 26-30).
- Розділ V Збіг злочинів і положень закону (статті 31-36).
- Розділ VI містить положення про основні покарання (статті 37-43).
- Розділ VII Додаткові покарання (статті 44-53).
- Розділ VIII Вимірювання покарання (статті 54-60).
- Розділ IX Виконання умовного покарання (статті 61-64).
- Розділ X Умовне звільнення (статті 65-68).
- Розділ XI Неповнолітні (статті 69-78).
- Розділ XII Засоби забезпечення (статті 79-85).
- Розділ XIII Строки давності (статті 86-89).
- Розділ XIV Розмиті переконання (стаття 90).
- Розділ XV Пояснення понять закону (стаття 91).
- Розділ XVI Відношення загальної частини до спеціальних законів (стаття 92).
- Спеціальна частина (особлива).
- Розділ XVII Злочини проти держави (статті 93-98).
- Розділ XVIII Злочини проти зовнішніх інтересів держави та міжнародних відносин (статті 99-113).
- Розділ XIX Публічні злочини (статті 114-117).
- Розділ XX Злочини проти виборчих прав (статті 118-124).
- Розділ XXI Злочини проти влади та уряду (статті 125-139).
- Розділ XXII Неправдиві свідчення (статті 140-142).
- Розділ XXIII Злочини проти здійснення правосуддя (статті 143-149).
- Розділ XXIV Злочини стосовно звільнення осіб, позбавлених волі (статті 150-151).
- Розділ XXV Злочини проти громадського порядку (статті 152-171).
- Розділ XXVI Злочини проти релігійних почуттів (статті 172-174).
- Розділ XXVII Злочини, які стосуються підробки грошей, цінних паперів,

урядових знаків (статті 175-186).

Розділ XXVIII Злочини щодо документів (статті 187-194).

Розділ XXIX Злочини проти сімейного стану та ідентичності (статті 195-196).

Розділ XXX Злочини проти шлюбу (статті 197-198).

Розділ XXXI Злочини проти догляду та нагляду (статті 199-202).

Розділ XXXII Проституція (статті 203-213).

Розділ XXXIII Злочини проти суспільної безпеки (статті 214-222).

Розділ XXXIV Злочини проти пристроїв загального призначення (статті 223-224).

Розділ XXXV Злочини проти життя і здоров'я (статті 225-247).

Розділ XXXVI Злочини проти свободи (волі) (статті 248-252).

Розділ XXXVII Злочини стосовно порушення таємниці (статті 253-254).

Розділ XXXVIII Наклепи (статті 255-256).

Розділ XXXIX Злочини проти власності (статті 257-272).

Розділ XL Злочини на шкоду кредиторам (статті 273-285).

Розділ XLI Службові злочини (статті 286-293).

Розділ XLII Кінцеві положення (статті 294-295) [59].

Особлива частина виокремлювала поділ правопорушень на злочини та провини. Злочини каралися позбавленням волі від 5 років і більше - до смертної кари; провини - позбавленням волі до 5 років, арештом до 3 місяців або штрафом понад 3 тис. злотих.

Закріплюючи положення, пов'язані зі штрафами, на думку Ю. Макаревича, кодекс мав враховувати два моменти: перший, згідно якого потрібно було уникати покарання, пов'язаного з позбавленням волі, у максимально широкому колі випадків вчинення злочинів невеликої тяжкості; другий, що забезпечені люди могли не відчувати негативного матеріального впливу у разі призначення штрафу у невеликому розмірі.

Треба звернути увагу, що не всі члени відділу кодифікаційної комісії погоджувалися з чіткими та глибоко обґрунтованими поглядами з висвітленням

світової практики та ставленням законодавців різних європейських держав, Ю. Макаревича на роль смертної кари у новому проєкті кодексу. Зокрема, А. Могільницький визнав, що за виняткових обставин покарання у вигляді смертної кари потрібне, як засіб боротьби держави з надзвичайно небезпечними злочинцями та вважав смертну кару допустимою лише у певних винятках, коли можливість її застосування буде обумовлено законом щодо злочину, вчиненого за надзвичайних обставин [97, с. 11].

Ю. Макаревич протягом усього життя підкреслював, що найкращим методом дослідження та вивчення права, є порівняльний метод, оскільки такий має закладений оціночний підхід у право розумінні, натомість, як зазначає сучасний польський науковець А. Редзій, такий підхід у радянському праві мав єдиний висновок, найкращим законом було радянське право [240, с. 2-3].

Вступивши в законну силу 01 вересня 1932 р. Кримінальний кодекс і закон про правопорушення, який урегулював питання дрібних (адміністративних) провин й відповідальність за них, було уніфіковано положення про злочини і правопорушення на території Польщі.

Принцип кримінальної відповідальності, який був закладений ще у проєкті кодексу та на якому був побудований увесь кодекс становив гарантії дотримання прав громадян, також був підтверджений двома конституціями («Березневою» 17 березня 1921 року та «Квітневою» від 16 січня 1935 року).

З його (кодексу) положень слідує також те, що не підлягають відповідальності самі психічні процеси особи (людини), доки такі не виразились в її поведінці, крім цього, не наступає відповідальність за поведінку, яка в часі її застосування не була кримінально караною.

За змістом кодексу покарання є результатом та наслідком злочинної дії, відтак вини, яка поділяється на намір та нерозсудливість, побудована на теорії волі. Вину не завжди можна покласти на злочинця, наприклад за відсутності здорового глузду (неосудності (неврівноважений психічний стан, недостатність віку)), який перевіряється за допомогою психологічних, психіатричних та змішаних методів. У випадках осудності та обмеженої осудності, вина

доказується.

Не підлягали покаранню неповнолітні, винятки стосувались злочинів з проникненням, тому у таких випадках суд застосовував, лише виховні заходи або поміщував у виправному закладі. У виправному закладі згідно статті 72 кодексу неповнолітній залишався до виповнення 21 року.

При визначенні міри покарання у вигляді штрафу, суд неодмінно враховував майнові відносини винного (стаття 56).

Суд, перш ніж призначити покарання, повинен був розглянути всі фактичні обставини конкретного злочину перевірити санкції, встановлені для нього, порівняти тип і розмір покарання, вплив обтяжуючих і пом'якшуючих обставини, брати до уваги наявність рецидиву, співучасті, наміри особи та додаткові покарання. На цій підставі суддя повинен вибрати закон, який буде відповідати стану справ та корисним для злочинця. Заборонялось застосування одночасно двох законів.

Кодифікацію кримінального права, яка була проведена в Польщі в 1919-1932 рр. та закінчилась прийняттям відповідного акту кримінального кодексу Польщі 1932 р., з впевненістю можна назвати успішною. Сучасні історики права вважають, що методологія, якою керувалася Кодифікаційна комісія у міжвоєнний період, заслуговує на глибоке вивчення сучасниками і може сприяти ширшому усвідомленню нового рівня суспільно-правової свідомості. Польський Кримінальний кодекс 1932 р. закріплював поділ злочинів на дві категорії: тяжкі злочини та проступки. Злочином за кодексом вважалася дія, заборонена законом. Проаналізувавши положення кодексу можемо дійти висновку про те, що його норми були прогресивними та покликаними формувати правове суспільство.

РОЗДІЛ 3

ІНСТИТУТ ПОКАРАНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ ПОЛЬЩІ 1932 Р. ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

3.1. Поняття та види злочинів

Кримінальний кодекс Польщі 1932 року та Закон «Про правопорушення» були введені в дію розпорядженням президента Речі Посполитої від 11 липня 1932 року, на підставі арт. 44 Конституції та арт. 1 Закону від 17 березня 1932 року про уповноваження президента Речі Посполитої видавати розпорядження з силою закону та вступили в дію з 01 вересня 1932 року [59].

Розпорядженням передбачалось, які саме приписи кримінального права втрачають силу із вступом в дію кримінального кодексу та закону «Про проступки» та набрання чинності їх окремих положень.

Виконання розпорядження було доручено міністру юстиції, а в частині, що стосувалось міністерства внутрішніх справ, також відповідному міністру.

Розпорядження налічувало 32 арт., а у самому розпорядженні зазначалось, що таке набирає чинності 01 вересня 1932 року.

В свою чергу, прийняттю кодексу передувала тривала та громіздка праця Кодифікаційної комісії та її кримінального відділу (секції), інформацію про яку збережено у протоколах засідань [37; 38; 39; 40; 41; 42; 43].

Для дослідження нашого питання (злочин за кримінальним кодексом Польщі 1932 року) звернемось до процедурних питань та обговорень членів комісії з цього приводу, які чітко висвітлені у Протоколах засідань Кодифікаційної комісії.

Так, згідно Протоколу I засідання Кримінального відділу, яке відбувалося 12 листопада 1919 року за участі президента комісії та її членів, мова йшла безумовно і про поділ злочинів, виходячи із певної класифікації, без втрати відповідної логічної послідовності [38].

Зокрема, у комісії виникало питання щодо необхідності створення

«загальної частини» до відповідних груп злочинів, Е. Кшимуський відзначав, що кодекс повинен охопити всі злочини, які підпадають під юрисдикцію суду, з відповідним виключенням злочинних діянь, які передані на розгляд адміністративної влади, при цьому Маклашевський вказував на необхідність спеціальних груп злочинів, для яких існують загальні засади та загальні покарання [38].

В цьому контексті, Ю. Макаревич підсумував, що відсутня єдина позиція, оскільки поряд із владою судовою, яка має право застосування покарання, завжди і всюди існує адміністративне покарання, що свідчить про необхідність кримінально-поліцейного кодексу, який би був законом позасудовим, так як до кримінального кодексу неможливо включити все [38].

В подальшому А. Могільницький виносив на обговорення питання про виключення з кримінального кодексу військових злочинів, а також дрібних адміністративних проступків, натомість усі злочини, які підлягають розгляду судом, мають бути включені у кодексі, останній також був противником включення до кодексу дисциплінарних проступків [38].

Також, професор Ю. Макаревич зазначав, що комісія повинна зрозуміти, що не знайде різниці між злочином адміністративним та судовим, оскільки такої фактично нема, чисто технічно судовими злочинами є ті, які визначені кримінальним законом, а адміністративними ті, які належать до компетенції влади [43].

Одноголосно, за виключенням Е. Кшимуського, було прийнято рішення про те, що кримінальний кодекс має охопити всі протиправні діяння в тому розумінні, що за жодне діяння не може наступити покарання інакше, як на підставі приписів кримінального кодексу [43].

Наступне засідання комісії з приводу поділу злочинів та критеріїв такого відбувалось 18 січня 1920 року, що підтверджується протоколом № 4, у порядку денний якого були включені питання поділу злочинів та критеріїв такого поділу [43].

Зокрема, висувалось питання необхідності поділу злочинів на групи, та їх

необхідна кількість (дві чи три), доповідачем у цьому питанні був професор Ю. Макаревич.

Подаючи своє бачення поділу злочинів, Ю. Макаревич зазначив, що той поділ, який розповсюджений на польських землях за прикладом Франції та полягає у поділі злочинів на три групи (злочини, проступки і правопорушення) не можливо буде включити у кодекс, над яким триває робота, оскільки такий є характерною ознакою старих законів та вимагав би різного роду та окремих місць позбавлення волі. Звертав увагу на проєкти кримінальних кодексів Австрії та Німеччини (підготовлені урядом та науковцями) [43].

В контексті питання поділу злочинів Е. Кшимуський, зачитавши підготовлений реферат, зазначив про доцільність, на його думку, поділу злочинів на три групи, що є найвласивішим польському праву. У дискусії такий поділ був підтриманий Раппапортом, який разом із Могільницьким впровадив такий у загальну частину їхнього проєкту кодексу, покликався на те, що такий поділ існує дуже багато років у Польщі. Президент відділу висловлювався також за потрібний поділ злочинів [43].

При цьому, Маковський підтримав Макаревича в питанні поділу злочинів на дві групи, оскільки такий відповідатиме поділу покарань, тому в кодексі, як відстоювали останні, мали б залишитись лише злочини та проступки. Ю. Макаревич зазначав, що критерієм поділу злочинів є воля злочинця.

В подальшому слово брали Кшимуський, Етінгер, Прадзінський, Могільницький, дискусії проходили жваво, однак єдиних думок із спірного питання, не було.

В. Маковський підтримував поділ злочинів на дві групи.

Е. Кшимуський зазначав, що матеріальний критерій поділу злочинів можна окреслити і при поділі таких на три групи, а саме різниця між злочинами (zbrodniami), проступками (występkami), правопорушеннями (wykroczeniami), на його думку, полягала у тому, що злочин може бути тільки умисним діянням, шляхом посягання на чийсь законні інтереси чи суспільні відносини, проступок теж діяння, однак без умислу та із завданням меншої шкоди, правопорушення

може характеризуватись умисною чи неумисною формою вини, з найменшою шкодою, без порушення конкретних інтересів, однак із допущенням порушення закону, який охороняє такі інтереси [39].

В дискусії Етінгер звернув увагу на те, що у кримінальному кодексі 1903 року проступок називався «злочином», а злочин «тяжким злочином», які становили єдину спільну групу, по відношенню до правопорушень, що свідчить про фактично подвійний поділ, однак системно говорить про три групи злочинів.

Погляди професора Макаревича у цьому контексті полягали у тому, щоб не запозичувати норми права, які хоч і застосовуються на польських землях, але є чужі, іноземних держав, а створити нові норми, які б відповідали державним інтересам та правовідносинам, що склалися, оскільки аргументами потрібного поділу є свідоме чи несвідоме нав'язування традиції, при цьому кримінальний кодекс має бути чітким та простим у застосуванні, відповідати запиту суспільства, для прикладу протиставляв кодекси Норвегії та Нідерландів.

У комісії розуміли, що подвійний поділ злочинів дасть суду широкий вибір покарання, що поставить під загрозу єдину практику правосуддя, з іншої сторони потрібний поділ сприятиме диференціації покарання в плані вини особи, однак такий показник має бути не кількісним, а якісним.

За такої великої кількості поглядів та заперечень членів комісії з приводу поділу злочинів, Ю. Макаревич запропонував перенести голосування до ранку наступного дня, що дасть змогу членам відділу задуматись над питанням. Пропозицію підтримали 7 членів, проти проголосувало 3, засідання закінчилось о 20.15 год. [39].

19 січня 1920 року у порядок денний комісії входило голосування над питанням поділу злочинів та продовження дискусії по доповіді Ю. Макаревича.

Президент комісії професор Ф. Феріх повідомив про відсутність члена комісії Етінгера у зв'язку з хворобою, про що останній попередив, свій голос за потрібний поділ злочинів останній передав В. Маковському, тому президент

вказав на необхідність взяття до уваги голосу Етінгера та як голосування відбудуватиметься по питанню, в дискусії щодо якого він брав участь.

Питання поділу злочинів розділили на дві частини:

- необхідність такого поділу
- кількість груп при поділі

На доповіді професора Макаревича реагували доповідями інші члени відділу, а після таких президент комісії відкривав дискусію над питанням, яка закінчувалась постановкою питання на голосування.

Стосовно першого питання то таке було підтримано одноголосно, а за потрійний поділ злочинів проголосувало 6 членів проти 5 голосів за подвійний поділ. Президент засвідчив про рішення відділу щодо поділу злочинів на три групи [43].

На переконання Ю. Макаревича, який не міг розділити прийняте рішення, питання поділу злочинів мало фундаментальне значення для подальшої розробки кримінального кодексу, відтак кожна думка мала бути обґрунтованою, оскільки у протилежному випадку неможливим є початок роботи над особливою частиною кодексу [55].

Президент відзначив про можливість та умови зміни прийнятої ухвали, при цьому вказав на необхідності її виконання, що фактично було підтримано всіма членами відділу та запропонував перейти до обговорення питання про критерії поділу злочинів, надаючи слову Ю. Макаревичу, який відмовився у зв'язку з тим, що критерії такого, підготовлені ним, повинні були виходити із подвійного поділу, який не підтриманий відділом, тому питання критерій поділу злочинів було відкладено до наступного терміну повноважень відділу.

В подальшому, за наслідками тривалої та неоднозначної дискусії було ухвалено рішення про поділ протиправних діянь на злочини та проступки, при цьому прийнято рішення про ухвалення закону «Про правопорушення».

Таким чином, завдяки пильності, інтелекту та миттєвій реакції професор Ю. Макаревич зумів відстояти свою позицію та реагував на тиск збоку колег відділу, які засипали його своїми питаннями та спростуваннями аргументів

щодо необхідності поділу злочинів у кодексі на дві групи, які в кінцевому результаті вдалось відстояти.

Відтак, питання поділу злочинів закріплено у Розділі II Кримінального кодексу Польщі 1932 року.

Так, в обґрунтуванні проекту кримінального кодексу 1932 р. влучно було зазначено, що основою громадського порядку є правопорядок, а основною формою нападу на нього є злочин. Крім цього, підбурювання до вчинення злочину - було небезпечним діянням для громадського порядку, оскільки спрямовувалося на його порушення [206, s. 83].

Так, підбурювання до вчинення чи похвала злочину призводить до анархії у суспільному житті, створюючи загрозу функціонуванню суспільства та держави [187, s. 909; 48, s. 383], а у випадку неможливості реалізації підбурювання, підриває авторитет правового порядку [179].

Таким чином, кримінальний кодекс Польщі 1932 року кримінально карані діяння поділяв на злочини (zbrodni) та проступки (występki), при цьому був ухвалений і окремий закон «Про правопорушення» (wykroczenia), який охоплював дрібні (адміністративні) провини.

Відповідний поділ злочинів закріплений у Розділі II Засади відповідальності Кримінального кодексу Польщі 1932 року [59].

Основним критерієм поділу кримінально караних діянь на злочини та проступки слугували вид покарання та його суворість.

Згідно арт. 12 кримінального кодексу до злочинів віднесено діяння, за які передбачена відповідальність у вигляді смертної кари та ув'язнення на строк більше п'яти років, діяння, за які передбачено покарання у вигляді ув'язнення до п'яти років, арешт більше трьох місяців та штраф вище трьох тисяч злотих – були проступками [59].

Зокрема, злочини згідно арт. 13 кодексу можна було вчинити лише умисно, а проступок також і неумисно, якщо так визначено в кодексі.

При цьому, правопорушенням за законом була дія, за яку призначалися основні покарання: арешт до трьох місяців і штраф до трьох тисяч злотих, або

одне із цих покарань, тобто до таких віднесено дрібні (адміністративні) провини і відповідальність за них.

Фактично дефініцію поняття «злочину» було подано у арт. 1 Розділу I загальної частини кримінального кодексу, яка зводилась до того, що злочином вважалася дія, заборонена законом, яка вчинена суб'єктом злочину та за яку наступала відповідальність згідно закону, чинного в момент її вчинення. Злочином визнавалася як дія, так і бездіяльність.

Так, покарання до особи не можна було застосувати навіть за найбільш небезпечну для суспільства дію, якщо перед її вчиненням така не визначалася, як кримінально карана та не передбачала застосування відповідальності з боку держави [59].

Таким чином, злочинність і караність діяння визначалися нормами кримінального кодексу, які були чинними під час вчинення відповідного діяння чи бездіяльності.

Згідно арт. 92 кодексу всі норми загальної частини стосувались злочинів і проступків, а також покарань і запобіжних заходів, передбачених іншими законами, якщо такі не містили інших приписів.

При цьому, усі діяння, що підлягали кримінальному покаранню були передбачені у Розділах XVII – XXI особливої частини кримінального кодексу.

Питання поділу злочинів, на переконання Ю. Макаревича, який був доповідачем із цього та відстоював двоступеневий поділ кримінальних діянь на засіданнях кодифікаційної комісії, мало фундаментальне значення для подальшої розробки кримінального кодексу [41].

Таким чином, важливим виміром вивчення поняття злочину та проступку є розгляд видів (класифікації) кримінально караних злочинів відповідно до приписів Польського Кримінального кодексу 1932 року.

Наведемо класифікацію злочинів та поділимо їх на групи за відповідними критеріями:

за формою вини:

- умисні: посягання на життя чи здоров'я президента (арт. 94),

злочини щодо зовнішніх інтересів та міжнародних відносин держави (арт. 99) тощо;

- неумисні: неумисне вбивство людини (арт. 230, § 1), а також позбавлення людини зору, слуху, мови та здатності до народження (арт. 235 § 2) та ін.;

При цьому кодекс, зокрема, передбачав види злочинів, які могли бути вчинені, як умисно так і неумисно.

за ступенем завершеності злочинної діяльності:

- закінчений злочин: кримінально каране діяння вважали закінченим, коли в своїй об'єктивній стороні воно досягло тієї точки, в якій уже «створило» чи викликало певний злочинний наслідок; якщо з намірів особи подальший перебіг її діяння мав спричинити інший, тяжчий наслідок щодо уже спричиненого, діяння особи втрачало характер закінченого злочину і набувало характеру незакінченого злочину щодо важчих наслідків, які запланувала особа;

- замах на злочин (незакінчений злочин): злочин вважався незакінченим, якщо його об'єктивна сторона була спрямована на досягнення відповідного злочинного наслідку, але такий наслідок не настав, тобто суб'єкт в силу певних обставин не досягнув запланованої мети.

Фактично кодекс був побудований на теорії волі, яка ґрунтується на безпосередньому намірі («gdy sprawca chce je popełnić»), у випадку, коли злочинець хотів скоїти злочин та можливому намірі («gdy możliwość skutku przestępnego lub przestępności działania przewiduje i na to się godzi»), можливість злочинного наслідку чи діяння, яке містить ознаки злочинного передбачалась і з таким годився злочинець [55].

Також варто звернути увагу на те, що спроби вчинення злочину у конкретних випадках могли вважатись доконаним злочином (арт. 93).

залежно від способу вчинення:

- злочини та проступки, вчинені способом дії: наприклад, позбавлення самостійності держави чи посягання на її територію тощо;

- злочини, проступки, вчинені способом бездіяльності: наприклад, злочини пов'язані із зневагою до влади та уряду;

залежно від характеру мотиву:

- ганебні - вчинені з низьких мотивів (наприклад, злочини, вчинені з корисливих мотивів).

- не ганебні - коли мотив не викликає погорди (наприклад, злочини проти волі особи);

за ступенем порушення правових норм:

- порушення блага, що охороняється правом: наприклад, вбивство (арт. 225);

- виставлення охоронюваного правом блага на дійсну небезпеку: наприклад, невиконання обов'язку, який загрожує смертю (арт. 202), загроза пожежі, обвалу чи іншої катастрофи (арт. 215) та ін.;

з огляду на коло осіб, на яких поширюється дана норма:

- загальні злочини (порушення загальних норм, дія яких поширювалася на всіх осіб, суб'єкт був загальним).

- спеціальні злочини (порушення спеціальних норм, дія яких поширювалася на певні групи осіб, наприклад, службовців, військовослужбовців), (арт. 100), де суб'єктом злочину могла бути особа лише в часі війни.

залежно від характеру блага, що знаходиться під охороною порушеної норми:

- суспільні злочини (злочини проти безпеки суспільства);

- приватні злочини (злочини проти безпеки окремих осіб): наприклад, умисне вбивство, знищення майна.

за ступенем тяжкості кримінально караного діяння:

- злочини - кримінально карані діяння, які передбачали відповідальність у вигляді смертної кари та ув'язнення на строк більше п'яти років.

- проступки – діяння, за які передбачено покарання у вигляді

ув'язнення до п'яти років, арешт більше трьох місяців та штраф вище трьох тисяч злотих.

залежно від ініціатора початку розгляду кримінальної справи щодо вчиненого злочину:

- злочини публічно-правового характеру: ініціатива виходила від держави;
- злочини приватно-правового характеру: ініціатива виходила від потерпілої особи [48].

Кримінальний кодекс Польщі 1932 р. враховував передовий світовий досвід створення модерних кримінальних кодексів, праці авторитетних науковців у галузі кримінального права Європи та світу і наукові праці польських науковців. Кримінальний кодекс спирався на ідеї його авторів щодо відповідальності за злочини, на мету і систему покарань, на інтереси особи і суспільства, що знаходилось під захистом кримінального закону [182, с. 565].

З проведеного у дисертаційному дослідженні аналізу співвідношення понять «злочин» та «покарання» слідує, що в основу поділу злочинних діянь фактично було покладено тяжкість вчиненого порушення закону та об'єкт посягання.

Зі вступу в силу 1 вересня 1932 року кримінального кодексу і закону «Про правопорушення», які урегульовували питання дрібних (адміністративних) провин й відповідальність за них, положення про злочини і правопорушення на території Польщі були уніфікованими.

Польський кримінальний кодекс 1932 року, який став результатом успішної кодифікаційної роботи у кримінальному праві, закріплював поділ злочинів на дві категорії: злочини та проступки.

Таким чином, польський кримінальний кодекс 1932 р., впроваджував новий поділ кримінально караних діянь, при цьому кодекс не містив поняття злочину, а давав визначення цього поняття через його ознаки, проаналізувавши які, ми робимо висновок про те, що злочином за кодексом вважалася дія, заборонена законом, чинним в часі здійснення такої.

Тобто, під злочином розуміли свідомо вчинене суспільно-небезпечне діяння, яке характеризувалося ознакою злочинного наміру та бажання заподіяти шкоду об'єкту посягання.

В свою чергу, проступок за формою вини та видами покарань, котрі призначалися у випадку його вчинення, мав зовнішню схожість із злочином, але він мав меншу ступінь суспільної небезпеки, відрізнявся від злочину за наслідками та способом вчинення.

Крім цього, злочин можна було вчинити тільки умисно, тоді як проступки могли бути вчинені і неумисно, але, якщо таке чітко передбачалося кодексом.

Ще однією із ознак поділу кримінально каранних діянь на злочини та проступки було покарання, яке могло бути застосоване до злочинця, зокрема у Розділі II кодексу, який стосувався засад відповідальності йшлося про те, що правопорушення за які загрожує покарання у вигляді смертної кари або ув'язнення понад п'ять років є злочином, а якщо до винного є можливість застосування покарання у вигляді арешту до 5 років, арешту понад 3 місяці або штрафу понад 3000 злотих, мова йде про проступок [59].

Що стосується сутності покарання, то як зазначалось вище, польський кримінальний кодекс 1932 р. не містив визначення цього поняття, однак, проаналізувавши норми кодексу та практику його застосування, можна зробити висновок, що у цьому кодексі під *покаранням* розуміли захід державного примусу, який призначався від імені держави за обвинувальним вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінально караного діяння, і полягав у втраті або обмеженні прав і свобод засудженого та який мав бути справедливим і корисним як для засудженого, так і для інших осіб.

Що стосується наукової теорії, на якій ґрунтувалась мета покарання відповідно до норм польського кримінального кодексу 1932 р., то проаналізувавши його норми, можемо зробити висновок, що у ньому застосовувалися різні теорії, а саме теорія виправлення, теорія відплати та теорія залякування [156].

Таким чином, польський кримінальний кодекс 1932 р., як і австрійський кримінальний кодекс 1852 р., який був чинний на західноукраїнських землях до прийняття першого, не містив наукових дефініцій, при цьому визначення двох основних понять кримінального права: злочин та покарання, можна було сформулювати на основі аналізу його норм.

3.2. Поняття, мета та класифікація покарань

Після завершення Першої світової війни практика покарання опиралась на вину та відшкодування шкоди, які були стержнем кримінального права в Європі.

Разом з цим, визначення ступеню вини у конкретному випадку та відповідно застосування меж відповідальності (відшкодування матеріальної та моральної шкоди) було дуже складною справою. Від кримінального права очікувалось цілеспрямованої діяльності, яка мала реалізувати захист суспільства від злочинця, а тип (види) і межі такої оборони мали запропонувати досвід (кримінальна статистика), дослідження суспільного життя (злочинного середовища), особистість (психологію) злочинця, як живої людини, які суд використовує, кваліфікуючи особу, як випадкового, який продовжує злочинну діяльність (рецидивіст) чи здатного до виправлення злочинця, тому тільки застосування покарання могло бути якісним у зазначеній справі, однак цього не могли досягнути кримінальні кодекси, які ґрунтувались на класичній доктрині [156].

Цілеспрямоване покарання вимагало знання індивідуальних і соціальних аспектів життя обвинуваченої особи або профілактики вивчення його, часу становлення на шлях злочинності та боротьби з ним на стадії виконання покарання, що було настільки ж важливо, як сам судовий розгляд, під час якого не можливо точно визначити особистість (психологію) злочинця і поставити точний висновок, як і передбачити вплив на злочинця очікуваного покарання.

Зазначеної мети можна було досягти тільки в процесі тривалого спостереження за засудженим під час відбування покарання.

Перш за все необхідно зазначити, що польський кримінальний кодекс 1932 р., як і багато інших кримінальних кодексів, не містив визначення покарання. Для з'ясування сутності цього поняття необхідно проаналізувати положення тогочасної літератури з філософії права, загальної філософії та кримінального права щодо сутності та мети покарання [187; 195; 201; 218; 220; 225; 227].

Творцем теорії про сутність та мету покарання, що виникла у ХІХ–ХХ ст., у історико-правовій літературі вважають Гуго Гроція [156, с. 11, 28, 33]. Він виділяв два види покарання: ідеальне покарання та справедливе покарання (або, як він ще його називав, *покарання, як інструмент суспільної справедливості*) [261, с. 323]. Визначення міри ідеального покарання належить лише Богу. У випадку справедливого покарання визначення його міри, за словами Гуго Гроція, належить суспільству. Для обґрунтованості цього виду покарання недостатньо лише самого факту вчинення злочину, як при ідеальному покаранні, необхідно також, щоб його виконання своїм наслідком мало досягнення певної мети. Цей вид покарання є відносним, це означає, що сутність цього покарання залежить від мети його застосування. Як зазначав Гуго Гроцій, покарання лише тоді може бути інструментом суспільної справедливості, якщо особа, до якої воно має бути застосоване, заслуговує на нього у зв'язку з вчиненням певного злочину (тобто воно є справедливим), і якщо його застосування матиме позитивний результат (тобто буде корисним). Теорія Гуго Гроція про двоїстий характер покарання стала вихідним пунктом для двох напрямів теорій про покарання. Ті мислителі, які вважали, що основною ознакою покарання є справедливість, представляли абсолютні теорії про покарання. Ті ж, які дотримувались ідеї, що основною ознакою покарання є корисність, представляли відносні теорії про покарання. Були також змішані теорії про покарання, представники яких вважали, що основними ознаками покарання є і його справедливість, і його корисність [261, с. 16–17].

Абсолютні теорії про покарання (або *теорії відплати*). Представники цих теорій (Еммануїл Кант, Георг Гегель, Юліуш Стах, Чезаре Ломброзо та ін.)

визначали покарання як обмеження, якого повинна зазнати винна особа, у відповідь за нанесену вчиненим нею злочином шкоду. У кримінально-правовій літературі XIX – початку XX ст. виділяли чотири види абсолютних теорій про покарання: 1) теорія моральної відплати; 2) теорія діалектичної відплати; 3) теорія Божої відплати; 4) теорія фізичної відплати [172].

- *Теорія моральної відплати.* Найвідомішим представником цієї теорії був Еммануїл Кант. Він вважав, що протиправне діяння суперечить моральним правилам у суспільстві і в зв'язку з цим наслідком його вчинення повинно бути застосування до винної особи покарання, що полягає у певних обмеженнях. Кант розрізняв два види покарань: природне покарання і судове покарання. Перше застосовується до кожної особи, яка вчинила аморальне діяння, і проявляється у формі викидів сумління у людини. Друге застосовується до осіб, які вчинили протиправне діяння, що полягає у порушенні встановлених державою правових норм. Це покарання, на відміну від природного, призначається державою та полягає в обмеженні волевиявлення винної особи. Судове покарання, за словами Канта, є лише необхідним наслідком злочину, і у його сутність не входить елемент користі, яку воно може принести і засудженій особі, і суспільству. Також він зазначав, що покарання повинно бути лише відплатою за вчинене особою протиправне діяння, тоді воно буде вважатися повагою до її гідності, оскільки є наслідком її власного вибору. Ідеалом справедливого покарання Кант вважав застосування до винної особи смертної кари у випадку вчинення нею державної зради [152, с. 23].

- *Теорія діалектичної відплати.* Її творцем був Георг Гегель. Згідно з положеннями цієї теорії, причинний зв'язок між злочином та покаранням впливає з вимог логіки, що керує нашим мисленням. Злочин, за словами Гегеля, є виразом індивідуальної волі особи, яка хоче заперечити дійсне існування загальної волі держави. Логічним результатом вчинення злочину є покарання. Покарання є нічим іншим, як запереченням злочину з боку держави. Держава через застосування до злочинця покарання показує неправильність того, щоб індивідуальна воля винної особи могла запанувати над загальною волею всього

суспільства. Гегель вважав, що покарання є ствердженням існування права і тому сам злочинець, виходячи із своєї розумної сутності, повинен визнати його, як логічний наслідок вчиненого ним злочину. Тому, караючи злочинця, держава не завдає йому жодної образи, а, навпаки, віддає шану його розумній сутності [156, с. 34-35].

- *Теорія Божої відплати.* Найвідомішим її представником був Юліуш Стах. Причинний зв'язок між злочином та покаранням, згідно з положеннями цієї теорії, впливає із волі самого Бога. Виходячи з позиції, що держава є організацією Бога на Землі, Стах робить висновок, що держава карає не від свого імені, а діє, як представник Бога, метою ж покарання є повернення винній особі Божої ласки [172].

- *Теорія фізичної відплати.* Її представниками були Йоганн Лаватер, П'єр Жан Жорж Кабаніс, Франц-Йосиф Галль, Густав Карус, Данкварт Дрейер, Адольф Кетле, Чезаре Ломброзо, Енріко Феррі. Вони обґрунтовували зв'язок між злочином та покаранням загальним правилом, що панує в природі, згідно з яким кожне явище слід вважати, з одного боку, неминучим наслідком певної причини, а з іншого – невблаганною причиною певного наслідку. Тому і винна особа, у зв'язку з наявністю певних умов мусіла вчинити злочин, і держава, маючи перед собою вчинений злочин, повинна виступити проти нього з покаранням [172].

Отже, абсолютні теорії про покарання розглядають його як необхідний наслідок вчинення злочину.

Недоліками цих теорій можна вважати те, що: 1) ці теорії належним чином не тлумачать причини того, чому покарання є необхідним наслідком вчинення злочину. Ці причини вони виводять виключно з певних, чисто апіорних, чинників, передусім з того, що покарання за вчинення злочину є невблаганною вимогою логіки, етики, Бога чи матерії; 2) ці теорії виключають такий елемент покарання, як корисність.

Відносні теорії про покарання (*превенційні або утилітарні*). Представники цих теорій (Ієремія Бентам, Йоган Фіхте, Гаetano Філангері, Карл Гмелін та ін.) вважали, що покарання є справедливим не тому, що винна особа вчинила злочин,

а тому, що його застосування може принести певну практичну користь. Залежно від того, досягнення чієї користі вважали за мету, що може обґрунтувати застосування покарання, ці теорії поділяли на три основні групи: 1) теорії, що обґрунтовують покарання інтересами держави; 2) теорії, що обґрунтовують покарання інтересами злочинця; 3) теорії, що обґрунтовують покарання інтересами права [172].

- *Теорії, що обґрунтовують покарання інтересами держави.* Згідно з їх положеннями покарання є справедливим, якщо воно здатне принести користь державі. Ця користь вбачалася або у відлякуванні від вчинення злочину, або у запобіганні вчиненню злочинів, або у відверненні шкоди, яка загрожує державі з боку винної особи [227, s. 27]. Враховуючи вищенаведене, у кримінально-правовій літературі XIX – початку XX ст. виділяли такі теорії, що обґрунтовують покарання інтересами держави:

1) *Теорія залякування.* Згідно з положеннями цієї теорії покарання є справедливим лише тоді, коли воно здатне відвернути людину від вчинення злочину. Залежно від того, який фактор слугує відлякуванню злочинця від вчинення злочину, виділяли два види цієї теорії:

– *теорія залякування у зв'язку з виконанням покарання.* Її представники – Гаetano Філангері, Карл Гмелін – вважали, що покарання буде справедливим лише у випадку, якщо воно зможе відлякати інших від вчинення злочину, незважаючи на те, знала особа до вчинення злочину про покарання, яке їй загрожує чи ні.

– *теорія залякування у зв'язку з загрозою застосування покарання (або, як її ще називали теорія залякування у зв'язку із психологічним примусом).* Її представники, найвідомішим серед яких був Ансельм Фейєрбах, вважали, що застосування покарання може бути справедливим лише тоді, коли особа, до якої воно має застосовуватися, знала перед вчиненням злочину, що їй загрожує це покарання, однак цей факт не відлякав її від його вчинення [261, s. 21–22].

2) *Теорія запобігання.* Представники цієї теорії (Ієремія Бентам, Карл Грольман та ін.) виходили з позиції, що покарання тільки тоді стає справедливим,

якщо воно веде до запобігання вчиненню у майбутньому злочинів, і особою, до якої воно має бути застосоване за уже вчинений злочин, й іншими особами. Виділяли два види цієї теорії: 1) теорія загального запобігання; 2) теорія загального та спеціального запобігання [156, с. 33].

– *теорія загального запобігання*. Її творцем був Карл Грольман. Він вбачав у кожному злочинцю особу, небезпечну для правового порядку у суспільстві, яка вселяє страх у інших членів суспільства, що і в майбутньому захоче його порушити. Цей страх надає державі право призначати злочинцям такі покарання, які відбирали б або бажання, або фізичну можливість вчиняти нові злочини. Зазвичай держава має застосовувати такі види покарань, які справляють на осіб, до яких вони застосовуються, вплив у напрямку їх виправлення, тобто відбирати бажання у майбутньому вчиняти нові злочини [261].

– *теорія загального та спеціального запобігання*. Її творцем був Ієремія Бентам. Він вважав, що застосування покарання повинно: 1) відбирати у всіх громадян бажання вчиняти злочини (загальне запобігання); 2) забезпечити, щоб засуджена особа не вчиняла у майбутньому злочинів (спеціальне запобігання). До досягнення першої мети веде загроза застосування покарання, а другої – його виконання, яке має відбирати у засудженої особи або фізичну можливість вчиняти нові злочини або бажання їх вчиняти.

3) *Теорія опосередкованого захисту*. Представники цієї теорії (Ернест Шульц, Крістоф Мартін, Фауст Хеліе та ін.) вважали, що злочин спричиняє шкоду державі, яка полягає у послабленні поваги до права. Покарання ж має на меті запобігати цій шкоді, пробуджуючи у кожного громадянина переконання, що він не може, не завдаючи самому собі шкоди, порушувати законів держави [261, с. 23].

Негативною стороною цієї групи теорій є те, що в злочині вони вбачали не причину, яка обґрунтовувала справедливість покарання, а захід, спрямований на те, щоб забезпечити державі певну користь. Враховуючи це, при застосуванні цих теорій міра покарання залежить не від тяжкості вчиненого злочину та розміру

завданої ним шкоди інтересам потерпілої особи, що знаходяться під охороною права, але від потреби держави у досягненні певної користі.

Теорії, що обґрунтовують покарання інтересами злочинця. Згідно з положеннями цих теорій покарання є справедливим, якщо воно здатне принести користь злочинцю, яка буде більшою, ніж завдана йому внаслідок застосування до нього покарання шкода. До цих теорій належать: теорія договору та теорія виправлення [172].

– *Теорія договору.* Її автором був Йоганн Фіхте. Причиною виникнення держави та правового порядку Фіхте вважав укладення політичного договору (договір, укладений між громадянами та керівництвом держави). У цьому договорі громадяни покладають на державу обов'язок забезпечення їм правового захисту за умови, що вони будуть дотримуватись законів держави. Особа, що вчинила злочин, не дотрималась цього договору, а тому звільняє державу від будь-яких обов'язків щодо себе. З огляду на це така особа повертається до природного стану, тобто способу життя, позбавленого правового захисту з боку держави. Укладаючи політичний договір, громадяни це передбачили і тому уклали з державою додатковий договір, згідно з яким залишили за собою у випадках порушення законів держави право на відбуття покарання, яке надає можливість (без загрози для суспільної безпеки) винній особі з плином часу повернути собі втрачений у зв'язку з вчиненням злочину правовий захист держави. Тому покарання є не шкодою для злочинця, яку він зазнає від держави, а навпаки, добром, яке він має право вимагати від держави.

– *Теорія виправлення.* Її авторами були Крістіан Стельзер та Карл Рьодер. Згідно з її положеннями єдиною підставою для визнання покарання справедливим, є його здатність до виправлення засудженої особи. Виправлення для злочинця є великою користю, враховуючи яку, можна визнати справедливою будь-яку шкоду, якої йому завдає покарання.

Недоліком цієї групи теорій є, перш за все, те, що вони ставлять інтереси окремого індивіда вище загальних, що є неприйнятним з точки зору права. Що ж стосується теорії виправлення, то вона залишає відкритими цілу низку питань: як

визначити, що для особи є необхідним для виправлення і що робити з особами, яких неможливо виправити [172].

Теорії, що обґрунтовують покарання інтересами права. Ці теорії розглядають злочин, як діяння, що завдає шкоду правовому порядку у суспільстві, а покарання є справедливим, якщо воно компенсує цю шкоду. До найвідоміших представників цієї теорії належали Карл Велькер та Карл Хіп.

Як зазначав Карл Велькер, злочин завдає лише моральної шкоди правовому порядку у суспільстві. Засобом компенсації цієї шкоди є покарання.

Вчений вважав, що покарання буде справедливим лише тоді, коли воно здатне привести до досягнення такої мети:

- 1) морального виправлення злочинця;
- 2) відновлення довіри з боку інших членів суспільства до злочинця;
- 3) повернення членам суспільства послабленої чи втраченої поваги до норм законів;
- 4) повернення потерпілому поваги до правового порядку [172].

Другий визначний представник цього напрямку Карл Хіп обстоював позицію, що наслідком злочину не може бути лише моральна шкода, яку ми не можемо чітко виміряти. Він зазначав, що поряд із моральною шкодою злочин наносить суспільству і матеріальні втрати (наприклад, вбивство, жертва якого у майбутньому могла б стати відомим винахідником). За його словами, найсправедливішим є покарання, яке повністю відшкодовує завдану злочином шкоду, але водночас він зазначає, що визначення міри такого покарання належить лише Богу. Людині ж належить право визначати міру справедливого покарання. Справедливим є покарання, якому притаманні такі ознаки: 1) воно повинно відповідати виду вчиненого злочину; 2) повинно бути здатним відшкодувати хоча б половину завданої злочином шкоди; 3) повинно бути здатним до виправлення винної особи.

Однак у цій теорії не враховано того, що шкода, нанесена злочином, не підлягає виправленню, а лише створює для держави обов'язок дати можливість злочинцю спокутувати цю шкоду шляхом призначення йому покарання.

Мішані теорії про покарання. Відповідно до положень цих теорій справедливе покарання одночасно повинно бути і відповіддю на злочин, який вчинила особа, до якої воно має бути застосоване, і засобом до досягнення певної мети. З огляду на те, як представники цих теорій про покарання розглядали поєднання ідеї відплати з поглядами корисності покарання, ці теорії можна поділити на два види: 1) теорія користі в межах абсолютної справедливості; 2) теорія абсолютної справедливості в межах поглядів користі [261, s. 325].

– *Теорія користі в межах абсолютної справедливості.* Найвідомішими її представниками були Генріх Аберг, Йоган Вірт, Альберт Бернер, Едмунд Кшимуський. Вони вважали, що в ідеї відплати уже закладена мета, що полягає у досягненні певної користі, тому покарання, що відповідає цій ідеї, є також і корисним. Також вони зазначали, що ідеї відплати відповідає покарання, яке є пропорційним вині злочинця та тяжкості вчиненого ним злочину. Саме таке покарання приносить користь і державі й суспільству, і самому злочинцю, оскільки воно, з одного боку, викликає у винної особи почуття, що вона вчинила погано, а з іншого – і в неї, і в інших осіб пробуджує переконання, що з кожним злочином поєднане певне обмеження, що відповідає його тяжкості та накладається на винну у його вчиненні особу [213].

– *Теорія абсолютної справедливості в межах користі.* Представники цієї теорії (Йоган Герbart, Пелегріно Россі, Йозеф Ортолан, Людвіг фон Бар) вважали, що для того, щоб держава могла справедливо призначати покарання будь-якій особі, потрібно, щоб ця особа на нього заслужила, тобто, щоб воно було наслідком вчиненого нею злочину, а також, щоб її засудження могло принести певну користь державі, суспільству та винній особі.

Проаналізувавши вищенаведене, можемо виділити три поняття покарання:

1) Покаранням в найширшому розумінні вважалось кожне обмеження, що застосовувалось до особи, у зв'язку з вчиненням нею суспільно небезпечного діяння. Під поняття покарання у даному розумінні підпадало також і “природне покарання” Еммануїла Канта [233, s. 289–290].

2) У вузькому значенні під покаранням розуміли тільки те обмеження, яке застосовувалось за вчинення протиправного діяння до особи тими органами чи особами, яким була надана над нею влада [233, s. 283]. Але поряд з кримінальним покаранням це розуміння покарання включало також і дисциплінарне і педагогічне покарання. Під *дисциплінарним покаранням* розуміли застосування до винної особи, за розпорядженням керівника, заходів дисциплінарної відповідальності, що передбачені трудовим законодавством, у зв'язку з вчиненням нею дисциплінарного проступку, що полягав у порушенні службових повноважень [255, S. 72–74]. *Педагогічне покарання* слугувало способом перевиховання осіб, винних у вчиненні шкільних та домашніх проступків та прищеплення їм почуття обов'язку. Під шкільними та домашніми проступками розуміли порушення етичних правил поведінки в навчальних закладах і в сім'ї. Проте кримінальне, дисциплінарне та педагогічне покарання відрізнялися і за видом діянь, за вчинення яких вони застосовувались, і особами, до яких вони застосовувались, а також процедурою призначення.

3) Існувало ще одне поняття покарання, що було менш обширним, ніж два попередніх і відповідало природі кримінального права. В цьому спеціально кримінальному понятті під покаранням розуміли лише те обмеження, що з волі держави і за обвинувальним вирокom суду, який набрав законної сили, застосовувалось до особи, яка вчинила кримінально каране діяння. Таке покарання ще називали судовим [172].

З викладеного можна зробити висновок, що покарання було відплатою за шкоду, яку злочин завдав інтересам, що знаходяться під охороною права. За своєю сутністю дана відплата була обмеженням прав, яке держава накладала на злочинця. Як обмеження, що було відплатою за злочин, покарання саме по собі було негативним явищем, і тому могло бути обґрунтоване лише необхідністю свого застосування. Тобто покарання було заходом примусу, який зазнавав злочинець у зв'язку з вчиненням протиправного діяння [202, s. 23–24].

З огляду на сутність та мету, покарання повинно було бути: 1) корисним та 2) справедливим. Сутність корисності покарання полягала у тому, що покарання

повинно було бути: 1) прикладом (тобто відлякувати від вчинення протиправних діянь у майбутньому) та 2) здатним до виправлення винної особи.

Справедливість, як важливий елемент сутності покарання, полягала у тому, що воно повинно було бути:

1) *індивідуальним* – покарання мало стосуватися лише винної особи, і не зачіпати інтересів осіб, які її оточують. Цей погляд сформувався під впливом епохи Просвітництва тільки у XVIII ст. До цього часу поряд з злочинцем при вчиненні політичних злочинів відповідала і його родина, а також зберігалася загальна конфіскація майна. Австрійський кримінальний кодекс 1852 р. у § 31 наголошував на тому, що покарання, не могло стосуватися нікого іншого, окрім злочинця, що було нормативним закріпленням цієї ознаки покарання. Але, виходячи з практики, жодне покарання не було індивідуальним, оскільки опосередковано зачіпало також і інтереси всієї сім'ї злочинця [261, s. 166–167].

2) *покарання повинно відповідати тяжкості скоєного винною особою кримінально караного діяння* – вирішення даного питання залежало від рівня розвитку суспільства та культури, оскільки за скоєння одного і того ж кримінально караного діяння у різний час і у різних суспільствах загрожувало не одне і теж покарання. Наприклад, за Кримінальним кодексом Марії Терезії 1768 р. за крадіжку особу карали смертною карою, яка виконувалась через повішення, а відповідно до норм кримінального кодексу 1852 р. (§ 178, 179) за скоєння даного злочину особа каралась тяжким ув'язненням [172].

3) *диференційованим* – покарання повинно враховувати різні форми вини. У кодексі повинна також бути встановлена верхня та нижня межа покарання, і в цих межах судді надавалась свобода вибору покарання за вчинений злочин. При цьому виборі, суддя повинен враховувати індивідуальні особливості злочину (пом'якшуючі та обтяжуючі обставини) [172, с. 291–292].

Щодо наукової теорії, на якій ґрунтувалась мета покарання відповідно до норм кримінального кодексу 1932 р., то проаналізувавши його положення, ми можемо зробити висновок, що у ньому застосовувалися різні теорії, а саме теорія виправлення, відплати та залякування.

Наприклад кодекс передбачав, що у випадку вчинення злочину, за який було передбачене покарання у вигляді ув'язнення, строк такого міг бути зменшений, у випадку, якщо було декілька пом'якшуючих обставин, які вказували на швидке виправлення злочинця. Тобто у даному випадку кодекс застосовував теорію виправлення.

Кримінальним кодексом 1932 р. також було встановлене загальне правило, відповідно до якого кожне кримінально каране діяння своїм наслідком повинно мати покарання винної особи. У даному випадку кодекс застосовував теорію відплати.

Теорія залякування підтверджується наявністю норм про можливість збільшення строку тимчасового ув'язнення у випадку наявності обтяжуючих обставин та про можливість посилення ув'язнення.

Класифікація покарань.

Під час застосування польського кримінального кодексу 1932 р. виділяли три основні класифікаційні ознаки для поділу кримінальних покарань: 1) рівень суворості покарання; 2) порядок призначення покарання; 3) вид прав особи, яких позбавляло або які обмежувало покарання [210, с. 99].

Поділ кримінальних покарань за рівнем їх суворості. З погляду на цей критерій сформувались дві класифікаційні системи: 1) двоступенева; 2) треступенева, такий поділ залежав від того, за ступенем тяжкості кримінальний кодекс поділяв кримінально карані діяння на дві чи три групи.

Двоступеневий поділ був найдавнішим. Він сформувався ще в римському праві (за римським правом, усі покарання поділялись на дві групи – смертні покарання (смертна кара шляхом розп'яття на хресті, спалення, чи віддання на з'їдання диким звірам; позбавлення волі; тяжкі та менш тяжкі роботи в копальнях; засудження на боротьбу з тваринами чи на гладіаторські бої) та не смертні покарання (вигнання з певних територій; заборона покидати місце свого перебування; тимчасові публічні роботи; різні тілесні покарання; конфіскація майна; штраф)). Давнє німецьке право також дотримувалось даної системи поділу (покарання поділялися на болісні (ті покарання, які спричиняли смерть людини

або завдавали їм фізичних страждань) та не болісні (ув'язнення на певний строк та штраф)). Даний поділ зустрічався також і у нідерландському кримінальному кодексі 1881 р. та італійському кримінальному кодексі 1889 р., які поділяли кримінально карані діяння на злочини та проступки [172].

Треступеневий поділ зустрічався у французькому кримінальному кодексі 1810 р., баварському кримінальному кодексі 1861 р., німецькому кримінальному кодексі 1871 р. та пруському кримінальному кодексі 1851 р., які поділяли кримінально карані діяння на тяжкі злочини, нетяжкі (звичайні) злочини та проступки [225, s. 54].

Польське кримінальне право застосовувало двоступеневий поділ, який полягав у поділі кримінально караних діянь на злочини та проступки (арт. 12 кодексу).

При цьому, ще у часі прийняття кримінального кодексу 1932 р., окрема увага приділялася «правопорушенням», як окремій категорії протиправних дій, норми щодо яких були уніфіковані у спеціальному законі "Закон про правопорушення" („Prawo o wykroczeniach”), який був прийнятий також у 1932 р.

Зазначена традиція та підхід були підтримані, а в подальшому стали підставою для прийняття у 1971 р. Кодексу Правопорушень, який діє в сучасній Польщі і сьогодні.

Мета відокремлення злочинів від правопорушень полягала у тому, щоб підкреслити характер останніх, щодо порядку їх вчинення.

Так, вчинення правопорушення, як правило, не було пов'язане з моральним засудженням, характерним для більшості злочинів.

3.3. Система покарань за Кримінальним кодексом Польщі 1932 р.

Усі кримінальні покарання, які застосовувались до винної особи? поділялися за порядком призначення на ***основні покарання та додаткові покарання***.

Так, за кримінальним кодексом Польщі 1932 р. основні покарання (“kaгу

zasadnicze”) були самостійними, а додаткові (“każy dodatkowe”) тільки, як доповнення перших, в разі засудження за основним покаранням.

В свою чергу, додаткові покарання не могли існувати без основних. Враховуючи історію основних покарань, такі стосувались засудженого в частині найважливіших благ (життя, волі), додаткові покарання перш за все стосуються соціального становища і мають яскраво виражений характер забезпечення суспільства від негативного впливу. Додаткові покарання є тільки додатком і не носять самостійного характеру [82, с. 188]

Результатом застосування кожного покарання було настання певних негативних наслідків для засудженої особи. Ці наслідки називались правовими наслідками притягнення до кримінальної відповідальності. Під *правовими наслідками притягнення до кримінальної відповідальності* розуміли обмеження прав особи, яке застосовувалось до неї після засудження її до відбуття основного покарання за вчинення кримінально караного діяння.

Поділ кримінальних покарань в залежності від виду прав особи, яких вони позбавляли або які вони обмежували. Залежно від виду прав особи, яких вони позбавляли або які вони обмежували, виділяли чотири види основних покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 року (арт. 37)

1. смертна кара («kara śmierci»)
2. ув'язнення (позбавлення волі) («kara więzienia»)
3. арешт («kara aresztu»)
4. штраф (грошове покарання) («grzywna») [56].

Обвинувальний вирок суду мусив містити основне покарання та необов'язково мав застосовувати додаткове покарання.

Збереження в майбутньому кримінальному кодексі смертної кари супроводжувалось постійними дискусіями про доцільність в польському суспільстві. Потрібно звернути увагу на те, що розглядаючи проєкт в Сеймі, думки з приводу смертної кари були різними і лише в третьому читанні проєкту Сейм більшістю голосів вніс смертну кару до переліку основних видів покарань, що стало підставою для думок авторів проєкту про те, що

незважаючи на погляди науковців та гострі обговорення, смертну кару відновлено в проєкті завдяки збільшенню кількості депутатів, які проголосували за таке покарання [94, с. 13].

Схожою була ситуація і у визначенні мінімального строку позбавлення волі, як виду кримінального покарання. Зокрема вступний проєкт передбачав, що мінімальний строк покарання у вигляді позбавлення волі не міг бути коротшим, як один рік і більшим як двадцять років, якщо закон не передбачав за вчинене довічне позбавлення волі [55].

Ю. Макаревич покликаючись на правових експертів зі Львова зазначав, що мінімальний строк позбавлення волі, не менший за один рік, на практиці призведе до того, що право суду до надзвичайного пом'якшення покарання лише у виняткових випадках стане не винятком, а правилом, оскільки дуже часто буде потреба призначати покарання у вигляді позбавлення волі менше ніж на один рік.

У своїх коментарях польський криміналіст В. Маковський зазначав, що розробники кодексу цілком свідомі того, що короткотермінові строки позбавлення волі загалом неефективні, про що свідчить практика їх застосування в ХІХ ст. Але збільшення мінімального строку позбавлення волі до одного року поставило б за необхідність встановлення нібито перехідної форми покарання у вигляді позбавлення волі нижче одного року, виходячи з чисто пенітенціарних завдань [57, с. 55-56].

Покарання у вигляді позбавлення волі складалось тільки із ув'язнення та арешту, що було за досвідом Голландії та Норвегії, при цьому фактично автори проєкту не вважали арешт ідентичним позбавленню волі, оскільки такий вид покарання на їх думку не мав виправного характеру та призначався з метою простої ізоляції особи без необхідності застосування до неї в пенітенціарних закладах цілої системи виправлення. Мінімальний термін позбавлення волі (ув'язнення) становив 6 місяців, максимальний 15 років. Розробники польського Кримінального кодексу стали з самого початку на позицію раціональної пенітенціарної системи та індивідуалізації не лише призначення, а й відбуття покарання. Покарання у вигляді позбавлення волі мало на меті обмеження прав і

свобод людини.

Покарання у вигляді штрафу вимірювалось в межах від 5 до 200 тис. злотих [133, с. 40]. Таке покарання застосовувалось самостійно та додатково із покаранням у вигляді позбавлення волі [82, с. 442].

Багато поглядів стосувались залишення покарання у вигляді штрафу, оскільки таке не було покаранням, пов'язаним з позбавленням волі, однак не застосовувалось до тяжких злочинів [133, с. 168].

Закріплюючи положення, пов'язані зі штрафами, на думку Ю. Макаревича, кодекс мав враховувати два моменти: перший, згідно якого потрібно було уникати покарання, пов'язаного з позбавленням волі, у максимально широкому колі випадків вчинення злочинів невеликої тяжкості; другий, що забезпечені люди могли не відчувати негативного матеріального впливу у разі призначення штрафу у невеликому розмірі. Так, наприклад, штраф у розмірі кількох сотень злотих жодним чином не вплинув би на матеріальне становище особи, яка витрачає 50 000 злотих на рік на утримання оранжереї екзотичних рослин [133, с. 133].

Відповідно до арт. 43 у разі неможливості сплатити штраф або у випадку, якщо його сплата могла призвести до тяжкого матеріального становища засудженого, суд мав замінити штраф роботою, вибираючи на власний розсуд працю на волі або ж працю у будинках примусової праці. Штраф міг бути також замінений арештом.

Додаткові покарання були відомі з інших кодексів, але польський кодекс 1932 р. обмежив такі до наступних, перелік яких арт. 44 був вичерпний:

- 1) втрата громадянських прав («*utrata praw publicznych*»);
- 2) втрата прав почесного громадянства («*utrata obywatelskich praw honorowych*»);
- 3) втрата права професійної діяльності («*utrata prawa wykonywania zawodu*»);
- 4) позбавлення батьківських прав чи опікунських («*utrata praw rodzicielskich lub opiekuńczych*»);

5) конфіскація майна та активів («przepadek przedmiotów majątkowych i narzedzi»);

б) оголошення вироку в пресі («ogłoszenie wyroku w pismach») [59].

Головною метою додаткових покарань була охорона суспільства від злочинця, а не завдання йому обтяжень за скоєний злочин, оскільки в такому разі такі наближались до запобіжних заходів. Додаткове покарання несло усі наслідки засудження, які включав в себе вирок суду у кримінальній справі [54].

Додаткове покарання у вигляді втрати прав громадянських було найважливішим та ієрархічно найвищим, тобто найсерйознішим. Це покарання розуміло під собою втрату активного та пасивного виборчого права до законодавчого органу влади, органів місцевого самоврядування та інші установи публічного права, втрату статусу державного службовця та посад, а також можливість їх отримати [54].

Втрата почесних прав включає в себе втрату почесних звань і нагород, а також можливість отримати їх. Як правило ця втрата поєднана з попередньою, оскільки обидві виключали засудженого із суспільного життя, забирали титули, посади та нагороди, які вимагають суспільної довіри. Обидві втрати були надані в якості факультативній чи обов'язковій. В обов'язковому порядку ці покарання використовувались в разі засудження на смертну кару або довічне позбавлення волі за злочини державної зради та вчинені з метою отримання прибутку. Факультативно суд міг застосувати це покарання в разі засудження до тюремного ув'язнення за будь-який інший злочин, вчинений з метою отримання прибутку або інших корисливих та низьких спонукань.

Зазначене покарання суд застосовує у разі засудження до смертної кари чи довічного ув'язнення, позбавлення волі за злочини проти зовнішніх інтересів держави чи міжнародних відносин, позбавлення волі за інші злочини, пов'язані з власною вигодою (корисливі) [172, с. 193].

Втрата прав наступала з набрання вироком законної сили.

Суд міг оголосити вирок в пресі, що є додатковим, факультативним покаранням, за кошт засудженого, якщо злочин був вчинений шляхом видання

книжок, статей чи іншої друкованої продукції [12, с. 200].

Отже, з аналізу польського кримінального кодексу 1932 р. та практики його застосування на західноукраїнських землях ми можемо зробити висновок, що під покаранням у цьому кодексі розуміли захід державного примусу, який призначався за обвинувальним вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінально караного діяння, і полягав у втраті або обмеженні прав і свобод засудженого та який мав бути справедливим і корисним як для засудженого, так і для інших осіб.

Система покарань - вичерпний, загальнообов'язковий перелік визначених за змістом видів покарань, що характеризуються внутрішньою єдністю та узгодженістю. Система конкретно визначених за змістом покарань давала суду можливість при застосуванні покарання здійснити його індивідуалізацію, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та інші обставини, які впливають на кваліфікацію вчиненого.

Розвиток інституту покарання у галузі кримінального права в Польщі відбувався з урахуванням нових соціально-економічних і політичних відносин та правової ситуації, що мала місце у цій сфері.

Як зазначав Ю. Макаревич, кримінальний кодекс 1932 р. чітко закріплював тенденцію до ухилення від застосування покарання у виді позбавлення волі. У випадку альтернативи: арешт чи штраф, перевага надавалась штрафові, при цьому, формувався принцип «не можеш сплатити штрафу — відпрацюй його».

У 1932 р. в Польщі суди винесли 750 тис. вироків, а у 1936 р. зменшилось до 526 тис. вироків [182, с. 568]. У місяцях позбавлення волі у 1932 р. перебувало 38 тис. осіб, а у 1939 р. – 71 тис. осіб, що свідчило про збільшення кількості вироків судів, які застосовувались як покарання позбавлення волі [182, с. 568].

У 1937 р. серед вироків, винесених судами на основі кримінального кодексу Польщі 1932 р. 50 % становили покарання за майнові злочини (крадіжки, грабежі, розбої, шахрайство) 16% - злочини проти публічного

порядку управління, 10% - злочини проти влади, 8% - злочини проти життя і здоров'я, 1% - державні злочини. У 1933-1937 рр. виконання 42% вироків було призупинено, а 10% - виконання було скасовано [236; 243]. Серед засуджених злочинців не менше 30% складали рецидивісти. Серед покарань 57% складав арешт, а позбавлення волі – 28%. Смертна кара у 1931 р. як покарання була застосована у 38 судових вироках, у 1933 р. – у 8 судових вироках, а у 1937 р. – у 14 судових вироках [236; 243]. Під час великого терору в УРСР у 1937–1938 рр. в судовому та позасудовому порядку через рішення так званих «двійок» і «трійок» було засуджено 198918 осіб, з яких близько 2/3 – до смертної кари. Решту було відправлено до в'язниць і таборів на тривалі терміни ув'язнення 10, 15, 20, 25 років позбавлення волі. Інші покарання становили менше 1%, а звільнено від покарання 0,3%. Так, у Києві 19 травня 1938 р. у в'язницях Києва було розстріляно 563 людини [165]. Це не враховуючи Голодомору, масових судових та позасудових репресій, депортацій проведених у Радянському Союзі і в інші роки під час правління радянського диктатора Йосипа Сталіна.

Значну частину злочинів становили державні злочини у 1924 р. було засуджено 194 особи за державні злочини, у 1928 р. їх кількість зросла до 1200 осіб, а у 1937 р. – 3755 осіб. Переважну кількість осіб, засуджених за державні злочини складали члени Комуністичної Партії Польщі, Комуністичної партії Західної України та Організації Українських Націоналістів [236; 243].

Тенденція лібералізації (гуманізації) кримінальних покарань у міжвоєнній Польщі не стосувалася так званих «політичних злочинів».

Окрім тюрем у Речі Посполитій декретом президента Польщі І. Мосціцький у червні 1934 р. було створено концтабір Береза Картузька. У 1934 р. тут перебувало 200 осіб, влітку 1939 р. близько 3 тис. осіб, а у вересні 1939 р. вже близько 7 тис. осіб, з яких 4,5 тисяч українці. До ув'язнених застосовувались тортури. Серед ув'язнених українців були члени Організації Українських Націоналістів та Комуністичної партії Західної України [148, с. 226].

Концтабір планувався як тимчасовий на один рік, про він проіснував до початку Другої світової війни. Головною метою ув'язнення у Березі Картузькій

було морально-психологічно зламати осіб, які «загрожують безпеці, спокоєві та громадському порядку», щоб вони не могли наносити шкоду державній владі та порядку управління.

Ув'язнення здійснювалося на підставі постанови відділення поліції без суду і слідства. Затриманих утримували три місяці, потім відпускали, пропонуючи підписати «покаянну розписку». У випадку відмови затриманого знову продовжували термін перебування у Березі Картузькій на три місяці. Заборонялось вживати термін «в'язень» і відповідно арештовані були позбавлені частини прав, якими користувалися в'язні.

Берега Картузька була табором суворого режиму. Заарештованим заборонялось вчиняти якісь самостійні дії без згоди табірної адміністрації. У відносинах з табірною адміністрацією вони повинні були бути чемними та бездоганно слухняними. Будь-який спротив суворо карався. У камері дозволено було сидіти лише на підлозі. Усі арештовані кожного дня мали по 10 годин виконувати важку фізичну працю. За будь-яку найменшу провину передбачалось суворе покарання – тижневий карцер з обмеженням харчування. Наглядачі в Березі-Картузькій відзначались садизмом та жорстокістю по відношенню до в'язнів українців. До фізичних катувань додавалась заборона розмовляти українською мовою [131].

3.3.1. Основні покарання та особливості їх виконання

Злочинність у міжвоєнній Польщі була досить високою. За деякими злочинами, зокрема, майновими та кількістю вбивств, Польща посідала перше місце серед європейських країн. Протягом 1924-1934 рр. кількість вбивств зросла на 60% [70, с. 409-410].

Так, станом на 1926 рік у Польщі було 21 067 рецидивістів, з яких 1 116 — у віці 18 років і більше, що притягалися до кримінальної відповідальності понад шість разів, а 1927 року цих осіб уже стало 1965 [70, с.417].

Найсуровішим основним покаранням за вчинення тяжких злочинів у польському кримінальному кодексі 1932 р., була смертна кара, визначена арт. 37,

Розділу VI.

Ю. Макаревич був поміркованим прихильником смертної кари, якій, як покаранню приділяв багато уваги та поділяв певні сумніви, які точились з приводу цього, однак керуючись виключно політично-кримінальними поглядами, виступав за його місце у кримінальному кодексі.

Досліджуючи польське кримінальне право, науковець зазначав, що смертна кара з'явилася в Польщі одночасно з самим правом, як найперша міра покарання [227, s. 171]. Підкреслював також, що це найдавніша форма покарання, оскільки є найпростішою та найбільш повно представляла помсту суспільства.

Звертав увагу на те, що жодне інше покарання не має такої сильної та миттєвої реакції, впливу на психіку людини через страх втрати життя. Макаревич звертав увагу на те, що смертна кара крім покарання містить у собі ліквідацію злочинця.

На IX засіданні Кримінального відділу Кодифікаційної Комісії було представлено запитання «чи запроваджувати смертну кару» [41].

Разом з цим, не всі члени відділу кодифікаційної комісії погоджувалися з такими поглядами, зокрема А. Могільницький визнав, що за виняткових обставин покарання у вигляді смертної кари потрібне, як засіб боротьби держави з надзвичайно небезпечними злочинцями: то є стан «війни з внутрішнім ворогом, а в час війни придатні і такі засоби, які заслуговують осуду в мирний час», тобто вважав допустимим таке покарання лише у певних винятках, коли можливість її застосування буде обумовлено законом щодо злочину, вчиненого за надзвичайних обставин [41].

Думки Е. Кшимуського зводились до того, що смертна кара є найрезультативнішим карним засобом спеціальної превенції, оскільки звільняє державу і суспільство від злочинця і одночасно є успішним засобом загальної превенції, бо поширює погрозу і завдяки цьому відлякує, тобто допускав необхідність смертної кари не лише у виняткових умовах, а й у звичайних умовах [41].

Е. Раппапорт виступив принципово проти смертної кари в звичайних умовах, водночас підтримував думку В. Маковського, що смертну кару можна допустити лише у виняткових випадках і лише стосовно деяких злочинів. На думку Е. Раппапорта, позбавлення волі може сприйматися як більш тяжке покарання, ніж смертна кара, коли місця відбуття покарання не відповідають своєму призначенню, в світлі цього, останній критично оцінював теоретичні розробки учених Німеччини, які вважали, що смертна кара є значно гуманнішою мірою покарання, аніж довічне позбавлення волі, яке нібито призводить до «звироднення особистості». В. Міклашевський не заперечував проти введення в проєкт смертної кари як покарання. З метою невинного застосування цього покарання, пропонував зазначити його в кодексі, як альтернативне [41].

Наведене дає підстави для висновку, що думки науковців стосовно запровадження до кодексу смертної кари, як покарання не були одностайними.

Голова відділу Ф. Новодворський звертав увагу колег на те, що в час їхньої дискусії польський Сейм приймав закон про розширення діяльності надзвичайних судів і щодо злочинних військових дій, передбачаючи за них смертну кару, як покарання. Ф. Новодворський категорично виступив проти будь-яких процесуальних перешкод до широкого застосування смертної кари, що, на його думку, могло призвести до фікції цього покарання [41].

Ю. Макаревич у своєму виступі не лише підтримав головну думку Ф. Новодворського щодо запровадження в кодексі смертної кари, а й висловився про необхідність надати суддям широкі можливості самим, враховуючи конкретні пом'якшуючі обставини, замість смертної кари застосовувати інше покарання, оскільки позбавлення суддів цього права призведе до того, що «суди присяжних навіть винних часто будуть виправдовувати» [41].

Незважаючи на більшість голосів та прийняття ухвали про внесення в проєкт кримінального кодексу, як основний вид покарання смертну кару, така не була включена в проєкт за наслідками голосування у другому читанні,

оскільки кількість противників (із складу депутатів) смертної кари переважала, однак завдяки збільшенню кількості депутатів, які висловлювались за таке покарання, у третьому читанні проєкту, Сейм більшістю голосів все ж зміг внести смертну кару до переліку видів основних покарань.

Питанню суті смертної кари був присвячений лише один артикул, який визначав, що смертна кара виконувалась шляхом повішення (арт. 38).

Поряд зі смертною карою не застосовувалось іншого основного покарання, які були визначені арт. 37 кримінального кодексу Польщі 1932 року (арт. 33).

При цьому, арт. 47 передбачав обов'язок винесення судом рішення про втрату публічних прав та громадянських почесних прав у разі засудження до смертної кари чи довічного ув'язнення.

Втрата прав наступала з часу набрання вироком законної сили, застосовуючи смертну кару, суд виносив рішення про втрату прав назавжди (арт. 52), у інших випадках втрата прав мала строковий характер [59].

Відповідно до норм польського кримінального кодексу 1932 р. смертна кара, як альтернатива, була передбачена за вчинення таких злочинів.

Злочини проти держави (Розділ XVII).

Згідно арт. 93 кримінального кодексу Польщі 1932 р. усіх хто намагалися позбавити польську державу незалежності чи зазіхали на її територію підлягали кримінальній відповідальності шляхом ув'язнення не менше ніж на 10 років або на довічно чи смертній карі. Не зважаючи на те, що закон не містив у собі такого вислову, але в понятті зазіхання йшла мова про насильницькі дії. Відокремлення території полягало у тому, що така мала перестати бути складовою польської держави.

Злочин передбачений цим артикулом був доконаний, коли суб'єкт вчиняв відповідні дії щодо об'єкту злочину, тому дії, які при іншому злочині становлять тільки замах, згідно артикулу 93 були закінченим злочином, відтак він належить до групи злочинів у яких замах на злочин відсутній.

Артикулом 94 кримінального кодексу визначалось, що посягання на життя

чи здоров'я президента Республіки Польща підлягало покаранню шляхом ув'язнення на строк не менше ніж на 10 років, довічно або смертній карі [59].

Посягання полягало у діяльності проти життя чи здоров'я без обов'язкового досягнення відповідної цілі, оскільки кодекс не містив формулювання стосовно смерті чи заподіяння шкоди здоров'ю. Покарання застосовувалось за намагання усунути президента з поста не в порядку, який був визначений законом.

Злочин також був доконаний з часу діяльності, скерованої безпосередньо на мету, яка окреслена цим артикулом.

Відповідно до арт. 101 кодексу кримінальної відповідальності підлягав той, хто будучи громадянином Польщі, приймав обов'язки в армії ворога або від таких обов'язків не відмовився, навіть вступивши до ворожої армії та отримавши її громадянство.

При цьому, параграфом 2 цього артикулу визначалось, що злочинець, який бере участь у військових діях проти польської держави, підлягав ув'язненню не менше ніж на десять років чи довічно або смертній карі.

Суб'єктом цього злочину міг бути тільки громадянин Польщі. Злочин був індивідуальним, а злочинна діяльність можлива тільки в часі війни, яка вже розпочата, а не загрожує розпочатись. Артикул запроваджував кваліфікацію «військові дії», яка відповідає більш ширшому розумінню ніж служба зі зброєю в руках [59].

Кримінальній відповідальності згідно арт. 102, з можливістю застосування смертної кари, підлягав і той, хто не належачи до ворожої армії, здійснив збройні дії проти Республіки Польща.

Згідно арт. 225 вбивство людини каралось ув'язненням на строк не менший п'ять років чи довічного ув'язнення або смертною карою.

Вираз вбивство людини є скороченням, хто умисно завдає смерть людині. Кримінальний кодекс не знав поділу умисного вбивства на катування та вбивства. При цьому, негативний намір, мав бути доведений, безпосередньо через загальні засади доказування.

Прикладом застосування цієї статті була гучна справа, яка увійшла у історію

як «Варшавський судовий процес», у результаті якого С. Бандера був засуджений до смертної кари [83].

У період, коли Крайовим Провідником ОУН був Степан Бандера, важливим аспектом діяльності організації стали агітаційно-пропагандистські та бойові акції, на чому акцентують увагу документи «Літопису УПА». Ці акції мали на меті привернути увагу світової громадськості до нестерпного становища українців під зверхністю Польщі та СРСР. Так, 21 жовтня 1933 р. за наказом Крайового Провідника ОУН М. Лемик на знак протесту проти штучно організованого радянською владою голодомору в Східній Україні в 1932-1933 рр. вчинив «напад на советське консульство – атентат» на начальника канцелярії консульства СРСР у Львові А.Майлова [84]. 14 червня 1934 р. у Варшаві було вбито польського міністра внутрішніх справ Б.Перацького – головного пацифікатора Волині й Галичини. У зв'язку із цим поліція заарештувала багатьох членів ОУН, серед яких були Бандера, Стецько, Лебедь, Янів, Зарицька, Шухевич, Підгайний [129, с. 11].

Літопис УПА багато уваги приділяє судовим процесам над членами ОУН, які були арештовані по справі Перацького. Відомо, зокрема, що Бандеру звинувачено в тому, що саме він за дорученням Є.Коновальця дав ініціативу й наказ убити Перацького, а оборонцем його став доктор В.Старосольський. Спершу, як відомо, суд відбувався у Варшаві й увійшов в історію як «Варшавський судовий процес», у результаті якого Бандера був засуджений до смертної кари.

Продовження тієї справи відбувалося у Львові, її було названо «Спрavoю Бандери і товаришів», у травні-червні 1936 р. [129, с. 123]. Це була справа проти цілого Крайового Проводу ОУН, бо увесь провід заарештовано. Степана Бандеру було звинувачено у виконанні всіх терористичних актів, які були здійснені тоді.

Під час одного засідання Львівського судового процесу, можна спостерігати, яку шану віддавали всі С. Бандері, як провідникові, на його привітання при вході в зал судових зсідань, що в подальшому породило до

польських чиновників багато запитань на зразок: «Ви дивуєтесь, що український народ слухає Бандеру, коли самі віддаєте йому такі гонори - всі встаєте, коли він входить до зали судової розправи?» [129, с. 199], що свідчило про те, наскільки величним був авторитет і сам дух С. Бандери, коли навіть несвідомо йому віддавали честь ті, хто ненавидів його.

Результатом судових процесів стало засудження Степана Бандери до смертної кари, яка була замінена довічним ув'язненням [23; 24; 25]. У вересні 1939 року був звільнений у зв'язку з падінням Польщі. Українські націоналісти, засуджені на даних процесах, утримувались у найсуворіших місцях позбавлення волі у Польщі. До них відносились – монастир-тюрма Святий Хрест (функціонувала з 1884 р. по 1939 р.) біля м. Кельце. Сюди на довічне ув'язнення відправили в 1936 р. С. Бандеру та М. Лебеда, засуджених на Варшавському процесі проти Організації Українських Націоналістів.

Розділ XIII кримінального кодексу Польщі 1932 року визначав строки давності, а саме в статті 81 кримінального кодексу було зазначено, що не можна було розпочати (ініціювати) кримінальну справу, якщо злочин був скоєний понад двадцять років назад, у випадку якщо діяльність становила склад злочину за який загрожувала смертна кара чи довічне ув'язнення. Це ж стосувалось вироку, якщо з часу скоєння злочину минуло двадцять п'ять років (арт. 82).

Кількість вбивств у Польщі за 1924-1934 рр. зросла на 60% [181, с. 509-510].

За відповідні тяжкі злочини суди застосовували смертну кару: у 1931 р. - 38 разів, у 1933 р. - 88, у 1937 р. - 14; довічне ув'язнення отримували щорічно кількості осіб [82, с. 56-59].

Для більшої переконливості щодо позиції про необхідність смертної кари Ю.Макаревич, наводив приклад одного із засуджених Львівським судом Станіслава Стефанського, який притягався до кримінальної відповідальності за крадіжки 27 разів. Запитання науковця зводились до того, чи вірить хтось у те, що шістдесятилітня особа, яка ціле життя існувала за рахунок крадіжок і споріднених злочинів, після виходу із в'язниці перестане становити тривалу

загрозу для того середовища, в якому буде перебувати, однак дав сам відповідь про те, що для таких осіб у минулі століття суспільство мало засіб — смертну кару [259, s. 20-23].

Відтак, польська влада не відмовилася від застосування смертної кари не тільки тоді, коли йшлося про державну зраду, а й у багатьох інших випадках (за навмисне вбивство, особливо небезпечні злочини проти власності та ін.).

У випадках спеціально визначених кодексом, покарання у вигляді ув'язнення могло бути довічним, при цьому покарання у такому вигляді фактично втрачало свій виправний характер за виключенням можливості умовного звільнення після спливу п'ятнадцяти років ув'язнення.

Довічне ув'язнення часто передбачалося, як альтернативне покарання смертній карі (арт. 93, § 1, 2; арт. 94, § 1, арт. 101, §2, арт. 102, арт. 225 § 1) або поряд із покаранням ув'язнення на строк не менше десять років (ч. 2 арт. 94) або не менше п'яти років (арт. 106) і тільки тоді, коли закон чітко визначав можливість застосування такого.

Загалом кримінальний кодекс 1932 року передбачав дев'ять випадків, за яких покарання могло бути призначено у вигляді довічного ув'язнення.

У більшості це були дії, спрямовані на посягання функціонування держави чи органів виконавчої влади щодо повного та неупередженого урядування на території Польщі (наприклад насильницьке повалення устрою – ч. 2 арт. 93 КК; посягання на життя чи здоров'ю президента – ч. 1 арт. 94 КК) [59].

Довічне ув'язнення також було передбачене, як альтернативне покарання у злочинах щодо зовнішніх та міжнародних відносин Польщі.

Так, до довічного ув'язнення міг бути засуджений той, хто в часі війни діяв на користь ворога або на шкоду збройним силам Польщі чи її союзника, до довічного ув'язнення могла буди засуджена особа, яка брала участь у військових діях проти Польської держави (ч. 1 арт. 100, ч. 2 арт. 101 КК).

Разом з цим покарання у вигляді довічного ув'язнення було альтернативним, тобто суд на противагу такому міг призначити покарання у

вигляді ув'язнення на певний строк, при цьому покарання у вигляді ув'язнення за перелічені вище злочини призначалося на строк не менше десяти років, за виключенням артикулів 106, 225 кримінального кодексу, де нижня межа строку покарання була дещо нижчою та становила не менше п'яти років.

У випадку призначення покарання у вигляді довічного позбавлення волі, кодекс 1932 року передбачав обов'язкове застосування до винного позбавлення його публічних та громадянських почесних прав, наслідком чого була втрата винним пасивного та активного права щодо обрання в органи законодавчої влади, органи самоврядування та інших державних інституцій, можливості на участь у здійсненні правосуддя, посад та публічного становища (арт. 45), почесних звань, орденів та нагород (арт. 46), а також можливість їх повторного отримання [59].

Винна особа назавжди позбавлялася зазначених прав, а таке позбавлення наступало з часу набрання обвинувальним вироком суду законної сили.

Злочинці, засуджені до довічного позбавлення волі, мали можливість подати заяву про умовне дострокове звільнення від відбування решти призначеного покарання та скористатися інститутом скасування судимості [231].

Основні покарання та практика їх застосування за кримінальним кодексом 1932 р. міжвоєнної Другої Речі Посполитої відповідають загальним тенденціям розвитку кримінально-правової доктрини та матеріального кримінального права, насамперед звужено кола кримінальних покарань, їх гуманізації та відмови від кримінальних покарань, які залишилися у спадщину від австрійського та російського кримінального права другої половини XIX – початку XX ст. (наприклад, тілесних покарань). Ці тенденції виразно виявляються у такому покаранні як штраф. Згідно з кодексом 1932 р. штраф міг бути як основним, так і додатковим покаранням.

Штраф як основне покарання встановлювався при вчиненні злочинів проти сім'ї, до яких відносились бігамія (двоєженство, двошлюбність) [211, с. 170-179].

Відповідно до §1 арт. 42 штраф («кара гривнею») визначалась у розмірі від 5 до 200000 злотих. У Польщі в 30-х роках ХХ ст. заробітна плата кваліфікованого працівника становила 150 злотих на місяць. На думку Юліуша Макаревича метою штрафу як виду покарання було уникнення як покарання позбавлення волі, а штраф необхідно застосовувати у широкому колі щодо злочинів невеликої тяжкості [53]. Автори коментаря до кримінального кодексу Польщі 1932 р. С. Глясер та А. Могільніцкі писали, що штраф був більшою чи меншою мірою чутливим для засудженого, але не зіштовхував засудженого з життєвої дороги і не перетворювався на образливе покарання [49, s. 203-204].

Максимальний розмір штрафу, на думку К. Марисюка, згідно §1 арт. 42 Кримінального кодексу Польщі встановлювався не лише щодо випадків, коли штраф визначався єдиним або альтернативним покаранням, але й щодо випадків, коли йшлося про так званий кумулятивний штраф, тобто, коли останній присуджувався як додаткове до іншого покарання. Позбавлення волі згідно з артикулами 33, 42, 134, 135, 160 кримінального кодексу Польщі, розпорядженням Президента Республіки Польщі від 24 жовтня 1934 р. №851 "Про злочини проти безпеки Держави" передбачало можливість штрафу розміром 100.000 злотих, а у деяких випадках – необмежений розмір [133, с. 187]. Кримінальний кодекс Польщі згідно арт. 42 передбачав, що у випадку вчинення злочину з корисливих мотивів призначення штрафу як попередження було обов'язковим у випадку, коли суд у справах з корисливих злочинів у вирокі не застосовував штраф як покарання, то він мав обґрунтувати своє рішення [233, s. 61-63]. Штрафи акумулювалися на окремому рахунку і йшли на потреби установ виконання покарань [233, s.. 62].

На прохання засудженого та при наявності підстав суд міг відтермінувати стягнення штрафу або розділити його на частини, сплативши передбачену суму не пізніше одного року з дня винесення вироку суду [133, с. 187].

У випадку неможливості сплати штраф через важке матеріальне становище, штраф можна було замінити працею на волі із стягненням коштів у дохід держави або у закладі примусової праці [53, s. 136]. Польські науковці

С. Глясер та А. Могільницькі писали "законодавець, передбачивши штраф як найбільш легке покарання в системі покарань передбачив, що суддя має врахувати матеріальне становище засудженого і засуджений має сплатити штраф без серйозної матеріальної шкоди для себе [49, с. 207].

У випадку можливості альтернативного покарання – арешту або штрафу, перевагу надавалось штрафу. Одночасно кримінальний кодекс Польщі передбачав і заміну штрафу арештом. Згідно §2 арт. 43 при неможливості виконання покарання у вигляді праці у визначеному судом місці або засуджений умисно ухилявся від даної роботи, штраф міг бути замінений арештом з розрахунку – день арешту від 5 до 50 злотих штрафу. Відтак, заміна штрафу арештом може мати місце лише у випадку, коли засуджений був фізично не в стані виконувати призначені роботи, або ж коли умисно не бажав цього робити [133, с. 188].

Кримінальний кодекс Польщі 1932 р. передбачав диференційований підхід до розміру штрафу, який мав визнати суд на власний розсуд.

У § 3 арт. 43 кримінального кодексу Польщі передбачалась можливість заміни штрафу, приєднаного як додаткове покарання до позбавлення волі з розрахунку день позбавлення волі – штраф від 10 до 100 злотих. У свою чергу штраф, як вид покарання, надавав значні переваги заможним особам, для яких навіть значний розмір штрафу не становив майнових проблем. Своєю чергою для бідних людей навіть незначна сума штрафу була критичною. Юліуш Макаревич у зв'язку з цим писав, що штраф як вид покарання не був позбавлений привілеїв для заможних груп населення [53].

Передумовою застосування умовного звільнення було обґрунтоване припущення, що бездоганна, а іноді навіть зразкова поведінка ув'язненого під час виконання вироку та його особисті якості (зокрема, сприйнятливність до заходів соціальної реабілітації), дозволять йому повернутися у суспільство та дотримуватися встановлених ним принципів та цінностей.

Період відбування покарання, який був необхідний для можливості подання заяви про умовно-дострокове звільнення, становив не менше п'ятнадцяти років позбавлення волі та п'ятирічний випробувальний термін [52].

Скасування судимості особі, яка була засуджена до довічного ув'язнення? була можлива лише за клопотанням самого засудженого. Скасування судимості мало наслідком визнання особи такою, що не була засуджена та внесення відповідного запису у всі кримінальні реєстри.

Поряд з цим, значна кількість суддів міжвоєнної польської держави вважали, що покарання пов'язане з позбавлення волі є некорисним, оскільки є школою злочинності, коли навіть не злочинці по-своїй суті, відбувши покарання ставали на злочинний шлях.

При цьому, існувала проблема визначення суддями міри покарання за злочини в міжвоєнній Польщі, що також потребувало дослідження, що, на нашу думку, власне зумовлено «альтернативою» покарань.

Разом з цим, в контексті умов життя в'язнів були зрозумілими занепокоєння суддів, які твердили про те, що покарання ув'язненням є шкідливим, як для засуджених злочинців, так і для суспільства і держави, що дає підстави для роздумів і в сьогоденній час.

3.3.2. Додаткові покарання та практика їх застосування

Застосування додаткового покарання не було обов'язковим, пов'язувалось з особливостями передбаченими у кодексі (Розділ VII) та не могло існувати без основного покарання.

Таким чином, додаткове покарання — це кримінальний захід, який застосовувався до винної особи виключно у поєднанні з основним покаранням.

Додаткові покарання за польським кодексом 1932 року, перелік яких був вичерпний, згідно із арт. 44 зводився до таких: втрата громадянських прав («*utrata praw publicznych*»), втрата прав почесного громадянства («*utrata obywatelskich praw honorowych*»), втрата права професійної діяльності («*utrata*

prawa wykonywania zawodu»), позбавлення батьківських прав чи опікунських («utrata praw rodzicielskich lub opiekunczych»), конфіскація майна та активів («przepadek przedmiotów majątkowych i narzędzi»), оголошення вироку в пресі («ogłoszenie wyroku w pismach») [59].

Головною метою додаткових покарань була охорона суспільства від злочинця та несло собою всі негативні наслідки, які включав в себе вирок суду у кримінальній справі [82, с. 269].

Багато уваги поділу покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 року, на основні та додаткові приділив польський науковець Ю. Макаревич, з'ясувавши критерії такого поділу, звернений до історичного контексту цього питання та мети покарання. Зокрема, професор вважав, що існуючи, як додаток до основного покарання, додаткове має характер більш профілактичний, який полягає в охороні суспільства від порушника, у визначеному напрямку та стосується перш за все суспільного становища порушника [82, с. 269]. Його науковий доробок дає підстави для висновку, зокрема про власну концепцію покарань, яка не була вигадана, а базувалась на дослідженнях еволюції та філософії покарання [219].

Так, додаткове покарання у вигляді втрати громадянських прав було найважливішим та ієрархічно найвищим. Це покарання розуміло під собою втрату активного та пасивного права вибору до законодавчого органу влади, органів місцевого самоврядування та інших установ публічного права, втрати статусу державного службовця та посади, а також можливість їх отримати.

Втрата почесних прав включала в себе втрату почесних звань і нагород, а також можливість їх отримати. Це покарання не обмежувалося виключно званнями та нагородами польської держави, а поширювалось на нагороди та титули інших держав, однак така заборона не стосувалась до носіння таких за межами Польщі. Як правило ця втрата поєднана з попередньою, оскільки обидві виключали засудженого із громадського життя, забирали титули, посади та нагороди, які вимагають суспільної довіри.

В обов'язковому порядку ці покарання використовувались в разі

засудження за смертну кару або довічне позбавлення волі за злочини державної зради та вчинені з метою отримання прибутку. Факультативно суд міг застосувати це покарання в разі засудження до тюремного ув'язнення за будь-який інший злочин, вчинений з метою отримання прибутку або інших корисливих мотивів [185, s. 193].

Втрата прав наступала з набрання вироком законної сили. Зазначене покарання не включало втрату наукових ступенів, яку суд не міг застосувати, однак закон передбачав можливість позбавлення такого права через Раду, яка цей ступінь надала.

Конфіскація майна, як вид додаткового покарання належить до майнових покарань.

Згідно із арт. 50, суд міг вилучити предмети, які були прямо чи опосередковано отримані шляхом вчинення злочину, а також знаряддя, які слугували або були призначені для його вчинення. Сюди відносились речі, куплені за крадені гроші [33].

Окружний суд у Львові розглядаючи справу про проведення кримінального абортів, застосовував до винної особи 10 місяців позбавлення волі як основне покарання та конфіскацію усіх предметів, які сприяли вчинення злочину як додаткове покарання [34].

Усі конфісковані речі після їх реалізації йшли на потреби місць позбавлення волі, за винятком випадку 1 передбаченого у законодавстві.

Конфіскація майна як додаткове покарання широко використовувалась судами при винесенні вироків у так званих політичних процесах. На західноукраїнських землях дані процеси в основному стосувались боротьби польської влади з українськими національно-визвольними рухами. Так, тільки Львівський окружний суд виніс 472 вироків, які стосувались конфіскації газет, журналів та іншої літератури [30].

Тобто мова йшла про безпосереднє отримання майна шляхом вчинення злочину, зокрема, шляхом крадіжки чи грабежу.

Звертав увагу законодавець і на предмети, опосередковано отримані через

вчинення злочину, до яких відносились речі, придбані на викрадені кошти або кошти, отримані від продажу крадених речей.

Вилучені в установленому порядку речі потрапляли до державної скарбниці і йшли на утримання місць відбування покарань, окрім випадків, прямо встановлених в законодавстві чи міжнародних договорах.

Оголошення вироку в пресі визначалось артикулом 51 КК Польщі 1932 року [59].

Суд міг оголосити вирок в пресі, що є додатковим, факультативним покаранням, за кошт засудженого, якщо злочин був вчинений шляхом видання книжок, статей чи іншої друкованої продукції. Спосіб оголошення і видання визначав суд в рішенні.

Втрата прав за наслідками застосування додаткових покарань визначалась як безстрокові, так і на певний час. Особа втрачала права назавжди, якщо суд визначав покарання у вигляді смертної кари чи довічного ув'язнення, при інших покараннях на час від 2 до 10 років.

Артикул 44 КК Польщі 1932 року фактично містив вичерпний перелік додаткових покарань, однак варто звернути увагу на особливості польського права того часу, які зводились до такого [59].

Так, дослідник Марисюк К.Б. звертає увагу на таке покарання, як нав'язка, яке хоч і не було передбачено у КК, однак згадується у праві про правопорушення (адміністративному праві) та також у додаткових законах.

Нав'язка була покаранням, яке полягало у грошовому виразі та відрізнялось від штрафу тим, що таке стягувалось на користь потерпілого, а не державної скарбниці (дохід держави) [133, с43-44].

Також, звертаємо увагу на те, що видворення за межі держави, як застосування до особи певних негативних заходів, не вважалось додатковим покаранням в розумінні закону, оскільки було самостійним актом державної влади.

У 1934 р. вийшло розпорядження Президента Польщі про деякі злочини проти державної безпеки (це стосувалося шпигунства та розголошення

державної таємниці) та запроваджено нові запобіжні заходи (встановлення поліцейського нагляду від одного до п'яти років) [63].

У 1938 р. Президент Польської Республіки видав декрет про охорону державних інтересів, згідно з яким злочином вважався економічний саботаж, який в особливих випадках карався смертю. Кримінальному переслідуванню підлягало прослуховування іноземних радіопередач, розширювалися підстави поліцейського нагляду [46].

Зазначені підзаконні нормативно-правові акти несли собою встановлення нових процесуальних можливостей (поліцейний нагляд), які відрізнялись від додаткових покарань, однак за своєю суттю фактично зводились до певних обмежень зі сторони держави.

У різних регіонах Польщі домінували різні види злочинів, відтак і покарання за них. Найсуворіші вироки виносились у політичних справах, яких у міжвоєнний період в контексті числа засуджених побільшало з 194 у 1924 році до 3755 у 1937 році. Найбільш м'які вироки виносились судами у злочинах щодо здоров'я, життя та викрадення майна [256, s. 269].

Таким чином, система конкретно визначених за змістом покарань давала суду можливість при застосуванні покарання здійснити його індивідуалізацію, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та інші обставини, які впливають на кваліфікацію вчиненого.

З досліджуваного матеріалу слідує, що перелік додаткових покарань, які визначались КК Польщі 1932 року був вичерпний, однак такі, по своїй суті передбачались і іншими галузями права, законами та підзаконними актами.

Для гармонізації українського законодавства в частині практики його застосування необхідно звертатись до історичного аналізу та вивчення видів покарань через їх систему, що обумовлена їх внутрішньою взаємозалежністю та специфікою.

3.3.3. Підстави та умови звільнення від відбування покарання

Гуманізм інституту кримінальних покарань за кримінальним кодексом 1932 р. серед іншого забезпечувався такою правовою конструкцією як звільнення від покарання.

На основі сучасної кримінально-правової доктрини під звільненням від покарання необхідно розуміти передбачені кримінальним законом випадки незастосування судом до особи, винної у вчиненні злочину, покарання або припинення подальшого його виконання.

Звільнення від покарання є історичною правовою конструкцією, яка згодом трансформувалася в окремий інститут права.

Інституція умовного-дострокового звільнення від відбування покарання пов'язана із англійською депортацією-засланням у XIV ст. Спочатку вона стосувалась найважчого покарання, а саме смертної кари, яку король зі своєї милості міг замінити на заслання. Важливу роль у процесі формування інституту умовного звільнення від покарання відіграло надання начальнику в'язниці в Південному Уельсі права звільнення засудженого від частини покарання, за виконання покладених на нього обов'язків та бездоганну поведінку [172, с. 108]. Суттєві зміни, що впливали на форму умовно-дострокового звільнення в той час, пов'язані із Законом Парламенту 1825 року, який вперше запровадив обов'язок примусової праці депортованих.

Аналогом зазначеної інституції було право губернаторів надати умовну відпустку з роботи, які він міг застосувати аж до закінчення відбування покарання, але для цього засуджений повинен був відрізнитися дуже хорошою поведінкою.

Умовно дострокове звільнення від решти покарання у вигляді позбавлення волі було винятком із принципу відбування покарання у повному обсязі, як воно є визначеним у обвинувальному вирокі суду.

На польських землях Російської імперії умовно-дострокове звільнення злочинця від відбування покарання було запроваджене у 1903 році кримінальним кодексом Таганцева, а його застосування насамперед залежало

від правильної поведінки засудженого під час ув'язнення та можливого припущення, що після виходу з в'язниці він і надалі поважатиме чинний правовий порядок, а також відбуття засудженим не менше $2/3$ строку визначеного покарання.

Існував інститут звільнення від покарання та відповідні правові наслідки від такого і у досліджуваній нами період, міжвоєнної польської держави, яка отримала його у спадок від іноземних держав.

Значну роль в історико-правовому процесі формування інституції умовного дострокового звільнення від відбування покарання в польському кримінальному праві міжвоєнного періоду відіграло видане 19 січня 1927 року розпорядження президента Речі Посполитої «Про дострокове звільнення осіб, які відбувають покарання позбавлення волі», згідно з яким засуджені до позбавлення волі могли бути достроково звільнені, якщо відбули $2/3$ визначеного покарання, але не менше шість місяців такого. Згідно зазначеного розпорядження матеріальною підставою умовного звільнення, було добре поведження засудженого під час відбування покарання. Розпорядження вступало в силу 01 лютого 1927 року, складалось із 8 арт., а його виконання було доручено міністрові юстиції [61].

Таким чином, зазначене розпорядження вперше створило єдину правову форму умовно дострокового звільнення від відбування покарання засуджених у міжвоєнній Польщі.

Рішення щодо звільнення від відбування покарання з кримінальних установ приймав міністр юстиції, враховуючи думку прокурора чи колегії установи позбавлення волі, відтак таке мало адміністративний характер [82].

Фактично розпорядженням були частково передбачені процедурні моменти вирішення питання умовного звільнення від відбування покарання, які не були врегульовані кримінальним кодексом.

Умовним звільненням була відмова від виконання решти покарання у виді позбавлення волі стосовно засудженої особи, на противагу реабілітаційному процесу в контрольованих умовах волі (свободи).

В свою чергу, для дослідження визначеної проблематики звернемось до положень, які увійшли до кримінального кодексу Польщі 1932 року, який був введений в дію розпорядженням президента Речі Посполитої від 11 липня 1932 року, на підставі арт. 44 Конституції та арт. 1 Закону від 17 березня 1932 року про уповноваження президента Речі Посполитої видавати розпорядження з силою закону [59] та яким вносилися зміни у відповідну правову конструкцію.

Зокрема, питання умовного звільнення від покарання було врегульовано Розділом X Загальної частини кримінального кодексу Польщі 1932 року.

§ 1 арт. 65 КК визначав, що засудженого до позбавлення волі можна було умовно звільнити від частини покарання, якщо його поведінка під час відбування покарання та особа засудженого дозволять припустити, що він не вчинить нового злочину.

Аналіз цієї норми закону дає підстави для висновку про те, що оцінка зазначеному вище фактично формувалась виключно на основі поведінки засудженого під час відбування покарання та його особистих якостей.

Згідно § 2 цього артикулу засуджений мав відбути не менше ніж дві третини покарання, визначеного судом та в кожному випадку не менше ніж вісім місяців, засуджений на довічне ув'язнення – не менше ніж п'ятнадцять років.

Тобто ключовою умовою звільнення від покарання було часткове його відбуття.

У разі відмови в умовно достроковому звільненні, засуджений міг скласти нове клопотання не раніше ніж після спливу шести місяців від дати подання попереднього клопотання [59].

До визначеного судом та відбутого покарання не включався період тимчасового арешту чи «подарованої» частини покарання (§ 2 арт. 65).

При цьому, засуджений, до якого після відбуття покарання мали бути застосовані заходи забезпечення, не міг бути умовно звільненим.

Певні дискусії з цього приводу мали місце на засіданнях Кодифікаційної комісії, які зводились до того, що найкоротшим терміном покарання, до якого

застосовувалось умовне звільнення було позбавлення волі на один рік, тому у випадку, якщо хтось був засуджений до 10 місяців позбавлення волі, тобто термін покарання менший ніж один рік, чи після спливу дев'яти місяців зможе наступити умовне звільнення. За результатами обговорення було відзначено, що кожен повинен був відбутися не менше ніж $2/3$ визначеного вироком суду покарання, більше можна було. Відтак, дев'ять місяців не є меншим ніж $2/3$ десятимісячного покарання, крім цього відповідає іншій умові про не менш, як вісім місяців відбутися покарання [38].

Згідно статті 66 кодексу у випадку умовного звільнення засудженого можна було віддавати його під нагляд на період випробування, виконання нагляду покладалось на осіб чи установи, які заслуговують на довіру.

У цьому випадку звільнення від покарання трактувалось, як «випробувальний термін», який не міг бути коротшим одного року та п'яти років при довічному позбавленні волі [59].

Наведене дає підстави для висновку про фактично два види звільнення від відбування покарання, які були передбачені кримінальним кодексом Польщі 1932 року:

- умовне звільнення;
- умовне звільнення із випробуванням.

Період випробування стосувався часу, який залишався до відбування покарання, але в кожному випадку мав бути не менше ніж один рік, а у разі засудження на довічне ув'язнення термін випробування тривав п'ять років.

Тобто, якщо злочинець був засуджений до дев'яти років позбавлення волі, а після шести років наступило умовне звільнення, період випробування мав становити три роки.

Поряд з цим, якщо покарання було визначене на рівні позбавлення волі на один рік і шість місяців, а умовне звільнення наступило після спливу одного року, термін випробування не становив шість місяців (які залишились), а не менше одного року [59].

Стаття 67 кодексу передбачав наслідки вчинення нового злочину в

період випробувального терміну.

Зокрема, вчинення в період випробувального терміну нового злочину, з тих самих причин або того ж самого роду, що й попередній мало наслідком скасування умовного звільнення.

Умовне звільнення також скасовувалось, якщо засуджений ухилявся від нагляду або погано себе поведив. Термін перебування на волі не зараховувався до відбутого покарання.

Якщо скасування умовного звільнення не відбулося протягом трьох місяців після закінчення випробувального терміну, покарання вважалось відбутим.

Кримінальний кодекс Польщі 1932 року також містив положення щодо умовного зупинення виконання покарання, які були передбачені Розділом IX кодексу та не застосовувались до рецидивістів, податкових злочинців та інших осіб, які підпадали під ознаки, окреслені арт. 60 кодексу (арт. 61-64).

Зокрема, згідно із арт. 61 кодексу суд міг винести рішення про те, що виконання основного покарання у вигляді позбавлення волі, не виконаного в частині двох років, зупиняється на час від двох до п'яти років.

Умовне зупинення виконання покарання застосовувалось до осіб, які з огляду на свою поведінку, характер, наслідки вчиненого злочину давали підстави для висновку, що не виконуючи покарання, не вчинять новий злочин.

Покарання у вигляді штрафу зупиненню не підлягало, за виключенням випадків, передбачених арт. 43 кодексу. Кодекс не ставив в залежність зупинення виконання покарання від якихось чітко визначених умов, зокрема щодо його застосування до молоді, а залишав це питання для вирішення суддею [59].

У випадку умовного зупинення виконання покарання, суд міг віддати засудженого під нагляд на відповідний строк, який доручався особам чи установам, які заслуговують на довіру. Як майновий стан засудженого дозволяв, суд міг його зобов'язати відшкодувати шкоду, завдану злочином в часі та в розмірах, встановлених вироком.

Нагляд, який був передбачений арт. 62 кодексу був виключно суспільною інституцією, і не мав нічого спільного і з наглядом поліційним.

Якщо в період зупинення виконання покарання засуджений вчиняв новий злочин з тих самих підстав та того самого виду, що і попередній, суд наказував про виконання раніше зупиненого покарання.

Поряд з цим, польський кодекс 1932 р. не містив ні дефініції, ні окремого розділу, як це є у сучасних кримінальних кодексах, щодо поняття та підстав звільнення від кримінальної відповідальності.

При цьому, у Розділі I КК Польщі, який стосувався дії та сили закону, зокрема в просторі та часі, в § 2 арт. 1 передбачалося, що визначене, але не виконане покарання не підлягає виконанню, якщо згідно норм нового закону, дія чи бездіяльність, які охоплені вироком, не вважаються злочином [59].

При цьому, у даному випадку мав місце обвинувальний вирок суду.

На нашу думку, це положення фактично перекликається із сучасними кримінальними кодексами в частині можливості звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (зокрема, ст. 48 КК України).

У Розділі II (Засади відповідальності) містились положення, які визначали випадки, за якими особа, яка вчинила злочин не підлягала кримінальній відповідальності.

Так, згідно арт. 17 кодексу не підлягав покаранню той, хто в момент вчинення злочину в силу психічної недорозвиненості, хвороби чи іншого порушення розумової діяльності не міг розуміти значення своїх дій та керувати ними. Це положення не стосувалось випадків, коли злочинець умисно імітував такий стан чи хворобу для закінчення злочину.

Крім цього, арт. 19 цього розділу передбачав, що не вчиняє злочину той, хто допускає протиправну дію (бездіяльність) під впливом фізичного примусу, якому не міг протистояти.

Положення артикулів 20-22 цього розділу стосувались відповідних злочинних дій чи бездіяльності під впливом обману, в момент необхідної оборони, шляхом відвернення безпосередньої небезпеки, яка загрожувала

особистому чи чужому благу, відповідальності та випадків незастосування такої.

В сучасній же Україні інститут звільнення від покарання здійснюється тільки судом (крім звільнення від покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування — ч. 1 ст. 74 КК) та на практиці є можливим лише в тих випадках, коли його мета може бути досягнута без реального відбування покарання (в цілому чи його частини) або коли її досягнення надалі стає неможливим і безцільним (важка хвороба засудженого) чи недоцільним.

Підсумовуючи викладене необхідно підкреслити те, що звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання є різними правовими інститутами, відтак закономірно, що умови застосування та правові наслідки для осіб, звільнених від кримінальної відповідальності, та засуджених, які звільнені від покарання, є абсолютно різними.

При цьому, науковці визнають дієвою формою протидії злочинності не лише застосування заходів покарання, але й відмови від них [86, с. 386-390].

Кримінальний кодекс Польщі 1932 року містив окремий розділ щодо умовного звільнення від відбування покарання, натомість розділу про звільнення від кримінальної відповідальності, на кшталт сучасним кодексам, кодекс 1932 року не передбачав [59].

У доктрині кримінального права відзначають, що умовне звільнення від покарання було проявом загальної тенденції розвитку кримінального законодавства в напрямі пом'якшення відповідальності за злочини, законодавчим втіленням державного гуманізму, наданням людині з боку держави можливості виправитися.

Крім цього, варто відзначити термінологію та якість юридичної техніки у викладі відповідних положень кодексу, які були чіткими та зрозумілими, виключали плутанину та неоднозначні формулювання чи трактування.

З врахуванням того, що кожен правовий інститут забезпечує самостійний регулятивний вплив на визначену ділянку відносин, вважаємо, що нашому законодавцю необхідно чіткіше сформулювати понятійний апарат Розділу XII

Загальної частини КК України та підійти до питання викладу норм у розділі щодо звільненням від відбування покарання.

Натомість, оскільки матеріальною передумовою формування будь якого правового інституту є наявність відповідного різновиду суспільних відносин, які б об'єктивно вимагали відособленого регулювання комплексом нормативних приписів, тому чинне кримінальне законодавство однозначно свідчить про наявність таких передумов для існування двох самостійних кримінально-правових інститутів у відповідному розділі кримінального закону, а саме : відмови від визначення покарання в обвинувальному вирокі суду та звільнення від покарання засудженої до нього особи.

3.4 Застосування кримінальних покарань за кодексом 1932 р. на західноукраїнських землях

У застосуванні кримінальних покарань за кодексом 1932 р. на західноукраїнських землях найбільше проявилися суперечності між кримінально-правовою політикою Другої Речі Посполитої у 40-х роках ХХ ст. та тогочасним кримінальним правом. Кримінально-правова політика як складова державної політики мала за мету не тільки боротьбу зі злочинністю, а й вирішення політичних, економічних, соціальних, національних проблем міжвоєнного суспільства, часто не у відповідності з принципами кримінального права. Про таке співвідношення кримінальної політики та кримінального права наголошує сучасний український дослідник кримінальної політики П.Фріс, який доводить, що незважаючи на тісний і нерозривний зв'язок кримінально-правової політики і кримінального права, не політика в своєму русі слідує за правом, пристосовуючись до його логіки й системи, а навпаки, право розвивається в напрямі вироблених політичних установок, у реалізації яких воно бере участь [86, с. 378].

На кримінальну політику міжвоєнної Польщі на західноукраїнських землях впливали історичні та правові чинники, які були як загальними для

держави, так і особливими для західноукраїнських земель. До загальних можна віднести: економічну та політичну нестабільність суспільства Другої Речі Посполитої; авторитарні та тоталітарні тенденції трансформації політичного режиму, політичних інституцій; наростання зовнішньої загрози суверенітету відродженої Польської держави. Окрім названих, на кримінальну політику у сфері покарань на західноукраїнських землях впливали особливі чинники: асиміляторська політика держави щодо національних меншин, передусім українців; використання кримінального закону як засобу боротьби з політичними опонентами; поява нових суспільно небезпечних посягань у сфері економіки. З огляду на ці чинники можна виокремити особливості кримінально-правової політики на західноукраїнських землях. Визначальна особливість – посилення кримінальних репресій за так звані політичні злочини, до яких відносили будь-який виступ проти держави з політичних мотивів. До осіб, засуджених за такі злочини, застосовувались найсуворіші покарання – смертна кара, довічне ув'язнення, ув'язнення. Чітке уявлення про застосування названих покарань за політичні злочини дають матеріали судових процесів над членами ОУН, передовсім «Варшавський» та «Львівський». Ці матеріали знайшли своє відображення в історіографії українського націоналізму 20-40-х років, зокрема в працях П. Мірчука [135], З. Книша [109], І. Лисяка-Рудницького [125], А. Кентія [107], О. Баган [72], І. Федика [167], В. Ходака [168], а також архівах ЦДІАЛ України [22; 23; 24; 25; 26; 27; 28; 29] та ДАЛО [33].

У Центральному державному історичному архіві України у м. Львові зберігаються матеріали, які містять список свідків, яких налічується 67 та їх показання по справі керівника ОУН С. Бандери та інших членів ОУН [26].

Так, 14.06.1934, за день до вбивства міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького, С. Бандеру заарештувала польська поліція, відтак з цього часу він перебував у в'язницях Львова, Кракова і Варшави та був під слідством [262].

Уже наступного дня після затримання, 15.06.1934, С. Бандера

допитувався, та згідно протоколу заперечував свою приналежність до ОУН, знаючи польську мову та незважаючи на те, що суддя, який вів допит не знав російську мову, весь час відповідав українською. Повідомив, що був затриманий біля шостої години ранку 14.06.1934 у м. Львові в Українському домі Академії [24].

На запитання судді стосовно поглядів на методи боротьби ОУН, бойові виступи та ідеологію, яку представляла ОУН, С. Бандера відповідав, що не належить та ніколи не належав до ОУН, не займається політичною діяльністю, однак звертає увагу на суспільно-просвітницьку роботу українського народу, яку необхідно вести в націоналістичному дусі. Допити, які були розпочаті о 09 год. 06.08.1934 тривали без перерви, цілодобово до 20.00 год. 11.08.1934, з метою змусити під впливом страху та втоми дати інші покази [24].

С. Бандера заявляв, що не готовність віддати своє життя, а здатність жертвувати життям других, є мірою їхньої ідеї. Крім цього добре розуміючи цінність життя, якого міг лишитися в будь який час та життя інших людей, зазначав, що їхня ідея, у їхньому розумінні така велика, що коли, мова йде про її реалізацію, то не сотні, а мільйони жертв потрібно віддати для її реалізації. Так Бандера відповідав на звинувачення у тероризмі та невмінні «цінити чуже життя» [24; арк. 14].

В свою чергу, при очній ставці 16.01.1935 Р. Мигало ствердив, що С. Бандера у 1933 році втягнув його в ОУН, розказав про Бачинського та наказав його розстріляти, оскільки після вбивства Бабія від організації відвернулося все українське суспільство, пропонував Бандері змінити свої переконання та зізнатися про те, що своїми поступками вони відвертають молодь від ОУН, однак С. Бандера заперечував таке, зазначав, що не займається політикою, не належить до категорії людей, які займаються теорією, а є людиною дії. Стверджував, що є націоналістом, однак на запитання чи вважає він ОУН необхідною інституцією, необхідною і корисною для українського народу, обвинувачений відмовлявся відповідати через особисті переконання, при цьому обвинувачують не за погляди, а за дії, тому звернув увагу та просив записати у

протокол, що з приводу приналежності до ОУН висказався б тільки перед українським судом, якщо виникла б така необхідність і якщо була б надана така можливість. Ідеологію організації йому відома в загальних рисах і його переконання сходяться з нею [24, арк. 25].

15.07.1935 допити та слідство стосовно С. Бандери були завершені, останній зазначав, що притримується своїх показів, нічого не хотів додати, зазначив виключно про те, що А. Фіц, який був допитаний в якості свідка, сказав неправду про його сумніви щодо приналежності до ОУН та критичної оцінки її діяльності, а також про обіцянку написати реферат про критику цієї організації. Бандера зазначив, що зрозумів постанову про закінчення слідства [24, арк. 32, 54].

Так, одним із найбільших судових процесів проти Організації українських націоналістів був «Варшавський процес», який проходив у Варшаві 18 листопада 1935 р. – 13 січня 1936 р., де усіх учасників процесу звинувачували у приналежності до ОУН, підготовці замаху і вбивстві міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького 15.06.1934. Обвинуваченими були Степан Бандера (крайовий провідник ОУН), 26 років, студент Львівської Політехніки, Микола Лебідь, 25 років, абсолювент гімназії, Дарія Гнатківська, 23 роки, абсолювентка гімназії, Ярослав Карпинець, 30 років, студент Краківського університету, Микола Климишин, 26 років, студент Краківського університету, Богдан Підгайний, 31 рік, інженер, Іван Малюца, 25 років, студент Львівської Політехніки, Яків Чорній, 28 років, студент Люблинського університету, Євген Качмарський, 25 років, незакінчена гімназична освіта, Роман Мигаль, 24 роки, студент Львівського університету, Катерина Зарицька, 21 рік, студентка Львівської Політехніки, Ярослав Рак, 27 років, юрист.

Частина із обвинувачених була засуджена до ув'язнення на строк від 7 до 18 років, а, зокрема С. Бандера, М. Лебідь і Я. Карпинець, до смертної кари, яка у зв'язку з амністією була замінена на довічне ув'язнення [135].

Цікавим є те, що 2005 року у Львові Центр досліджень визвольного руху видав книгу (упорядник Микола Посівнич) «Варшавський акт обвинувачення

Степана Бандери та товаришів». У виданні опубліковано «Акт обвинувачення Степана Бандери та товаришів», складений 1935 р. прокурорами Варшавського апеляційного суду К. Рудницьким та В. Желенським, на основі документів Проводу українських націоналістів з «Архіву Сеника» та свідчень членів ОУН. 1935 р. документ було опубліковано окремим виданням. Матеріали процесу були знищені у Варшаві у вересні 1939 р., копії цих матеріалів частково збереглись у ЦДІА (м. Львів), фонд 371 “Стефан Шухевич. 1939-1940 рр.”. «Акт обвинувачення» перекладено українською мовою для провідних активістів ОУН, цей варіант документа нині зберігається у Львівському історичному музеї. “Акт обвинувачення” містить інформацію про структуру та діяльність ОУН у Польщі, Чехословаччині, Німеччині, Литві, США, Канаді та інших країнах. Особливу увагу приділено ролі Степана Бандери в діяльності ОУН [83].

В свою чергу, згідно обвинувального акту від 23.01.1936 заступника прокурора району, прокурора Апеляційного суду у Львові док. Юліуша Прачтеля-Моравянського, С. Бандера, син Андрія та Мирослави, 01.01.1909 р.н. в Угринові обвинувачувався, як провідник Крайової Екзекутиви ОУН за злочини, які йому інкримінувалися та були вчинені ним впродовж 1934 року. Зокрема за підбурення в березні 1934 р. Б. Підгайного і Р. Мигала, як членів ОУН до вбивства Якоба Бачинського, який за словами С. Бандери, як агент польської поліції мав бути убитий. Так, Підгайному було вручено отруєний ніж і 20 злотих на видатки, пов’язані з вбивством. Зазначені дії, на думку прокуратури, становили підбурювання та у деяких випадках пособництво у вчиненні вбивства, які були передбачені арт. 26-27 та арт. 225 КК Польщі 1932 р. Крім цього, в кінці квітня на початку травня 1934 року маючи намір завдати шкоду здоров’ю та життю осіб, а також їх майну через вибух бомби, С. Бандера дав наказ невстановленій жінці за посередництва Б. Підгайного про підкладення бомби в місці розташування редакції газети «Праця», яка мала механічний привід та була підкладена 02.05.1934 і через вибух завдала істотної шкоди життю та здоров’ю людей, а також їх майну. За це С. Бандері

інкримінувалося підбурювання та пособництво у вчиненні злочину, який становить небезпеку для суспільства, визначений ч. 1 арт. 216 КК, що передбачав ув'язнення злочинця [26; 27].

При цьому, будучи в подальшому затриманим та обвинуваченим, Б. Підгайний зізнався, що напад на адміністрацію «Праці» був скоєний з метою протесту проти впливу комуністів на всі українські організації. Зокрема, на запитання судді щодо направлення діяльності газети «Праця», Підгайний відповів, що йому відомо про те, що ця газета видавалася за радянські кошти і повинна була очорнити український націоналістичний рух, відтак після мирного договору між Польщею та СРСР газета направила цілий ряд атак виключно відносно ОУН. Також Підгайний відзначав, що замах був направлений проти адміністрації «Праці», а не типографії чи особи редактора, якого можна було б побити, як би це було потрібно. В план входило знищення приміщення, при цьому зверталось увагу на уникнення людських жертв. Під час допитів Б. Підгайний визнав, що він знайомий з Бандерою, був його підлеглим, а останній його командиром [25, арк. 15, 52].

Із стенографічного звіту процесу над керівником ОУН С. Бандерою і іншими членами ОУН відомо, що судовий процес в кримінальному відділі Окружного суду у м. Львові був розпочатий 25 травня 1936 року, з участю присяжних під головуванням судді П. Дісевича, суддів: В. Стафінського, Т. Бітнера, секретаря С. Підгородецького, в присутності заступника прокурора району, прокурора Апеляційного суду у Львові док. Юліуша Прачтеля-Моравянського [24].

Так званий «Львівський процес» був продовженням «Варшавського процесу», на якому перед судом постала половина із тих, які вже були засуджені, на чолі із С. Бандерою, а деякі будучи свідками у Варшаві, у Львівському суді були на лаві обвинувачених (В. Свенціцька).

Так, за клопотанням С. Бандери та його адвоката В. Горбового, перше судові засідання 25.05.1936 було відкладено у зв'язку з бажанням ознайомитися зі всіма аркушами справи, які зібрало слідство та прокурор. Таке

клопотання було підтримане іншими обвинуваченими. Крім цього, С. Бандера подав клопотання про ведення всього процесу українською мовою, через те, що політичний процес над українськими націоналістами відбувався на українській землі. У відповідь головуючим повідомлено, що процес буде відбуватися так, як вимагає закон [22].

Треба відзначити, що тільки частина обвинувачених визнала свою приналежність до ОУН, частина із них даючи свідчення у суді, заперечувала таке відношення.

Згідно питань, які були задані присяжним стосовно вини С. Бандери, як провідника Крайової езекутиви ОУН у інкримінованих йому злочинах, фактично у всіх випадках присяжні одноголосно, 12 «за» стверджували про вину останнього. Винятки стосуються справ щодо вибуху бомби в травні 1934 році біля адміністрації газети «Праця», де голоси розділились 6 з 6 та справи щодо замаху на життя Луцького воєводи, голоси 11 - «за», 1 - «проти» [23].

Що стосується заключного виступу адвоката В. Горбового в контексті С.Бандери, він просив засудити його так, як засудить його історія [22].

Судові процеси тривали щоденно, починаючи з 25.05.1936 по 27.06.1936, 24 дні, а судові засідання затягувалися до півночі.

26.06.1936 о 17 годині прозвучало останнє слово обвинуваченого, а після короткої перерви о 19 годині розпочато нараду суду, яка тривала до 01.00 год., після цього був зачитаний вирок тільки стосовно Федаковної та Свенціцької, які не були засуджені.

27.06.1936 в суботу о 19 год 00 хв головуючий Дисевіч розпочав зачитувати вирок, яким з врахуванням амністії засуджено С. Бандеру на довічне ув'язнення, разом з ним, засудженим на довічне ув'язнення був Мигало, іншим було визначено покарання у вигляді ув'язнення на строк від 2,5 до 15 років [22, арк. 216].

У цьому ж стенографічному звіті процесу значиться про усну мотивацію вироку, де вказано, що визначаючи покарання, суд виходив з ідеологічних підстав діяльності обвинувачених, відчуття ними безкарності, врахував намір

виходу з організації. Що стосується С. Бандери, було враховано його організаторські та керівні функції у вчиненні злочинів. Також судом повідомлено про можливість касаційного оскарження вироку протягом трьох днів через захисників.

Вирок іменем Польської Республіки, Округового суду кримінального відділу, з участю присяжних у Львові від 27.06.1936 налічував 51 аркуш [23, арк. 42-68].

Також у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові зберігаються матеріали по справі керівника ОУН С. Бандери та інших членів ОУН, касаційна скарга, замітки, переписки адвокатів з родичами обвинувачених, а також тогочасні газети [28].

Вирок Округового суду, як суду присяжних у Львові від 27.06.1936 був предметом касаційного перегляду Найвищим судом у Варшаві, шляхом подання адвокатом С. Шухевичем касаційної скарги в інтересах Б. Гнатевича, якого було засуджено на два роки ув'язнення за ч. 1 арт. 97 КК, скарга була подана 20.08.1936.

Про вчинення зазначених вище злочинів було чітко висвітлено у засобах масової інформації, зокрема виданні «Газета Поранна» від 04.05.1936 у якій була стаття під назвою «Жінка принесла бомбу до друкарні», у якій йшлося про те, що 03 травня до редакції зайшла гарно одягнута жінка та замовила газету «Праця», попросилася залишити пакет, за яким мала прийти пізніше, запевнивши, що у такому знаходиться її капелюшок, на що директор Яцків дав згоду. За деякий час після цього відбувся вибух, сила якого була така велика, що шафа, на якій стояв пакунок, розлетілася на шматки, будинок затрясся, у сусідніх будинках бриніли вікна, усі знаряддя були знищені, а життя людей було врятовано лише тому, що вони були в іншій кімнаті. У газеті також було повідомлено, що на місце злочину прибув керівник прокуратури Чировський, прокурор Прачтель-Моравянський, а також слідчий суддя Валігорський, друкарню зачинено для проведення слідчих дій [208].

На сторінці 2 Ілюстраційного Експресу повідомлено про вбивство студента Я. Бачинського, яке було вчинено на цвинтарі. «Убивство на цвинтарі в Стрийському парку», «Студент загинув від рук невідомих злочинів». На місце також прибули керівник слідчого відділу, а також слідчий суддя та прокурор. У статті описано у чому був одягнутий вбитий, його характерні ознаки, а також відзначено про скромний вигляд та відсутність капелюха, який у той час вважався неодмінною ознакою статусу та багатства. Бачинський, який був уродженцем м. Самбора, був 1907 р.н. та був студентом Політехніки.

В свою чергу, газета «Новий Час» (виходила українською мовою) описувала судовий процес на Бандерою та іншими членами ОУН, зокрема у статті «Великий процес ОУН у Львові», йшлося про те, що на десятий день процесу закінчився допит двох останніх підсудних Сеньківа та Бандери, де на твердження головуєчого про те, що вчинення дій на розвал держави, останній зазначив, що «винним себе не почуває», мотивом своїх відповідних наказів назвав – відбудову і закріплення соборної української держави. Повідомлено про причини вбивства Бачинського, який за словами Бандери став «конфідентом» та збирав інформацію для поліції, став зрадником української нації, цікавився студентським товариствами та володіючи певною інформацією вислугував перед поліцією. Довший час ОУН його обсервувала та виявлялось, що поліція знала те, що міг знати тільки Бачинський. Бандера розказував, як важко проходила інвіліяція Бачинського та яким обережним був останній, однак його обсервувало декілька осіб, які між собою не контактували, однак їхні висновки співпали, відтак Організаційний суд, про який Бандера відмовився розказувати, признав його конфідентом та винним у національній зраді, засудивши на смерть, присуд подано йому до відома і він його затвердив, приказавши виконати. Бандера розказував про виконання приказу по вбивство Бачинського, покарання за невиконання приказу, причетність Сеньківа до вбивства, напад на директора гімназії І. Бабія, незважаючи на його поліційну охорону про яку було відомо ОУН та його причини [84, с. 5].

Треба відзначити, що дійсно у міжвоєнний період одним із головних інструментів у боротьбі поліції з національним та комуністичним рухами була організація мережі таємних агентів (конфідентів), якими могли бути лише позаштатні працівники поліції. Їхніми кураторами були секційні працівники (працівники слідчого відділу IV-Д), а винагороду конфіденти одержували із спеціального фонду поліції, тобто їх робота була оплачуваною. Особливо цінним інформаторам призначали сталу платню. Після кожного стеження, на підставі свідчень своїх інформаторів, секційні працівники складали звіт для повітового поліцейного керівництва [33].

В свою чергу, конфіденти не займались арештами підозрюваних, цю функцію виконувала загальна поліція, однак були присутніми під час затримання та допитів, а також з їхньою участю складався слідчий акт, який мав містити такі пункти: 1) ім'я та прізвище підозрюваного; 2) кличка, псевдонім; 3) місце і дата народження; 4) місце проживання; 5) сімейний стан; 6) професія; 7) освіта; 8) майновий стан; 9) імена та прізвища батьків та жінки; 9) національність та віросповідання; 10) інформація про родичів; 11) відношення до військової служби; 12) попередні злочини. Підозрюваного фотографували та робили відбитки пальців. Також в слідчому акті фіксувався детальний опис підозрюваного [32, арк. 13].

Зокрема, дуже гостро у діяльності Інформаційного відділу стояло питання забезпечення фаховими працівниками. Так у 200-тисячному Львові відділення таємної поліції в 1923р. нараховувало 6 осіб: двох комісарів, трьох аспірантів та молодшого канцеляриста. Ними було завербовано 41 конфідента [33, арк. 1]. Воєводське Інформаційне відділення у своєму штаті мало 3 референтів з єврейського руху, по одному слідку за профспілковим та професійним рухом, шпигунством та москвофілами, п'ять щодо адміністративних проблем. Найчисельнішим був персонал, який відповідав за стеження за комуністичними та українськими національними організаціями. Він складався з восьми та семи референтів відповідно [33, арк. 18].

З початком Другої світової війни, 13 вересня 1939 р., у воєнному хаосі в'язні-націоналісти визволили Степана Бандеру з камери-одиночки і разом подалися в південно-західному напрямку. Згодом про ці події він писав: "Ми пробиралися бічними дорогами, здалека від головних шляхів, стараючись оминати зустрічі, як і з польськими, так і з німецькими військами. Ми користали з допомоги українського населення. На Волині і в Галичині, вже від Ковельщини, ми пов'язалися з діючою організаційною мережею ОУН, яка почала творити партизанські відділи, дбаючи про охорону українського населення, заготовляючи зброю й інші бойові припаси для майбутньої боротьби". 27 вересня 1939 року прибув до Львова та мешкав у будинках собору св. Юра, налагодив підпільну діяльність ОУН, зустрічається з українськими громадсько-політичними діячами, зокрема, з митрополитом Андреем Шептицьким. У другій половині жовтня 1939 р. Бандера назавжди покинув Львів і разом з братом Василем та з чотирма членами ОУН нелегально перетнув радянсько-німецьку демаркаційну лінію [110].

Досліджуючи біографію С. Бандери, Б. Цибульський провів у своїй монографічній статті аналіз Варшавського і Львівського процесів ОУН, а також долю провідника націоналістичної організації, де зокрема, стверджує, що Бандера та його товариші повинні були перебувати в слідчій в'язниці Варшави до часу набрання законної сили вироком, тобто до 22 червня 1936 р. Тому їх передчасне переведення до в'язниці "Свенти Кшиж" у середині березня 1936 р. було грубим порушенням ст. 523 Кримінально-процесуального кодексу. Зазначене, на думку історика, є "найтяжче обвинувачення" судовій системі довоєнної Польщі [189, s. 74-75].

Окрім українського національно-визвольного руху небезпеку для польської держави становив комуністичний рух. Перші комуністичні гуртки виникли у Галичині перед Першою світовою війною. У лютому 1919 р. в Станіславі (Івано-Франківську) було утворено Комуністичну партію Східної Галичини (КПСГ). Інший центр формування КПСГ знаходився в УРСР. 1 серпня 1920 р. на нараді представників Галицького бюро Центрального

комітету Російської комуністичної партії більшовиків ЦК РКП(б) було об'єднано всі комуністичні групи Західної України та створено Комуністичну партію Західної України (КПЗУ) [155].

У 1935 р. на Волині було здійснено низку антикомуністичних судових процесів, а 14 травня у Рівному були засуджені до тривалих термінів ув'язнення 53 члени Комуністичної партії Західної України. 13 червня у Ковелі – 41. У Луцьку 27 червня 1935 р. відбувся процес над 47 членами КПЗУ з Горохівського повіту. 1 грудня 1935 р. у Ковелі було засуджено ще 77 комуністів [149].

У кримінальних репресіях щодо українського визвольного руху застосовувалися не тільки найсуворіші покарання. Поширеним покаранням у боротьбі з українськими організаціями була конфіскація. У фондах ЦДІАЛ України містяться матеріали кримінального переслідування газети «Український голос».

Як приклад конфіскації газети «Український голос» можна назвати конфіскацію видання цієї газети від 25 травня 1930 року ч. 20 (558) за публікацію статті «В Дніпрі ми коней напували»... з приводу 10-ліття інтервенційного походу на Україну, у якій висвітлено події 7 травня 1920 року, коли третя польська армія під командуванням ген. Ридза Сьміглого зайняла Київ, а 9 травня перейшла на лівобережну Україну, річниця чого святкується Поляками та закликає українців пригадати цей трагічний епілог української визвольної боротьби [30].

З цього приводу в матеріалах цієї справи наявне заключення прокурора окружного суду від 21.05.1930 р., адресоване окружному суду Перемишля, де прокурор робить висновок про те, що конфіскація номеру є підставною, оскільки весь зміст статті підпадає під диспозицію статті злочину, оскільки у такій закидається польській армії ганебні вчинки, що викликає публічну образу. Рішення окружного суду в Перемишлі як Трибуналу у справах преси про конфіскацію було від 23.05.1930. Цікавим є той факт, що адреса Редакції і

Адміністрації «Українського голосу» знаходилася у м. Перемишль, Побереже 1/1.

З донесення керівника слідчого відділу вбачається, що конфіскацію проведено з редакції 31.05.1930 р. [30].

Отже, кримінальна політика у сфері покарань за «політичні» злочини у Другій Речі Посполитій була послідовною і полягала у максимальній кримінальній репресії проти учасників українського руху на західноукраїнських землях. Такої послідовності та системності не виявлено у застосуванні кримінальних покарань за кодексом 1932 р. за інші кримінальні правопорушення. Наприклад, суди по-різному карали за таке поширене кримінальне правопорушення як шахрайство. У порівняльному аспекті цікавими видаються два кримінальні провадження, відтворені на основі архівних матеріалів ЦДІАЛ України. У справі судді-пенсіонера повітового суду в м. Судова Вишня Коляджина Мар'яна про обман кредиторів вбачається, що суддя не виконував особисті зобов'язання з повернення коштів. Зокрема, здійснюючи купівлю відповідних товарів у м. Львові, м. Яворові, м. Перемишлі, суддя-пенсіонер не сплачував за такі повну вартість, що породило відповідні судові процеси, а в подальшому виконавчі провадження, які були неефективними. Загальний борг Коляджина М. перед кредиторами згідно боргового листа нотаріуса становив 8000 злотих. При цьому, велика кількість виконавчих проваджень та сплата визнаного боргу лише на користь Валерії Риглової, яка була дочкою його дружини, унеможливлювала задоволення вимог усіх кредиторів. Про зазначені обставини були повідомлені голова окружного суду в Перемишлі та голова Апеляційного суду у Львові.

06.07.1934 Окружний суд Перемишля визнав винним Коляджина М. 06.04.1881 р.н., уродженця Волі Кобилянської, Старосамбірського району, мешканця Судової Вишні, батька 4 дітей, який є суддею на пенсії та отримує 280 злотих щомісяця, у вчиненні проступку, передбаченого арт. 277 КК, який полягає тому, що особа з метою завдання шкоди кредиторам, неможливістю виконання їхніх претензій, сплачує кошти чи задовольняє вимоги лише частини

з них, за що суд призначив йому покарання у вигляді арешту на строк 8 місяців, з врахуванням арт. 61 КК виконання покарання суд зупинив до 3 років та стягнув із засудженого судові витрати в розмірі 40 злотих. Крім речових доказів суд врахував покази свідків, які не різнилися між собою та давали підстави для висновку про цілий ряд грошових зобов'язань особи за купівлі різного роду товарів. Визначаючи покарання, суд керувався значним розміром шкоди та те, що обвинувачений маючи статус судді, публічно принизив авторитет суддівської професії, однак надіючись на те, що засуджений не вчинить у майбутньому аналогічних дій, застосував арт. 61 КК. Вирок та його обґрунтування викладено на 10 арк. [18].

В іншій судовій справі, матеріали якої містяться у ф. 151 ЦДІАЛ України вироком Апеляційного суду у Львові від 10.03.1938 залишено в силі вирок Окружного суду в Бережанах, яким засуджено Броніслава Конопаду за шахрайство (арт. 264) на 7 місяців ув'язнення і 100 злотих штрафу, тобто суд апеляційної інстанції не взяв до уваги доводів та вимог останнього щодо незаконності, на його думку, вироку окружного суду.

З вироку слідує, що Б. Конопада був виконавцем повітового відділу в Рогатині та обвинувачувався у тому, що у 1932 році дав обіцянку фермеру Ільку Матвійову з Лучинців допомогти отримати позику у місцевій касі Рогатина, під проводом чого взяв у Матвіїва борговий вексель, однак позики не оформив, не надав Матвіїву жодної пільги, при цьому в 1935 році вимагав сплати 800 злотих на підставі боргового векселя.

12.02.1936 Повітовий суд в Рогатині виніс виправдувальний вирок, натомість вироком Окружного суду в Бережанах від 24.04.1936 Б. Конопаду визнано винним у вчиненні проступку, передбаченого арт. 264 КК та призначено йому покарання у вигляді ув'язнення на строк 7 місяців зі сплатою штрафу в розмірі 100 злотих.

Усі доводи скарги засудженого були визнані необґрунтованими, оскільки вона не давали підстав для висновку про те, що останній був невинувато засуджений.

При цьому, з врахуванням закону «Про амністію» 1936 року штраф, як покарання було відмінено, а ув'язнення зменшено до половини.

З матеріалів даної справи вбачається, що судові засідання у такій категорії справ, часто були закритими, що підтверджується вироком Апеляційного суду у Львові від 25.5.1938 щодо Теклі Левицької, вироком Апеляційного суду у Львові від 25.06.1938 щодо Люсі Фендаль [20].

Порівняльний аналіз п'ятнадцяти вироків судів у справах про шахрайство, здійснений у дисертаційному дослідженні, дозволяє зробити висновок, що суди надавали перевагу майновим покаранням (штрафу), або застосовували незначні терміни ув'язнення та штраф. Відтак, у справах про шахрайство найчастіше використовувалися основні та додаткові кримінальні покарання.

Аналіз вироків судів на західноукраїнських землях за інші кримінальні правопорушення не виявив якихось особливостей кримінально-правової політики на західноукраїнських землях Другої Речі Посполитої. Загалом вирокі відповідали тенденціям розвитку кримінально-правової доктрини та кримінального права – звуження кола (видів) кримінальних покарань та їх гуманізації. Вони, окрім іншого, формували правосвідомість громадян Другої Речі Посполитої, забезпечували загальну превенцію. З огляду на це, застосування міжвоєнного польського кримінального права не завершилося з початком Другої світової війни. Кримінальні покарання, передбачені кримінальним кодексом 1932 р. застосовувалися і на окупованих нацистами західноукраїнських землях у 1941-1943 роках. Проте їх застосування пов'язано з історико-правовим процесом нацифікації судівництва та права на західноукраїнських землях.

Після підписання 23 серпня 1939 р. Пакту Молотова-Ріббентропа нацистська Німеччина 1 вересня 1939 р. напала на Польщу, що стало початком Другої Світової війни. Окупувавши Польщу в жовтні 1939 р., А. Гітлер увів до складу Німеччини польські землі на захід від р. Вісла, а також Сілезію і Помор'я. На них було утворено дві адміністративні округи – Край Варта та

Гданськ – Західна Пруссія. Округи поділялись на три менші адміністративні структури – дистрикти, а ті у свою чергу – на сільські та міські повіти [160, с. 275]. Решту польських земель були об'єднані в підпорядковане Німеччині Польське Генеральне губернаторство для окупованих польських теренів. Воно також було поділене на дистрикти, столицею визначено Краків. Генеральне губернаторство було створене 12 жовтня 1939 р. декретом уряду нацистської Німеччини [160, с. 283]. Назва Генеральне губернаторство була запозичена від відповідного утворення, що існувало на польських землях у роки Першої світової війни. Генеральне губернаторство стало частиною гітлерівського Рейху. Між Генеральним губернаторством і Рейхом існував кордон із закордонними паспортами, митницею, візовим і валютним режимом. Генеральне губернаторство мало власне громадянство, гроші та правову систему [160, с. 284]. Генеральним губернатором нацистський диктатор А. Гітлер призначив члена імперського уряду Г. Франка, який визначив мету функціонування Польського Генерального губернаторства: "Це прибічний край Великонімецької імперії, який є складовою великонімецького поширення влади і впливу в Європі" [162, с. 56]. У Польському Генеральному губернаторстві Гансу Франку належала уся повнота адміністративної, судової та поліцейської влади. Водночас він був уповноважений зі справ чотирирічного плану Третього Рейху на території Генерального губернаторства комісара зі справ оборони держави, а також керівник (фюрер) місцевої організації нацистської партії. Генеральне губернаторство виконувало свої законодавчі та виконавчі функції як держава. Верховна суверенна влада перебувала у руках «фюрера Великонімецької нації» [162, с. 87]. Територія Генерального губернаторства спочатку мала 96 тис. км² з населенням близько 12 млн. осіб, серед яких близько 10 млн. поляків, 1,6 млн. євреїв і понад 500 тис. українців. Після початку німецько-української війни та окупації українських земель і створення дистрикту "Галичина", територія Польського Генерального губернаторства зросла до 145 тис. км², а населення збільшилось на 5 млн. осіб, з них 4 млн. українці.

Польське Генеральне губернаторство було поділено на дистрикти Краків, Люблін, Варшава і Радом . При генеральному губернаторові як виконавчий і дорадчий орган існувало управління (уряд) генерального губернатора, який очолював державний секретар, який мав заступника. Обоє урядовців призначав генеральний губернатор та затверджував канцлер Третього Рейху А. Гітлер. До складу управління, яке налічувало близько 50 осіб, входили також начальники служби СС і поліції (в тому числі поліції безпеки, поліції порядку і кримінальної поліції), комісар Емісійного банку, голова крайової контрольної палати та керівники всіх відділів, які були у складі управління генерального губернатора [160, с. 285].

Управління поділялось на державні секретаріати фінансів, юстиції, економіки, праці, продовольства, пропаганди, будівництва, зв'язку, сільського господарства, науки й освіти, релігії та ін. При генеральному губернаторові перебували представники різних центральних органів і структур.

Дистрикти очолювали начальники (з 1941 р. – губернатори), яких призначав генеральний губернатор, а затверджував А. Гітлер, як канцлер Третього Рейху. Губернатори підпорядковувались генеральному губернатору і несли перед ним відповідальність за стан справ у дистриктах. Кожному губернатору підпорядковувались органи управління у дистрикті, які дублювали апарат управління генерального губернатора.

Адміністрацію повітів очолювали старости, яких теж призначав генеральний губернатор.

На окупованих гітлерівською Німеччиною територіях зберегли свою діяльність виконавчі органи місцевого самоврядування, якими були бургомістри в містах, вїйти і солтиси у сільських громадах. Вони призначались губернаторами дистриктів. Бургомістрами, як правило, були німці або фольксдойчі, вїйтими і солтисами – поляки або українці. Мовою управління була німецька, частково польська. У населених пунктах, де українці становили більше 20% населення, використовувалась українська [181, с. 535].

На території Генерального губернаторства функціонувала надзвичайно розгалужена мережа поліцейських органів та служба безпеки. Нею керували відповідно начальник поліції та начальник служби безпеки СС [181, s. 596].

Декретом нацистського уряду від 26 жовтня 1939 р. на території Генерального губернаторства запроваджувалась нова судова система, а попередню польську ліквідовано. Було утворено німецькі та польські суди. Німецькі громадяни і фольксдойчі підлягали німецьким судам [181, s. 596].

Польське судочинство діяло на основі розпоряджень генерального губернатора від 26 жовтня 1939 р. та 13 лютого 1940 р. Воно складалось з гродських, окружних та апеляційних судів [181, s. 596].

Після початку німецько-радянської війни та окупації українських земель було утворено 1 серпня 1941 р. дистрикт Галичина у складі Львівської, Тернопільської, Станіславської (Івано-Франківської) та Дрогобицької областей УРСР. Цього ж дня дистрикт Галичина було включено до складу Польського Генерального губернаторства. Офіційною мовою дистрикту визначалась німецька, але дозволялась українська і польська. Німці нейтрально відносились до українців і поляків і застосовували давній принцип "поділяй і владарюй" [113]. Зовсім по-іншому німці ставились до єврейського населення. Єврейське населення Галичини, як і інших частин Європи, згідно планів нацистів мало бути повністю знищене. Геноцид єврейського населення Європи отримав назву Голокост. Галичина у планах гітлерівців мала бути заселена німцями, а населення переселено на схід.

Територія дистрикту Галичина на прикладі інших дистриктів Польського Генерального губернаторства поділялась на повіти (кройзе) та округи (бецірки): 1) Бережани; 2) Городенка; 3) Городок; 4) Дрогобич; 5) Золочів; 6) Калуш; 7) Кам'янка-Струмилова (Кам'янка-Бузька); 8) Коломия; 9) Львів; 10) Львів (повіт); 11) Рава-Руська; 12) Самбір; 13) Станіслав (Івано-Франківськ); 14) Судова Вишня; 15) Стрий; 16) Тернопіль [113, с. 43]. У квітні 1942 р. в адміністративному поділі дистрикту Галичина відбулись зміни і у його складі перебувало 13, а пізніше 11 округів (крайсгауптманшафтів): Бережани, Чортків,

Дрогобич, Калуш, Львів-повіт, Рава-Руська, Самбір, Станіслав, Стрий, Тернопіль, Золочів. Було ліквідовано округи Городок і Городенка [113, с. 44].

У підпорядкуванні губернатора дистрикту Галичина знаходились війська СС, поліцейфюрер та шеф управління губернаторства, якому підпорядковувались адміністративні органи. Шефу управління губернаторства також підпорядковувались президіальне бюро, чиновники управління залізниці, пошти Сходу, відомств та відділів внутрішнього управління фінансового, юстиції, господарського, продовольства та сільського господарства, лісового господарства, праці, пропаганди, науки і освіти, будівельний, контролю цін та ін. Апарати округів, управ, бецирків повторювали структуру уряду дистрикту Галичина, але у зменшеному варіанті [143, с. 10].

У дистрикті Галичина функціонували органи місцевого управління на зразок інших дистриктів Польського Генерального губернаторства. Вони діяли на основі відповідних норм польського законодавства, яке було чинним до початку Другої світової війни.

Поляки та українці підлягали у кримінальних справах, спрямованих проти безпеки й авторитету Третього Рейху, німецького народу, життя, здоров'я і майна німецьких громадян, німецьким судам, в інших справах – польським [181, с. 596]. З 1942 р. польські суди у Галичині на основі розпорядження генерального губернатора стали називатись ненімецькими.

Німецькі суди поділялись на загальні та спеціальні. Загальні німецькі суди поділялись на німецькі суди та Вищі німецькі суди, які знаходились у кожному з центрів дистриктів Польського Генерального губернаторства – Кракові, Варшаві, Любліні, Радомі та Львові. Спеціальні суди були створені розпорядженням генерального губернатора 15 листопада 1939 р. Спеціальні суди розглядали кримінальні справи, що стосувалися злочинів, вчинених на залізничному та річковому транспорті, і діяли на основі окремих розпоряджень і інструкцій [181, с. 596].

Діяли також військові і надзвичайні військові суди. Існували надзвичайні поліцейські суди, які перейняли справи від надзвичайних військових судів, що

були ліквідовані після завершення військових дій у Польщі. Військові суди у Галичині були відновлені у 1942 р. [181, с.596] . Поліцейські суди склалися з місцевих начальників поліції безпеки або поліції порядку і двох поліцейських службовців. Їх компетенція визначалась у розпорядженні генерального губернатора від 31 жовтня 1939 р. та інших нормативних актах. Надзвичайні поліцейські суди характеризувалися надзвичайною жорстокістю і до їх складу заборонялось приймати осіб із юридичною освітою.

У складі польських, а з 1942 р. ненімецьких працювали поляки та українці. Польський історик права Ян Шарич писав, що у складі гродських судів дистрикту Галичина українці становили 75%, а поляки 25% [249, с. 34]. У складі окружних судів та апеляційного ненімецького суду дистрикту Галичина поляки і українці складали приблизно рівну кількість.

Офіційною мовою судочинства у ненімецьких судах в дистрикті Галичина була українська, а в міських та сільських повітових громадах, де поляки складали більше 20% населення – польська. Зокрема у гродських судах та окружному суді у місті Львові. Відповідно в українських повітах на Лемківщині, Холмщині, Підляшші, Надсянні, які знаходились у складі інших дистриктів Польського Генерального губернаторства, де українці складали не менше 20% - застосовували українську мову.

На окуповані українські землі, які були включені до складу дистрикту Галичина було поширено усі нормативно-правові акти Польського Генерального губернаторства. До них відносились розпорядження Генерального губернатора Ганса Франка "Про військове судочинство", в справах цивільних осіб у Польському Генеральному губернаторстві [64, с. 110], розпорядження Генерального губернатора від 15 листопада 1939 р. "Про спеціальні суди на території Генерального губернаторства" [257, с. 5-7], розпорядження Генерального губернатора від 1 серпня 1941 р. "Про створення судів у дистрикті Галичина", розпорядження від 26 жовтня 1939 р. "Про здійснення польського судочинства на території Польського Генерального губернаторства", розпорядження "Про польське судочинство на території

Польського генерального губернаторства" від 19 лютого 1940 р. та 24 лютого 1940 р. та ін. [258, s.115-117].

На території дистрикту Галичина було скасовано дію законодавства Радянського Союзу і поширено польське законодавство, яке було чинним на цих землях до початку Другої світової війни [33, арк. 1-7]. Порядок здійснення судочинства на території дистрикту Галичина містивсь і в інших розпорядженнях генерального губернатора від 1 серпня 1941 р. Зокрема "Про адміністрацію дистрикту Галичина", "Про відбудову органів судочинства в справах забезпечення охорони радянсько-російського майна" та ін. На Галичину поширились і інші нормативні акти Польського Генерального губернаторства. До яких відносились: 1) розпорядження про організацію польського судочинства в Польському Генеральному губернаторстві" від 19 лютого 1940 р. та доповнення до нього від 1 серпня 1940 р.; 2) розпорядження про прийняття судових справ до польського і німецького судочинства; 3) розпорядження про усунення недоліків у польському судочинстві від 22 червня 1940 р. та від 19 лютого 1940 р. [257, s. 693]. На основі даних розпоряджень було припинено усі кримінальні справи, розпочаті правоохоронними органами влади Радянського Союзу на території Галичини. Також втратили чинність усі рішення органів Радянського Союзу на даній території. У свою чергу припинені кримінальні справи, які вели правоохоронні органи Радянського Союзу, могли вже розпочати відповідні органи окупаційної влади на території Галичини.

Також було врегульовано порядок виконання рішень та вироків польських судів, прийнятих до початку Другої світової війни. На їх основі німецька прокуратура могла: 1) підтримати кримінальні справи, розпочаті до початку Другої світової війни; 2) забезпечувати виконання рішень польських судів; 3) порушувати кримінальні справи проти працівників радянських судів та репресивних органів [258, s. 117].

На основі нормативних актів Польського генерального губернаторства німецьке кримінальне судочинство мало функціонувати на основі німецького

матеріального та процесуального права. До них відносились німецький кримінальний кодекс 1871 р. та німецький кримінально-процесуальний кодекс 1877 р. із змінами та доповненнями, розпорядження уряду нацистської Німеччини та Польського Генерального губернаторств [163, с. 16].

У ненімецьких судах використовувалось польське процесуальне та матеріальне право, яке було чинним до початку Другої світової війни до 1 вересня 1939 р. До них відносились польський кримінальний кодекс 1932 р., польський кримінально-процесуальний кодекс 1928 р., польський кодекс зобов'язань 1933 р., польський цивільно-процесуальний кодекс 1930 р. та інші закони і підзаконні нормативно-правові акти Другої Речі Посполитої. Було також відновлено дію Австрійського цивільного уложення (австрійський цивільний кодекс) 1811 р., який втратив чинність на території Речі Посполитої у 1933 р., після прийняття польського кодексу зобов'язань [163, с. 16]. При розгляді кримінальних справ використовувався польський кримінальний кодекс 1932 р. та польський кримінально-процесуальний кодекс 1928 р. Використовувались також закони та підзаконні нормативно-правові акти нацистської Німеччини та Польського Генерального губернаторства. Польський кримінальний кодекс та польський кримінально-процесуальний кодекс, як і інші польські нормативно-правові акти у дистрикті Галичина було перекладено на українську мову. Наукову редакцію перекладів даних кодексів здійснив відомий український науковець у галузі кримінального та кримінально-процесуального права Микола Паше-Озерський. М. Паше-Озерський у 1939-1941 рр. працював завідувачем кафедри кримінального права та процесу Львівського університету. Під час нацистської окупації М. Паше-Озерський працював юристом у різних українських організаціях та співпрацював з апеляційним ненімецьким судом дистрикту Галичина. Апеляційний ненімецький суд та нормотворчий відділ у складі уряду дистрикту Галичина здійснював переклади нормативно-правових актів на українську мову [106]. До юрисдикції ненімецьких судів відносились кримінальні справи, за які на основі Польського кримінального кодексу 1932 р. передбачалось покарання,

що не перевищувало п'яти років позбавлення волі. Зі слів голови апеляційного ненімецького суду дистрикту Галичина, доктора Юліана Зайця, до них відносились дрібні правопорушення без застосування зброї, крадіжки, бійки, шахрайство, хуліганство, дрібні та середньої тяжкості тілесні ушкодження, статеві злочини та ін. [36, арк. 19].

В період нацистської окупації на західноукраїнських землях дистрикту Галичина на основі польського кримінального та цивільного законодавства ненімецькими судами (городськими, окружними та апеляційним ненімецьким судом) розглянуто 14250 кримінальних та цивільних справ, з яких у 1941 р. – 1500 справ; 1942 р. – 6000 справ; 1943 р. – 6000 справ; а у 1944 – 750 справ [36, арк. 23]. Професор Люблінського університету імені Марії Кюрі-Складовської Анджей Вжиш писав що у 1942 р. кілька машинописних варіантів кримінального кодексу Польщі 1932 р. були передані у нормотворчий відділ уряду Польського Генерального губернаторства [258, s. 356]. Після отримання офіційного статусу польський кримінальний кодекс 1932 р. було віддруковано українською мовою у кількості п'яти тисяч екземплярів та надіслано у ненімецькі суди, прокуратуру, поліцію та ін. [258, s. 356]. Кримінальний кодекс Польщі 1932 р. на території Галичини у роки Другої світової війни мав незначне застосування через розгляд невеликої кількості кримінальних справ у городських судах. Зокрема, у Мединичах, Підбужі, Немирові, Борині та ін. городські суди було ліквідовано.

Основну масу кримінальних справ розглядали у нацистських судах (військових, надзвичайних військових, поліцейських, надзвичайних поліцейських, спеціальних, німецьких та Вищому німецькому суді дистрикту Галичина у Львові), які були центральною частиною репресивного апарату окупаційної влади на західноукраїнських землях.

Порівняльний аналіз судової практики німецьких та ненімецьких судів на окупованих нацистами українських землях засвідчив не тільки тоталітарний, неправовий характер нацистської судової системи, надмірну жорстокість кримінальних репресій нацистів, а й намагання ненімецьких судів діяти на основі

основних принципів кримінального права, які були формалізовані у кримінальному кодексі 1932 р. Максимально можливе дотримання цих принципів навіть в умовах нацистського тоталітарного режиму не тільки забезпечило наступність у розвитку польського кримінального права, а й сформувало уявлення про кримінальний кодекс 1932 р. як позитивний історико-правовий досвід.

ВИСНОВКИ

За предметом дослідження, згідно з визначеними у вступі науковими завданнями, в дисертації обґрунтовані такі основні положення, висновки і пропозиції, які спрямовані на досягнення поставленої мети. У висновках автор формулює основні наукові результати дисертаційного дослідження.

1. Польська держава міжвоєнного періоду – Друга Річ Посполита (Республіка Польща) утворилася в процесі розпаду трьох континентальних імперій – Австро-Угорської, Німецької та Російської, до складу яких входили польські та українські землі, у тому числі Східна Галичина та Західна Волинь. Історико-правовий процес становлення новочасної польської держави та уніфікованого польського права так чи інакше визначав розвиток правової системи, яка увібрала елементи правової спадщини попередніх імперій. Історичні суперечності у розвитку міжвоєнної польської державності, трансформація політичного режиму, стратегія асиміляції національних меншин наклали відбиток на державну політику у різних сферах суспільного життя. Невизначеність і нестабільність кримінально-правової політики породили її конфлікт з кримінально-правовою доктриною, яка розвивалася на кращих європейських зразках. Дихотомія кримінально-правової політики та кримінально-правової доктрини істотно стримувала розвиток кримінального права та його систематизацію. У дисертації доведено, що кримінальна політика Другої Речі Посполитої 30-х років ХХ ст. тяжіла до посилення кримінальних репресій на відміну від доктрини кримінального права, зорієнтованої на гуманізмі покарань.

2. Визначено особливості систематизації польського кримінального законодавства у ХХ ст., показано об'єктивну необхідність кодифікаційних процесів у повоєнній Польщі.

Так, встановлено, що об'єктивними причинами кодифікації були: інтенсивний розвиток нових соціально-економічних і політичних відносин у ХХ ст., зміни в суспільно-економічному та політичному ладі Польської

держави зумовлювали необхідність внесення змін, зокрема, до кримінального права; а до суб'єктивних причин – наявність у відродженої Польської держави правових норм різних правових систем: німецької, австрійської, французької, угорської та російської, які суттєво різнилися між собою, що одночасно гальмувало правове забезпечення швидкого розвитку держави. Для їх усунення й уніфікації було здійснено кодифікаційні роботи, наслідком котрих у сфері кримінального права стало затвердження кримінального кодексу 1932 р., а також Закону «Про правопорушення», які слугували орієнтиром та основою для подальшого розвитку польського кримінального права, діяльності правоохоронних та судових органів.

3. Важливою новацією кримінального кодексу 1932 р. став поділ кримінально-караних діянь на злочини і проступки. Також виділено правопорушення, відповідальність за які врегульована окремим законодавчим актом. Розвиток інституту покарання у галузі кримінального права відбувався з урахуванням нових соціально-економічних і політичних відносин, при цьому, важко сказати, що такий був спрямований на гуманізацію кримінальних покарань. У різних регіонах Польщі були характерними певні види злочинів, що було наслідком специфічного соціального, економічного та культурного розвитку, однак покарання за такі часто не відповідали реальному стану речей, зокрема, суди м'яко карали професійних злочинців та рецидивістів, натомість швидко відправляли до в'язниці осіб, які вперше вчиняли кримінальне правопорушення.

Якщо засада гуманізму як принцип кримінального права не була сповна реалізована, то інші засади, а саме формальна рівність перед законом та демократизм переважно були забезпечені. У цьому кодекс відповідав основним напрямкам розвитку кримінального права демократичних європейських держав.

4. З'ясовано, що кримінальний кодекс 1932 р. не містив норм, у яких визначено поняття покарання та його мету. Під покаранням загалом розуміли захід державного примусу, який призначався від імені держави за обвинувальним вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні

кримінально караного діяння, і полягав у втраті або обмеженні прав та свобод засудженого, повинен був бути соціально справедливим та соціально корисним як для засудженого, так і для інших осіб. Корисність покарання полягала у тому, що кара повинна застерігати від вчинення протиправних діянь у майбутньому та слугувати виправленню винної особи. Справедливість покарання полягала у тому, що воно мало бути: індивідуальним; відповідати тяжкості вчиненого злочину; диференційованим; однаковим для всіх. Мета покарання за польським кримінальним кодексом 1932 р. ґрунтувалась на положеннях різних наукових теорій про покарання, зокрема, виправлення, відплати й залякування, котрі були розвинуті у досліджуваний період і становила: попередження злочинів, кара як відплата за вчинений злочин, виправлення засудженого, відшкодування заподіяної шкоди, звільнення суспільства від злочинців тощо.

5. У системі покарань за кримінальним кодексом 1932 р. утвердився поділ на дві групи – основні покарання та додаткові покарання. Певним компромісом з доктринальним поділом покарань на три групи, який запропонували окремі члени Кодифікаційної комісії, було те, що деякі покарання могли використовуватися як основні, так і додаткові. Таким, зокрема, був штраф як кримінальне покарання.

Основні покарання – смертна кара, ув'язнення (позбавлення волі), арешт, штраф – відповідали тогочасним тенденціям розвитку кримінального права, зокрема зменшенню кількості різновидів покарань.

Додаткові покарання – втрата громадянських прав, втрата прав почесного громадянина, втрата права професійної діяльності, позбавлення батьківських чи опікунських прав, конфіскація майна та активів, оголошення вироку в пресі, реалізували одну з основних цілей кримінального покарання – позбавлення чи обмеження прав. Проте вони використовувалися і з антисуспільною метою, наприклад, позбавлення виборчих прав усувало з політичної боротьби не тільки окремих громадян, а й окремі політичні сили, чи представників національних меншин.

6. На основі аналізу архівних матеріалів щодо практики застосування покарань на західноукраїнських землях за польським кримінальним кодексом 1932 р. виявлено, що суди найчастіше застосовували до винних осіб такі покарання як штраф, ув'язнення або арешт; при цьому термін ув'язнення або арешту здебільшого не був тривалим. Натомість у політичних процесах проти членів ОУН судом було застосовано одне з найсуворіших покарань – смертну кару або довічне ув'язнення.

Застосування архівних матеріалів дозволило більш повно відобразити та проаналізувати практичне застосування норм кодексу.

Разом з цим, дослідивши обрану нами проблематику, можна безумовно стверджувати, що елементи правової держави у міжвоєнній Польщі все таки були збережені і судові процеси проводилися на основі норм права, зокрема кримінального кодексу Польщі та кримінального процесуального кодексу Польщі за участі адвокатів та преси. Існувала можливість апеляційного та касаційного оскарження.

Детальне вивчення та аналіз архівних документів дозволило об'єктивно підійти до розуміння кримінально-правового регулювання на території Західної України у складі Польщі, визначити опосередковану роль кодексу та його норм у створенні авторитарного режиму та дискримінації українців.

7. Кодифікація кримінального права у міжвоєнній Польщі, результатом якої стала формалізація напрацювань тогочасної кримінально-правової доктрини, у тому числі щодо інституту покарань, є складовою історико-правового досвіду українців західноукраїнських земель. Попри позитивні та негативні сторони цього досвіду він може бути основою для кримінально-правової політики сучасної України, одним з найважливіших питань якої є питання про форми та види кримінально-правового реагування держави на вчинений злочин. Кодекс 1932 р. звужив коло кримінальних покарань, особливо основних, фактично до трьох – смертна кара, яку можна замінити на довічне ув'язнення, ув'язнення та штраф. Відтак, кодекс реалізував, принаймні на доктринальному рівні, загальноєвропейську тенденцію для демократичних

держав. Ця тенденція знайшла доктринальне відображення серед ідей робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, до складу якої увійшли провідні науковці в галузі кримінального права з різних закладів вищої освіти України. Основна ідея робочої групи співзвучна з ідеями провідних учених – учасників Кодифікаційної комісії, зокрема професора Львівського університету Ю. Макаревича. Вона зосереджується на двох покараннях – штрафі та позбавленні волі на певний строк. Те, що така доктрина кримінального права міжвоєнної Польщі залишається актуальною, відповідає міжнародним та європейським стандартам, засвідчує історико-правову цінність кодифікації міжвоєнного кримінального права у Другій Речі Посполитій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Архівні документи:

1. Центральний державний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАЛ України), ф. 205, оп.1, спр.401 (Списки кримінальних справ, розглянутих у Львівському апеляційному суді за час з 19 до 24 жовтня 1938р.
2. ЦДІАЛ України, ф. 205, оп.1, спр.1923 (Справа про обвинувачення адвоката у Львові Рапса Юзефа, судового асесора Хаєка Юзефа та ін. у шахрайстві, 1932–1939), арк.120.
3. ЦДІАЛ України, ф.205, оп.1, спр.1929 (Справа про обвинувачення мешканців м.Львова Климта Кароля, Ковальчука Валеріана, Макох Софії та ін. у шахрайстві, 1938–1939рр.), арк.1–48.
4. ЦДІАЛ України, ф. 205, оп.1, спр.1993 (Рішення Апеляційного суду і листування у справі Рота Нафталі, обвинуваченого в нанесенні матеріальної шкоди співвласникам маєтку, 1938р.), арк.1–4.
5. ЦДІАЛ України, ф. 205, оп.1, спр.1935 (Справа про обвинувачення службовця у Дрогобичі Кропивницького Леона у привласненні державних грошей, 1934р.), арк.45.
6. ЦДІАЛ України, ф. 205, оп.1, спр.1927 (Справа про обвинувачення службовців суду у Щирці Колодзєя Йосифа, Вовка Михайла та ін. у підробці документів і привласненні державних грошей, 1934–1939), арк.135.
7. ЦДІАЛ України, ф. 205, оп.1, спр.1921 (Справа про обвинувачення жителів м. Перемишля Линкера Ізраєля, Йозефа Ліфскудза, Саломона Рубінфельда у шахрайстві), арк. 2, 71.
8. ЦДІАЛ України, ф. 205, оп.1, спр.1924 (Справа по обвинуваченню лікаря Фукса Адольфа жителя міста Самбора і інших в дачі неправдивих свідчень перед судом у вбивстві), арк. 2-4.
9. ЦДІАЛ України, ф. 205, оп. 1, спр. 203 (Звіти прокурорів окружних судів про діяльність за 1924 рік. Статистичний звіт про злочинність у містах), арк. 21.
10. ЦДІАЛ України, ф. 805, оп.1, спр.14 (Рішення суду по справах Стемповської Розалії, Рочинської Маріанни, Скіби Марії, та ін.. обвинувачених у проведенні абортів), арк.3.
11. ЦДІАЛ України, ф. 805, оп.1, спр.8 (Рішення суду по справі Френкля Гершеля, Гальбершта Каскля, Ройта Давида та ін. обвинувачених у підкупі виборців під час виборів кандидата на рабина), арк.1-7.
12. ЦДІАЛ України, ф. 805, оп.1, спр.10 (Рішення суду по справах осіб, обвинувачених у привласненні чужих грошових сум), арк.1-6.

13. ЦДІАЛ України, ф. 805, оп. 1, спр.14 (Рішення суду по справам Стемпковської Розалії, Рочинської Маріанни, Скіби Марії, та ін.. обвинувачених у проведенні абортів), арк. 1-3.

14. ЦДІАЛ України, ф. 359, оп. 1 (Назарук Осип (1883-1940), адвокат, журналіст і публіцист, письменник, громадських і політичний діяч), арк. 4.

15. ЦДІАЛ України, ф. 360, оп. 1 (Старосольський Володимир-Степан (1878-1942), адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, член НТШ, професор), арк. 3-6.

16. ЦДІАЛ України, ф. 373, оп. 1 спр. 12, т. 1 (Обвинувальний акт по справі Федака Степана, Штика Франца та інших обвинувачених в замаху на піл судського та Львівського воєводу Грабовського), арк. 124.

17. ЦДІАЛ України, ф. 373, оп. 1 спр. 16 (Матеріали по справі Федака Степана, Штика Франца та ін. обвинувачених в замаху на Пілсудського та Львівського воєводу Грабовського (Протоколи записів, журнали «Правда», «Наш шлях», інструкції та ін)), арк. 3.

18. ЦДІАЛ України, ф.151, оп.1, спр.4417 (Справа по обвинуваченню судді-пенсіонера повітового суду в м. Судова Вишня Коляджина Мар'яна в обмані кредиторів), арк. 6-15.

19. ЦДІАЛ України, ф.151, оп.6, спр.1265 (Справа по обвинуваченню судді Януша Михальського в порушенні авторитету судді) арк. 44-46, 49-52.

20. ЦДІАЛ України, ф.151, оп.5, спр.858 (Копії рішень Верховного і Апеляційного суду по справах осіб обвинувачених у шахрайстві, арк. 1, 5-6, 9, 11.

21. ЦДІАЛ України, ф. 656, оп. 1 спр. 6 (Справа по обвинуваченню Окружним судом у м. Новогрудек Михалю Юзефа у складенні тексту антифашистської відозви, яка була видана за підписом Комітетів Польської Соціалістичної партії і «Бунду»), арк. 25-29.

22. ЦДІАЛ України, ф. 371, оп. 1 спр. 75 (Справа про притягнення до судової відповідальності Бандеру С. та ін. осіб, звинувачених у приналежності до ОУН у Львові), т. II, 1936 р. арк. 1-3.

23. ЦДІАЛ України, ф. 371, оп. 1 спр. 74 (Справа про притягнення до судової відповідальності Бандеру С. та ін. осіб, звинувачених у приналежності до ОУН у Львові), т. I, 1934-1936 рр. арк. 78-79.

24. ЦДІАЛ України, ф. 371, оп. 1 спр. 76 (Справа про притягнення до судової відповідальності Бандеру С. та ін. осіб, звинувачених у приналежності до ОУН у Львові. Протоколи допитів керівника ОУН Бандери Степана і ін. членів ОУН), т. III, 1934-1936 рр., арк. 2.

25. ЦДІАЛ України, ф. 371, оп. 1 спр. 77 (Справа про притягнення до судової відповідальності Бандеру С. та ін. осіб, звинувачених у приналежності до ОУН у Львові), т. IV, 1934 р., арк. 15, 52.

26. ЦДІАЛ України, ф. 371, оп. 1 спр. 78. (Список свідків і їх показання по справі керівника ОУН Бандери Степана і інших членів ОУН), арк. 2-3.

27. ЦДІАЛ України, ф. 371, оп. 1 спр. 78 (Список свідків і їх показання по справі керівника ОУН Бандери Степана і інших членів ОУН), арк. 126.

28. ЦДІАЛ України, ф. 371, оп. 1 спр. 79 (Матеріали по справі керівника ОУН Бандери Степана, і інших членів ОУН, Касаційна скарга, замітки, переписка і ін), арк. 169

29. ЦДІАЛ України, ф. 371, оп. 1 спр. 79 (Матеріали по справі керівника ОУН Бандери Степана, і інших членів ОУН, Касаційна скарга, замітки, переписка і ін), арк. 123-124.

30. ЦДІАЛ України, ф.790, оп.1, спр.1 (Заключення прокуратури окружного суду, витяги з протоколів засідань окружного суду, донесення слідчого відділу державної поліції в Перемишлі та ін. документи про конфіскацію деяких номерів газети «Український голос» за опублікування статей антидержавного змісту), арк. 48-53.

31. ЦДІАЛ України, ф. 659, оп. 1,спр.. Авіаційна секція «Спілки оборонців Львова 1918-1919 р.р.» (1934-1939 р.р.), арк. 3.

32. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). Ф. 1. Львівське воєводське управління, оп. 52, спр. 6. Арк. 13

33. ДАЛО. Ф. 271. Дирекція поліції у місті Львові, оп. 1, спр. 897, арк. 18.

34. ДАЛО. ф. 35, оп. 1. спр. 1. Про проведення кримінального аборту

35. Архів Львівського національного університету. Ф. Р-119. ЛНУ імені Івана Франка, оп. 1 о/с, спр. 4043 (Макаревич Юлій Спиридонович).

36. Галузевий Державний архів Служби безпеки України (ГДА СБ України). П 2235 (Кримінальна справа по звинуваченні Юліана Зайця).

37. Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny, t. 1, z. 1. Warszawa 1920, s. 21; por. też J. Piłsudski, Pisma zbiorowe, t. 5, red. i wstęp L. Wasilewski, Warszawa 1937, ss. 204-205. URL : <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/40062/edition/40945/content?ref=desc> .

38. Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Wydział Karny. Seksja prawa karnego. T. 1. Z. 1. Warszawa ; Lwów, 1921. (Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego : strona URL : <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=40945&from=publication>).

39. Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Wydział Karny. Sekcja prawa karnego [Tekst]. — T. 1. — Z. 3 [Źródło Elektroniczne] Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego. — URL : <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=40947&from=publication>.

40. Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Wydział Karny. Sekcja prawa karnego [Tekst]. — T. V. — Z. 2. — Warszawa, 1930 [Źródło Elektroniczne] Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego. — URL : <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=40617&from=publication>.

41. Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja prawa karnego [Tekst]. — T. V. — Z. 3. Projekt Kodeksu Karnego, w redakcji przyjętej w drugim czytaniu przez sekcję prawa karnego Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej. Uzasadnienie części ogólnej. — Warszawa, 1930 [Źródło Elektroniczne] Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego. — URL : <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=40618&from=publication>.

42. Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja prawa karnego [Tekst]. — T. V. — Z. 6. Uzupełnienie uzasadnienia projektu kodeksu karnego. — Warszawa, 1931 [Źródło Elektroniczne] Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego. — URL : <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=40621&from=publication>.

43. Sprawozdanie z działalności Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej za czas od 3 czerwca 1919 do 31 maja 1920. «Kwartalnik Prawa Cywilnego i Karnego». 1-4, s. 285-287, 1920.

II. Конституції, кодекси, спеціальні закони, проекти законів, коментарі законів:

44. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 3 marca 1921 r. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej. — № 44, poz. 267. — Warszawa: Drukarnia Państwowa, 1921. —S.218–249. c.218–249.

45. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 kwietnia 1935 r. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej. —No 30, poz. 227. —Warszawa: Drukarnia Państwowa, 1935. —S.56–79.

46. Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 listopada 1938 r. o ochronie niektórych interesów państwa // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (DzURP), 1938. - Nr. 31, - Poz. 623.

47. Kodeks karny z komentarzem; Kodeks karny z komentarzem i orzecznictwem Sądu Najwyższego 1935-1936 nr zb. 1-134 URL : http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=79655&from=&dirids=1&ver_id=&lp=1&QI=F6F896452E5044D257A8E323075E0F0C-23 (data zgłoszenia:

29.07.2019). 150

48. Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz, pod red. A. Wąska. T. II. Warszawa 2005, s. 383.

49. Kodeks karny. Komentarz. Opracował Dr. S. Glazer, Dr. A. Mogilnicki. Kraków. 1934]

50. Kodeks Makarewicza [електронний ресурс]
[http://pl.wikipedia.org/wiki/Kodeks Makarawicza](http://pl.wikipedia.org/wiki/Kodeks_Makarawicza).

51. Krzymuski E. Projekt Kodeksu Karnego Polskiego. Uwagi autora, tytuł wstępny i część ogólna [Text] / Krzymuski E. - Warszawa : Druk Tow. Akc. S. Orgelbranda i S-ów, 1918. - 76 s.

52. Makarewicz J. Kodeks Karny z komentarzem. Czwarte wydanie / J. Makarewicz. — Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1935. — 528 s.

53. Makarewicz J. Kodeks karny z komentarzem. Lwów, 1938. 662 s.

54. Makarewicz J. Kodeks karny z komentarzem. — Trzecie Wydanie. — Lwów : Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1932. — 470 s. (Reprint: Kodeks Karny z Komentarzem// Redakcja naukowa Alicja Grześkowiak, Krzysztof Wiak. — Lublin : Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2012. — 746 s.)

55. Makarewicz, J. Ustawa karna. (Część ogólna). Projekt wstępny [Tekst] / J. Makarewicz. — Lwów, 1922. — z. 4-6.

56. Makowski W. Kodeks karny 1932. Komentarz. Warszawa : Nakładem Księgarni F. Hicka, 1932. 266 s.

57. Makowski W. Kodeks karny z 1932 r. z komentarzem / Władysław Makowski. – Warszawa : Nakładem księgarni F. Hoesicka, 1937. – 704 s

58. Polski kodeks karny/ Komentarz K. Sobolewski, A. Laniewski. Lwów: Księgarnia nakładowa. 1932. – 226 s

59. Polski Kodeks karny z 11. VII. 1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem. URL : http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/89357/PAd_11544.pdf (data zgłoszenia: 05.08.2019). 155

60. Projekt Kodeksu Karnego dla Ziem Polskich opracowany przez d-ra Aleksandra Mogilnickiego i d-ra Emila Stanisława Rappaporta [Text], - Warszawa : Skład główny w księgarni E. Wende i S-ka, 1916. - 48 s.

61. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1927 r. o zwolnieniu przedterminowym osób odbywających karę pozbawienia wolności :

<https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/wykonanie-rozporzadzenia-prezydenta-rzeczypospolitej-z-dnia-19-16869350>

62. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny: strona URL : <http://www.prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19320600571>

63. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. o niektórych przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu Państwa // DzURP, 1934. - Nr. 94. - Poz. 851.

64. Übersicht über das recht des Generalouverments Zweite Auflage bearbeitet von A. Weh Stanol 1. Januar 1943. Kraków. 1943.

65. Ustawa "O zasadach powszechnego samorządu wojewódzkiego, a w szczególności województwa lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego" z dnia 26 września 1922 r. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 1922. №90. P. 829.

66. Ustawa z dnia 3 czerwca 1919 r. o komisji kodyfikacyjnej : <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19190440315>

67. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1938 r. o ochronie imienia Józefa Piłsudskiego: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19380250219>

68. O zasadach powszechnego samorządu wojewódzkiego, a w szczególności województwa lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego: Ustawa z dnia 26 września 1922 r. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. 1922. Nr. 90. Poz. 829.

69. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005р. № 12.

III. Спеціальна література

70. Алексієвець Л. Польща: утвердження незалежної держави 1918-1926. Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. 448с.

71. Апарат управління Галичиною у складі Австро-Угорщини: навч. посіб. / В. С. Кульчицький та ін. Львів: Тріада плюс, 2002. 82 с.

72. Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. Дрогобич: Відродження, 1994. 192 с.

73. Баран З. Суспільно-політичні погляди Юлія Макаревича. *Історичні пам'ятки Галичини*. Матеріали п'ятої наукової краєзнавчої конференції (м. Львів, 12 листопада 2010 р.). Львів. 2011. С. 188-198.

74. Басай О. Самоврядування на західноукраїнських землях у 1921-1939 рр. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. 22 лист. 1996 р. Івано-Франківськ: Плай, 1996.

75. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. К., 2004. 296 с.
76. Безклубий І, Гриценко І, Шевченко О. Історія українського права: посібник. Київ, 2010. 336 с.
77. Беніцький А.С. Відповідальність за причетність до злочину та співучасть у злочині згідно з кримінальним законодавством Російської імперії (друга половина ХІХ – початок ХХ століття). *Інформація і право*. № 3(9). 2013. С. 135-142.
78. Білецька О.О. Функції поліції у кримінальному процесі Республіки Польща (1921–1939 рр.). *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2014. Вип. 60. С. 52-58.
79. Бірта Г.О., Ю.Г. Бургу *Методологія і організація наукових досліджень: навчальний посібник*. К.: Центр учбової літератури, 2014. 142 с.
80. Бойко І. Покарання в кримінальному праві Польського королівства та їхнє застосування у Галичині (1349-1569 рр.). *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2008. Вип. 47. С. 24-29.
81. Бойко І.Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (ІХ – ХХ ст.) [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів]. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету. 2014 904 с.
82. Бойко І.Й. Кримінальні покарання в Україні (ІХ – ХХ ст.): [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів]. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету. 2013. 408 с.
83. Варшавський акт обвинувачення Степана Бандери та товаришів / Упор. Микола Посівнич. Центр досліджень визвольного руху. – Львів, 2005. – 204 с. ISBN 966-8461-20-7.
84. Великий процес ОУН у Львові. *Новий Час* 08.06.1036. с. 5.
85. Вітвицький С. Галичина в міжнародній політиці в 1914-1923 рр. *Український історик*. Нью-Йорк; Київ, 1995.
86. Вступ до правової політології: навч. посібник / за ред. В. Бурдіна і ін. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 520 с.
87. Герасименко М., Дудикевич Б. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з радянською Україною. – К., 1960.
88. Гловацький І. Правове становище політичних в'язнів у Другій Речі Посполитій у 1923-1939 рр. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. Львів, 2001. № 2. С. 10-17.

89. Гловацький І. Українські адвокати у політичних судових процесах у Східній Галичині (1921-1939 рр.): монографія. Львів, 2003. 345 с.
90. Гловацький І. Ю. Органи поліції Польщі у боротьбі з політичними злочинами в Галичині (1918-1939 рр.). *Вісник Львівського юридичного інституту*. Львів, 2004. № 3. С. 297-313.
91. Гловацький І. Ю. Поняття “політичний злочин” та його види за законодавством Польщі у міжвоєнний період (1918-1939 рр.). *Вісник Львівського юридичного інституту*. Серія юридична. Львів, 2005. Вип. 1. С. 267-283.
92. Гловацький І. Ю. Роль колегії оборонців в організації правового захисту політичних в’язнів у політичних судових процесах у Східній Галичині (1918-1926 рр.). *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. Хмельницький, 2003. № 2 (6). С. 21-27.
93. Гловацький І.Ю. Українські адвокати Східної Галичини як захисники у кримінальних справах по обвинуваченню у вчиненні політичних злочинів у міжвоєнний період (1918-1939 рр.): дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. К., 2006. 106 с.
94. Грищук В. К., Гловацький І. Ю. Юлій Макаревич та окремі питання кодифікації кримінального законодавства в Польщі 1919-1939 рр. *Вісник Львівського університету*. Серія міжнародні відносини. 2002. Вип. 8. С. 73-85.
95. Грищук В. Макаревич Юлій Спиридонович. *Юридична енциклопедія*. В 6 т. Т. 3: К-М. 2001. 792 с.
96. Грищук В.К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії, методології та теорії: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08. Київ., 1992. 438 с.
97. Грищук В.К., Гловацький І.Ю. Професор Юлій Макаревич – промотор кодифікації кримінального законодавства Польщі (1919-1932 рр.). *Університетські наукові записки: часопис Хмельницького університету управління та права*. Хмельницький. 2015. №2 (54). С. 5-20.
98. Дамирли М. А. Теоретико-методологические проблемы понятийно-категориального аппарата истправовой наукиорико- // Категорії, поняття і терміни історико-юридичної науки: Матеріали XXI Міжнародна історико-правова конференція (м. Миколаїв, 23–26 квітня 2009 р.). Миколаїв, 2009. С. 3-11.

99. Едер П.Т. Правові основи організації та діяльність вищого крайового суду у Львові (1855–1918 рр.) : історико-правове дослідження: дис. ... канд.юрид. наук: 12.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 241 с.

100. Іваник М. Тимчасовий відділ самоврядування у Львові в структурі органів місцевого самоврядування Галичини (1920-1928). *Матеріали міжнародної наукової конференції* (м. Дрогобич, 8-9 жовтня 2004 р.). Дрогобич, 2004. С. 75-83.

101. Історія держави і права України: підручник. У 2 т. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. Т.1. К., 2000. 648 с.

102. Калинович В. Колоніальний режим управління західноукраїнськими землями в Польщі (1918—1939 рр.). /Львів. 1955.

103. Карпенко О.Ю. Статус Східної Галичини у міжнародно-правових актах (1918-1923). *Вісник Прикарпатського університету*. Історія: Вип. 1. Івано-Франківськ: Плай, 1998.

104. Кахнич В. Кримінальний кодекс Другої Речі Посполитої: Характеристика та Структура. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XXI звітної науково-практичної конференції* (4-5 лютого 201 р.): у 2-х ч. Ч. 1. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету ім. І. Франка, 2016ю 220 с.

105. Кахнич В. Передумови заснування Львівського університету. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2011. Вип. 52. С. 64–70.

106. Качмар В. Паше-Озерський Микола Миколайович Життєвий шлях та наукові інтереси. *Медичне право*. (Науково-практичний журнал). №4(II). С. 1412 142.

107. Кентій А. Збройний чин українських націоналістів (1920 -1956) : історико-архівні нариси. Київ, 2005. Т. 1. Від Української Військової Організації до Організації Українських Націоналістів (1920 1942).271 с.

108. Книш З. В сутінках зради. Убивство Тадеуша Голуфка на тлі зради Романа Барановського Торонто : Срібна сурма, 1975.659 с.

109. Книш З. Варшавський процес ОУН. Торонто, 1986.

110. Книш З. З таємних документів польської окупації Західної України. Торонто: Срібна сурма, 1983. 289с.

111. Кобилецький М.М. Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918-1923 рр.). дис. ... канд.юрид. наук: 12.00.01 / Львівський державний університет імені Івана Франка,, 1998. 185 с.

112. Козак О. С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні: Монографія. К.: Освіта України, 2009. С. 204.153

113. Кондратюк К. Галичина і Волинь у роки Другої світової війни. 1939-1945. Львів, 2011. 160 с.

114. Кондратюк О. Судова система та судочинство в Галичині у складі Австро-Угорщини (1867-1918 рр.): дис. ... канд.юрид. наук: 12.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка, 2006. 225 с.

115. Кульчицький В. Настюк М., Тищик Б., Глубіш М. Вхідження Галичини, Північної Буковини та Закарпаття до складу України (1939-1945). Дрогобич, 1995. 68 с.

116. Кульчицький В. Органи правосуддя в Західній Україні 1921-1939 рр. *На шляху до правової держави*. Львів, 1991. Вип.2. С.10-12.

117. Кульчицький В. С. Державний лад і право в Галичині (в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.). Львів, 1966. 68 с.

118. Кульчицький В.С. , Тищик Б.Й. Історія держави і права України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : Видав. дім “ІН ЮРЕ”, 2008. 624 с.

119. Кутько Я. Темна сторона місяця. Історія поліційної провокації Романа Барановського в українськiм підпіллі. Нью-Йорк: Детройт; Скрантон, 1953. 48 с.

120. Липитчук О. До питання про соціологічні дослідження в кримінальному судочинстві: досвід польських вчених міжвоєнного періоду. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2010. Вип. 51. С. 40-50.

121. Липитчук О. Суддя у міжвоєнній Польщі: правові та морально-психологічні вимоги (1918–1939 роки). *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2020. Випуск 71. С. 42–52.

122. Липитчук О. Юлій Макаревич – видатний представник львівської школи кримінального права . *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: Матеріали VII регіональної науково-практичної конференції. – Львів, 2001. С. 48–50.

123. Липитчук О.В. Система судових органів та судочинство Республіки Польща (1918-1939 рр.): автореф. ... канд.юрид.наук: 12.00.01. Львів, 2004. 20с.

124. Липитчук О.В. Система судових органів та судочинство Республіки Польща (1918-1939 рр.): дис. ... канд.юрид.наук: 12.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. 198 с.

125. Лисяк-Рудницький І. Націоналізм. *Історичні есе*. Київ : Основи, 1994. Т. 2.- С. 237-249.

126. Литвин В. Тисяча років сусідства і взаємодії. *Голос України*. 2002. 9 листопада. С. 4-5.

127. Лісогорова Х. Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. *Велика українська юридична енциклопедія*. Т. 1. Історія держави та права України / за ред. В. Гончаренка. Харків, 2016. 848 с.

128. Літопис УПА. Т. 10: Життя і боротьба генерала «Тараса Чупринки» (1907 - 1950). Документи і матеріали. К. ; Торонто : Літопис УПА, 2007. 815 с.

129. Літопис УПА. Торонто ; Львів : Літопис УПА, 2007. Т. 45 : Генерал Роман Шухевич – «Тарас Чупринка» Головний командир УПА. 576 с.

130. Люблинский П.И. Право амнистии. Историко-догматическое и политическое исследования. Санкт-Петербург Сенатск. Типогр., 1907. 371 с.

131. Макар В. Береза Картузька. Торонто, 1956. 206 с.

132. Малько А.В. Смертна кара, як правове обмеження. *Держава і право*. 1993. № 1, С. 77-78.

133. Марисюк К. Майнові покарання в Україні (911-2001 рр.). Питання кримінально-правової політики: монографія. Івано-Франківськ:, 2012. 335 с.

134. Марисюк К.Б. Система майнових покарань у проектах Кримінального кодексу Польщі 1916–1917 рр. *Вісник Академії митної служби України*. Сер. : Право. 2010. № 1. С. 12-16.

135. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Перший том: 1920-1939 / за ред. С. Ленкавського. Українське видавництво. Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк, 1968. 641 с.

136. Мотиль О. Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження. Переклад Павла Грицака. Наукове видання. Київ: Критика, 2009. 200 с.

137. Мочульська М.Є., Семків В.О. Правова доктрина в континентальній правовій системі: монографія. Львів: Світ, 2015. 432 с.

138. Никифорак М. В. Джерела кримінального та кримінально-процесуального права на Буковині у 1775–1918 рр. *Науковий вісник Чернівецького університету* : збірник наук. праць. Вип. 91 : Правознавство. Чернівці : ЧДУ, 2000. С. 14–17.

139. Олійник Ю. В. Організація судової влади в Західній Україні у складі Другої Речі Посполитої (1919–1939 рр.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Ужгород, 2018. Вип. 52. Т.1. с. 35–40. Електронна версія: <http://repository.vsau.org/getfile.php/18955.pdf>;

140. Олійник Ю. В. Порядок формування та компетенція Львівського апеляційного суду (1919–1939 рр.). *Науковий вісник публічного та приватного права*. Київ, 2019. Вип. 1. Т. 1. С. 40–46. Електронна версія: http://www.nvppp.in.ua/vip/2019/1/tom_1/9.pdf

141. Ольшанский П.Н. Рижский договор и развитие советско-польских отношений 1921-1924 гг. Москва, 1974.

142. Офіційна статистика політичних в'язнів у Польщі // Діло.- 1924.- № 218.- 2 жовтня.

143. Офіцінський В. Дистрикт Галичина (1941-1944 рр.). *Історико-політичний нарис*. Ужгород, 2001. 143 с.

144. Пащук Т. Кримінальне судочинство міжвоєнного періоду II Речі Посполитої: основні періоди розвитку (1918-1939 рр.). *Науковий вісник херсонського державного університету*. 2017. Вип. С.

145. Пащук Т. Практика виконання та відбування покарань неповнолітніми в період перебування українських земель у складі II Речі Посполитої (1919-1939 рр.). Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серія Юридические науки. № 27 (66). 2014. №3. С. 165-170.

146. Петрів М. Й. Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурно-освітні діячі кінця XIX – першої половини XX ст. Кн. 1. = Ukrainian advocates: state, socio-political, cultural and educational activists of the late XIX - first half of the XX century. - Vol. 1. - Київ: Вид-во «ЮСТНІАН», 2014. 544 с.

147. Польська окупація Західної України в 1918-1939 роках. Як це було. *Історична правда*. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/4d4b20cabaaa8>

148. Прилуцький В. І. Береза Картузька. *Енциклопедія історії України*: Т. 1: А-В / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України; Інститут історії України. Київ, 2003. – 688 с.

149. Проект «Україна». Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі / В. Вісин, Р. Голик, В. Голубко та ін.; авт.-упоряд. М. Р. Литвин; худож.-оформлювач О. А. Гугалова. Харків: Фоліо, 2017. 444 с.

150. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави. Львів. 2001. - 175 с.
151. Ріпецький С. Українсько-польський процес 1918-1923 перед світовим трибуналом. Чикаго ; Нью-Йорк : Укр. публіцист, наук, ін-т, 1963. 139 с.
152. Российское уголовное право. В 2 т. Том I. Общая часть / Под ред. проф. А.И. Рарога. Москва: Профобразование, 2003. 600 с.
153. Сендс Ф. Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 585 с.
154. Сенько М.М. Розвиток сучасної науки кримінального права в республіці Польща. *Часопис Київського університету права: Український науково-теоретичний часопис*. Київ: Київський університет права. № 1. 2008. С. 194-196.
155. Сливка Ю. Сторінки історії КПЗУ. Львів. 1989. 93 с.
156. Теорія кримінального переслідування: монографія / [В.А. Гринчак, І.Я. Заяць, В.І. Петлюк, Г.М. Федущак-Паславська]. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – 208 с.
157. Терлюк І.Я., Лепісевич П.М., Кольбенко С.А. Західні українські землі в період міжвоєнної окупації: короткий нарис історії держави і права. Львів: Ліга-Прес, 2007. 92 с.
158. Тищик Б. Західно-Українська Народна Республіка (1918-1923). Історія держави і права. Львів, 2004. 352 с.
159. Тищик Б.Й. Історія держави і права зарубіжних країн (Середні віки та ранній новий час): навч. посіб. Львів: Світ, 2006. 696 с.
160. Тищик Б.Й. Польща. Історія державності і права. Х - початок ХХІ ст. навч. посібник. Львів: Світ, 2012. 512 с.
161. Ткач А. П. Історія кодифікації дореволюційного права України. К.: вид. КУ, 1968. 170 с.
162. Трепак Л. Німецькі окупаційні суди та судочинство як складова нацистського тоталітарного режиму в Галичині (1941-1944 рр.): дис. ... канд.юрид. наук: 12.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка., 2020. 260 с.
163. Трепак Л. Німецькі окупаційні суди та судочинство як складова нацистського тоталітарного режиму в Галичині (1941-1944 рр.): автореф. дис. ... канд.юрид.наук: 12.00.01. Львів, 2019. 20 с.
164. Турчак О. Правове регулювання етнонаціонального становища та суспільної діяльності українців в Польщі (1918-1936 рр.). Львів. 2015. 363 с.

165. Український інститут національної пам'яті: Інформаційні матеріали до 80-роковин "Великого терору" в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<https://old.uinp.gov.ua/search/node/%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%80>

166. Усенко І.Б. До питання про розвиток юридичного джерелознавства в Україні. *Джерела права України інших країн та міжнародної спільноти: історія та сучасність* : матеріали ХХІХ міжнар. істор.-прав. конф. (Феодосія, 19–22 верес. 2913 р.) / ред. кол. І.Б. Усенко (гол.) та ін. – Київ ; Сімферополь : Універсам, 2013. – С.100–107.

167. Федик І. УНДО, ОУН: ставлення до Польщі. Львів: ВКП “ВМС”, 1998. 80 с.

168. Ходак В. Суспільно-політична діяльність Організації українських націоналістів (1929-1934 рр.): автореф.дис. ... канд.істор.наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Івано-Франківськ, 2005. 20 с.

169. Чехович В. Кримінальне уложення 1903 р. *Юридична енциклопедія*. В 6 т. Т. 6: Т-Я. Київ. 2004.

170. Чехович В. Право в західноукраїнських землях ХVІІІ–ХІХ ст. *Мала енциклопедія етнодержавознавства*. К.:Генеза ; Довіра, 1996. С. 224–226.

171. Чехович В. Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. *Юридична енциклопедія*. В 6 т. Т. 6: Т-Я / Ю. Шемшученко (голова редкол.) та ін. 2004. 768 с.

172. Шуп'яна М. Ю. Система покарань за австрійським кримінальним кодексом 1852 р. та практика їх застосування у Східній Галичині: монографія. Львів, 2017. 252 с.

173. Шуп'яна М. Ю. Поняття та види злочинів за австрійським кримінальним кодексом 1852 р. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 74–77.

174. *Юридична енциклопедія [Текст]* : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К. : Укр. енцикл., 2001. — Т. 3: К-М. — 792 с.: іл.

175. Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1661-2016) : монографія / за заг. ред. професорів В.М. Бурдіна, В.Т. Нора та І.Й. Бойка. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2016. 288 с.

176. Юхимюк О.М. Примусове включення західноукраїнських земель до складу Польщі. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали VІІІ регіон. наук.-прак. конф.*, Львів, 2002. С. 64-67.

177. Яцишин Н. Правовий статус західноукраїнських земель та становище українських меншин в складі II Речі Посполитої (1918 – 1939 рр.). *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 251-257. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2014_6_44

178. Allgemeine Gerichtsordnung für Westgalizien. – Wien : Gedrudct bei J. Kraschanski, 1796. – S. 1–2.

179. Andrejew I., (w:) I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, Kodeks karny z komentarzem, Warszawa 1973, s. 840.

180. Balzer O. W sprawie reformy nauki prawa w uniwersytetach polskich, „PPiA” 1919, nr XLIV, s. 1–14.

181. Bardach J. Historia ustroju i prawa polskiego / J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979. – 654 s.

182. Bardach J., Lesnodorski B., Pietrzak M. Historia ustroju i prawa polskiego, Warszawa : Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2005.- 667 s.

183. Bereza A. Sąd Najwyższy w latach 1945-1962. Organizacja i działalność, Warszawa 2012, s. 48, 61, 95.

184. Bolewski A., Pierzchała H. Losy polskich pracowników nauki w latach 1939-1945: straty osobowe / A. Bolewski, H. Pierzchała. - Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódz, 1989. - 750 s.

185. Borkowska-Bagińska E. Historia prawa sądowego: zarys wykładu / E. Borkowska-Bagińska, B. Lesiński. – Poznań: Ars Boni et Aequi, 1995. – 304 s.

186. Chlebowczyk J. Między dyktatem, realiami a prawem do samostanowienia / J. Chlebowczyk. - Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988. - 613 s.

187. Ćwiąkalski Z., (w:) Bogdan G., Buchała K., Ćwiąkalski Z., Dąbrowska-Kardas M., P. Kardas, M. Rodzynekiewicz, M. Szewczyk, W. Wróbel, A. Zoll, Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117–277 Kodeksu karnego, t. 2, Kraków 1999. 909 s.

188. Cwik W., Opas T. Prawo sądów w Polsce do 1939 r.: zarys wykładu. Rzeszów: Fosze. 1999. 136 s.

189. Cybulski B. Stepan Bandera w więzieniach II Rzeczypospolitej i próby uwolnienia go przez OUN. Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo. - 1989. -№ 172. - S. 74-75.

190. Die Einteilung der strafbaren Handlungen in der Strafgesetzgebung vom Jahre 1751–1852 / Karl Hildebrandt. – Heidelberg, 1940. – 48 S.

191. Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Bd II. Verwaltung und Rechtswesen. – Wien : Verlag der österr. Akad. der Wissenschaften, 1980. – 774 S.

192. Dmowski R. *Polityka Polska: Odbudowanie Państwa* / R. Dmowski. - Warszawa, 1926. - 647 s.
193. Draus J. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie* / Jan Draus. - Kraków, 2007. - 328 s.
194. Gansiniec R. *Notatki Lwowskie (1944–1946)* / Ryszard Gansiniec. – Wrocław, 1995. S. 20–23.
195. Glaser S. *Kara odwetowa a kara celowa (Zalety i braki teorii pragmatycznej)*, Lublin 1924, s. 47 n, *tense*, *Prawo karne*, Warszawa 1933, s. 20 n.
196. Górnicki L *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919-1939*, Wrocław 2000.
197. Gralak B. *Szkolnictwo akademickie i nauka polska w okresie okupacji hitlerowskiej* / B. Gralak. Wydawnictwo Łódzkie, b. r. - 307 s.
198. Grodziecki S. *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej* *Czasopismo Prawno-Historyczne*. 1981. T. XXXIII. Z. 1. S. 47-48
199. Grodziski S. *Prace nad kodyfikacją i unifikacją polskiego prawa prywatnego (1919-1947)*, „*Kwartalnik Prawa Prywatnego*” 1992, z. 1-4, s. 21 i passim; tenże, *Z dziejów unifikacji polskiego prawa cywilnego*, CPH 1985, z. 2, s. 292
200. Grodziski S. *Ustawa karna zachodniogaliczyjska z roku 1796. Zarys dziejów i charakterystyka* / Stanisław Grodziski, Stanisław Salmonowicz // *Czas. Praw.-Hist.* – 1965. – T. 17. – Z. 2. – S. 123–149.
201. Grześkowiak A. *Kara w poglądach Juliusza Makarewicza. Prawo karne w poglądach Juliusza Makarewicza*. Lublin, 2015.
202. Grześkowiak A. *Prawo karne w poglądach profesora Juliusza Makarewicza* / Alicja Grześkowiak, - *Katolicki Uniwersytet Lubelski*. - Lublin: Wydawnictwo KUL, 2005. - 366 s.
203. Hutchinson T (2015). *The Doctrinal Method: Incorporating Interdisciplinary Methods in Reforming the Law* /T.Hutchinson // *Erasmus Law Review*, Issue 3, URL: https://www.elevenjournals.com/.../2015/3/ELR-D-15-003_0.
204. Herbst E. *Handbuch der allgemeinen österreichischen Strafrechtes* / E. Herbst. – Wien : Erster Band, Verlag vom Manzschens Buchhandlung, 1871. – 495 S.
205. *Historia prawa sądowego* / Czepelak Marcin, Halberda Jan, Michalak Arkadiusz i in. – Wyd. 2. – Warszawa : Wolters Kluwer Polska SA, 2006.– 227 s.
206. Jurek P. *Historia państwa i prawa polskiego* / P. Jurek. - Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1988. - 147 s.

207. Kallas M. Historia ustroju i prawa w Polsce 1772/1795–1918 / Marian Kallas, Marek Krzymkowski. – Warszawa : PWN, 2006. – 502 s.
208. Kobieta przyniosła bombę do drukarni. *Gazeta Poranna* № 10645 z 04.05.1936 s.
209. Kozzelek R., Conze W., Brunner O. Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch sozialen Sprache 8 Bde. Stuttgart 2004. 367 s.
210. Koranyi K. Powszechna historia państwa i prawa. T. 3 / Karol Koranyi. – Warszawa : PWN, 1966. – 456 s.
211. Koredczuk J. Przepięstwa przeciwko rodzinie w ujęciu polskich dwudziestowiecznych kodyfikacji karnych // Rodzina i jej prawa. Wrocław : Kolonia Limited, 2012/ S. 167-180.
212. Korobowicz A. Historia ustroju i prawa polskiego (1772–1918). Artur Korobowicz, Wojciech Witkowski. – Wyd. 5. – Warszawa : LEX, 2012. – 240 s.
213. Krzymuski E. Wykład procesu karnego: ze stanowiska nauki i prawa obowiązującego w b. dzielnicy austriackiej oraz z uwzględnieniem ważniejszych różnic na innych ziemiach Polski / Edmund Krzymuski. – Kraków : Nakładem Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 1922. – 288 s.
214. Kwiatkowski E. Die Constitutio Criminalis Theresiana. Ein Beitrag zur Theresianischen Reichs- und Rechtsgeschichte / Ernest Kwiatkowski. – Innsbruck, 1903. – 144 s.
215. Lityński A. Dwa kodeksy karne 1932. W osiemdziesiątą rocznicę roczników administracji i prawa. Teoria i praktyka. Rok XII. 2012. S. 207-218.
216. Lityński A. Początek prac nad kodeksem karnym II Rzeczypospolitej (w siedemdziesiątą rocznicę powołania Komisji Kodyfikacyjnej) / A. Lityński // Państwo i Prawo. – 1989. – Nr. 11. – S. 87–97.
217. Lityński A. Wydział karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej (Dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego), A. Lityński. - Katowice, 1991. – 150 s.
218. Makarewicz J. Prawo karne. Wykład porównawczy z uwzględnieniem prawa obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa–Lwów 1924. Podręcznik stanowił rozwinięcie młodszej o dekadę pracy: idem, Prawo karne ogólne, Kraków 1914.
219. Makarewicz J. Einführung in die Philosophie des Strafrechts auf Entwicklungsgeschichtlicher Grundlage, Stuttgart 1906.
220. Makarewicz J. Klasycyzm i pozytywizm w nauce prawa karnego “Przegląd Prawa i Administracji” 1896, s 698-727, 847-870

221. Makarewicz J. Prace rozproszone. Tom 1. Publikowane w latach 1895—1901 / Redakcja naukowa Alicja Grześkowiak. — Lublin : Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2010. — 440 s.
222. Makarewicz J. Prace rozproszone. Tom 2. Publikowane w latach 1902—1913/ Redakcja naukowa Alicja Grześkowiak. — Lublin : Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2012. — 462 s.
223. Makarewicz J. Prawo karne w Katowicach/ „Gazeta Sądowa Warszawska” 1937, № 6, s. 84.
224. Makarewicz J. Reforma metody nauczania prawa, „Przegląd Prawa i Administracji” 1919, № XLIV, s. 113 n.
225. Makarewicz J. Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno-rozwojowe, tłum. K. Jakubów, A. Grześkowiak (red. nauk.), Lublin 2009.
226. Makarewicz J. Wzrost przestępczości w Polsce. Przegląd Prawa i Administracji. Rok LVI. Lwów, 1931. s. 166.
227. Makarewicz J. Zbrodnia i kara, Lwów 1922, 261s.
228. Makiła D. Historia prawa w Polsce / Dariusz Makiła. — Warszawa : PWN, 2008. — 623 s.
229. Mielcarek A. J. Podziały terytorialno-administracyjne II Rzeczypospolitej w zakresie administracji zespolonej / Adam J. Mielcarek. —Warszawa, 2008. —231 s., c.195–197
230. Mohyluk M. Prawo o ustroju sądów powszechnych w pracach Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej / Mariusz Mohyluk, Białystok 2004, 274 s.
231. Nowicka I. Kara dożywotniego pozbawienia wolności w polskim systemie prawnym.problemy i wątpliwość, Zeszyty Naukowe WSFiP .Nr 3/2014.
232. Petsch W. Powisle i zagadnienie Prus Wschodnich na Konferencji Pokojowej w Paryżu w 1919 r. / W. Petsch // Problem polsko-niemiecki. w traktacie wersalskim. - Poznan, 1963. - 657 s.
233. Pieracki J. Polskie prawo karne, (Kodeks karny, prawo o wykroczeniach, przepisy wprowadzające), Lwów 1932. 318 s.
234. Plaza S. Historia prawa w Polsce na tle porównawczym /Stanisław Plaza, - Cz. 3.Okres międzywojenny. - Kraków: Księgarnia akademicka, 2001. - 762 s.
235. Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza / red. Alicja Grześkowiak, Lublin : KUL, 2005, 365s.

236. Radzinowicz L. Przestępczość w Polsce w r. 1934. *Głos Sądownictwa*. 1935. Nr. 7-8, S. 508-520.
237. Rappaport E. Nowela karna z dnia 9 grudnia r 1918 i skutki jej braku. *KPC.K.1918. T.1/*
238. Redzik A. Juliusz Makarewicz (1872–1955) – nie tylko ojciec kodeksu karnego // *PAUza Akademicka*. Numer 479. 12 września 2019. — S. 2 — 3.
239. Redzik A. O naukach historyczno-prawnych w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. W: *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach w II Rzeczypospolitej*, red. M. Pyter, Lublin 2008, s. 131–185.
240. Redzik A. Profesor Juliusz Makarewicz – życie i dzieło, w: A. Grześkowiak (red.), *Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza*, Lublin 2005, s. 23–92.
241. Redzik A. *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939-1946*. Lublin, 2006. 409 s.
242. Redzik A. *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w okresie Drugiej Rzeczypospolitej i w czasie II Wojny Światowej – wybrane zagadnienia/ Polska Akademia Umiejętności, prace komisji historii nauki. Tom X. 2010.*
243. *Rocznik Statystyczny 1928*. Warszawa : Drukarnia Krajowa, 1930. XVI, 275, [8] s.
244. Sójka-Zielińska K.: Organizacja prac nad kodyfikacją prawa cywilnego w Polsce międzywojennej, „*Czasopismo Prawno-Historyczne*” 1975, z. 2.
245. Sitnicki Z. Kodeks karny 1932 r. a praktyka sądowa // *Głos Sądownictwa*. – 1934. – Nr. 9. – S. 651–657.
246. *Statystyka czynności sądów. Czynności sądów powszechnych w sprawach cywilnych i karnych*. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1930. – 74 s.
247. *Statystyka Polska.-W., 1925.- T. 1.-198 s.*
248. *Strafgesetz über Verbrechen und schwere Polizeübertretungen von 3 September 1803, Justizgesetzsammlung von 1798 bis 1803*. – Wien, 1816. – S. 318, 425.
249. Szarycz Y. *Sędziowie i sądy w Polsce w latach 1918-1988 / oprac. Jan Szarycz; Ministerstwo Sprawiedliwości. Instytut Badania Prawa Sądowego. Rzecznik Prasowy*, Warszawa : Ministerstwo Sprawiedliwości, 1988, 440 s.
250. Szwed R. *Samorząd terytorialny w Polsce w latach 1918-1939. Wybór materiałów źródłowych*. Częstochowa, 2000.

251. Trela-Mazur E. Sowietyzacja oświaty w Małopolsce Wschodniej pod radziecką okupacją 1939-1941 / Elżbieta Trela-Mazur. - Kielce, 1998. - 294 s.;
252. Utiewski B. Historia prawa karnego państw burżuazyjnych / Boris Utiewski. – Warszawa : Wydawnictwo Prawnicze, 1952. – 361 s.
253. Utrat-Milecki J., Kara. Teoria i kultura penalna. Perspektywa integralno-kulturowa, Warszawa 2010, wyd. UW
254. Wąsowicz M. Nurt socjologiczny w polskiej myśli prawnokarnej. Warszawa 1989. S. 158-206.
255. Wolter Wl. Zarys systemu prawa karnego. Część ogólna. Tom II/ Wl. Wolter. — Kraków: Leon Frommer, 1934. — 198 s.
256. Wróblewski B., Swida W. Sędziowski wymiar kary w Rzeczypospolitej Polskiej. Ankieta. - Wilno: Wydano z zasiłku Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Rektoratu U. S. B. 1939. 484 s.
257. Wrzyszc A. Odrębności ustrojowo-prawne dystryktu Galicja w Generalnym Gubernatorstwie (1941- 1944), [w:] Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie – idee – prawo, pod red. A. Lityńskiego i P. Fiedorczyka. Materiały ze Zjazdu Katedr Historyczno-prawnych Augustów 15-18 września 2002 roku, Białystok 2003. S. 689-701.
258. Wrzyszc A. Okupacyjne sądownictwo niemieckie w Generalnym Gubernatorstwie 1939-1945: organizacja i funkcjonowanie. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2008, 427 s.
259. Yanicka D. Hube – Makarewicz – Wolter. trzy koncepcje karania na przestrzeni stu lat. Archiwum Kryminologii. Tom XXXIX/2017. S. 5-25.
260. Yanicka D. O postępie badań historii nowoczesnej polskiej nauki prawa karnego, Studia Iuridica Lublinensia. 2016. Z.3
261. Yanicka D. Polska myśl prawnokarna XIX-XX wieku. Autorzy i ich dzieła. Od szkoły klasycznej do socjologicznej. Wydawnictwo Naukowe UMK. 2016.
262. Żeleński W. Zabójstwo ministra Pierackiego. Instytut Literacki, 1973. S. 103.
263. Zygmunt A. Lwowski wydział lekarski w czasie okupacji hitlerowskiej 1941-1944 / Albert Zygmunt. Wrocław, 1975. 120 s.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. **Винарчик О. П.** Кодифікація кримінального права у міжвоєнній Польській державі на початку ХІХ століття. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки.* 2016. Вип. 3. Т. 3. С. 12-16.

2. **Винарчик О. П.** Система покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 року. *Науковий збірник. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2017. Вип. 6 Т. 1. С. 12-17.

3. **Винарчик О. П.** Укладення польського кримінального кодексу 1932 р., його джерела, структура, зміст та особливості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право.* 2017. Вип. 44. Т. 1. С. 7-11.

4. **Винарчик О. П.** Смертна кара, як основне покарання за кримінальним кодексом Польщі 1932 р. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2019. № 1. С. 15-19.

5. **Винарчик О. П.** Злочин за кримінальним кодексом Польщі 1932 р. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2019. №4. Т. 30 (69). С. 21-25.

6. **Винарчик О. П.** Звільнення від відбування покарання за кримінальним кодексом Польщі 1932 р. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «юриспруденція»* 2019. №39. С. 9-14.

7. **Винарчик О.** Практика застосування окремих норм кримінального кодексу Польщі 1932 р. у політичних процесах щодо членів ОУН. *Visegrad Journal on Human Right.* Братислава. Словацька Республіка. 2021. №2. С. 197-202.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. **Винарчик О. П.** Підстави включення західноукраїнських земель у склад міжвоєнної польської держави. *Державотворення та право творення в контексті євроінтеграції: Тези доповідей, виступів і повідомлень учасників*

Всеукраїнського круглого столу. (м. Львів, 03 грудня 2015 р.). Львів, 2015. С. 32-38.

9. **Винарчик О. П.** Кримінальне законодавство на західноукраїнських землях у складі Австрії та Австро-Угорщини. *Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16-17 грудня 2016 р.). Харків, 2016. С. 10-13.

10. **Винарчик О. П.** Включення західноукраїнських земель у склад міжвоєнної польської держави: міжнародно-правовий вимір. *Реформування національного та міжнародного права: Перспективи та пріоритети*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20-21 січня 2017 р.). Одеса, 2017. С. 6-9.

11. **Винарчик О. П.** Вклад львівських правників у досягнення польської кодифікаційної комісії щодо кодифікації кримінального права (1919-1939). *Міжнародне та національне законодавство: Способи удосконалення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 29-30 березня 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 11-14.

12. **Винарчик О. П.** Додаткові покарання за кримінальним кодексом Польщі 1932 року. *Юридичні науки: Проблеми та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 21-22 червня 2019 р.). Запоріжжя, 2019. С. 9-12.

13. **Винарчик О. П.** Поняття та види злочинів за кримінальним кодексом Польщі 1932 року. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: Тенденції та перспективи розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2-3 серпня 2019 р.). Харків, 2019. С. 7-10.

14. **Винарчик О.** Суб'єкт злочину за кримінальним кодексом Польщі 1932 року. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи*: матеріали Міжнар. студ.-аспірант. наук. конф. (м. Львів, 22-23 квітня 2021 р.). Львів, 2021. С. 285-288.